

EEN PUUR NEDERLANDS PRODUCT

Een onderzoek naar de gebieden waar het materiaal bies werd geteeld, gewonnen en verwerkt vanaf 1848 in het Nederlandse landschap en de huidige stand van de biescultuur in Nederland

Loes Rademaker

university of
groningen

EEN PUUR NEDERLANDS PRODUCT

Een onderzoek naar de gebieden waar het materiaal bies werd geteeld, gewonnen en verwerkt vanaf 1848 in het Nederlandse landschap en de huidige stand van de biescultuur in Nederland

Masterscriptie Landschapsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), Faculteit der Letteren.

Loes Rademaker (S4209117)

Contact: loesradem@live.nl

Groningen, augustus 2022.

Eerste begeleider: prof. dr. A.S. (Ann-Sophie) Lehmann

Chair of Art History & Material Culture

Tweede lezer: dr. M. (Mans) Schepers

Universitair docent Landschapsgeschiedenis & Archeobotanie

Afbeelding voorblad: foto van gevlochten biezen die komen uit het Biesbosch en Nationaal Park Alde Feanen in Friesland. Het is gevlochten door de auteur zelf, met de techniek van het maken van biezen matten. De schering is opgezet met henneptouw. De biezen waren nat gemaakt met een plantenspuit, om deze soepel te maken om mee te vlechten.

Voorwoord

Voor de master Landschapsgeschiedenis heb ik een scriptie geschreven over het materiaal bies. Deze scriptie ligt nu voor u. Ik heb het materiaal gevolgd door het Nederlandse landschap heen waarin het werd geteeld, tot de winning van het materiaal en hoe het werd of wordt verwerkt in Nederland. Mijn interesse voor het volgen van een proces, van zaadje tot eindproduct, komt onder andere door mijn stage bij voormalige bloemenkwekerij en werkplaats Veld & Vaas. Mariette Kamphuis leerde mij het telen van snijbloemen op biologische wijze en Dennis Collignon leerde mij hoe ik deze bloemen kon verwerken. Beide waren gericht op het werken met duurzame seizoensgebonden snijbloemen en materialen uit Nederland en zij hebben mij geïnspireerd om dit verder te onderzoeken.

Het was omschakelen om achter een computer plaats te nemen en binnen te werken. Het was wennen om zelfstandig onderzoek te doen en een masterscriptie te schrijven. Daarom ben ik Ann-Sophie Lehmann zeer dankbaar dat ze mijn scriptiebegeleider wou zijn en mij heeft gesteund in het onderzoek. Ik vond onze bijeenkomsten verrijkend en stimulerend. Het was van een grote meerwaarde om dit scriptieproces te delen met iemand die op dezelfde lijn zit.

Ook wil ik Aukje Stoffelsma bedanken voor dat ik snijbloemen, granen en materiaalgewassen mag telen op een stuk grond bij haar tuinderij Klein Alma te Bedum. Het heeft mij veel rust gegeven om tijdens het schrijven te tuinieren en te spreken over het zelf verbouwen van gewassen en de meerwaarde hiervan. Daarnaast wil ik mijn ouders, mijn zus, haar hond Honda, mijn vrienden, de kinderen van mijn vrienden, mijn huisgenoten, onze huiskatten, de medestudenten van het scriptielevens-clubje en collega's bedanken voor het hebben van geduld en het bieden van een luisterende oor of schouder om op te rusten. Maar ook de docenten van de master Landschapsgeschiedenis, Theo Spek, Man Schepers, Anna Wolff en alle mensen die hebben meegeholpen met mijn onderzoek. Tusend tak!

Veel plezier bij het lezen van het verhaal over het materiaal bies.

Loes Rademaker

Groningen, 7 augustus 2022

Samenvatting

Inleiding

Voor mijn masterscriptie wilde ik onderzoek doen naar een historisch materiaalgewas wat gewonnen werd in het Nederlandse landschap. Zo kwam ik uit bij het materiaal bies. De stengel van de bies wordt voornamelijk toegepast om mee te vlechten. De eerste uitgebreide publicatie over het materiaal is van de econoom Bartholomeus Sloet tot Oldhuis uit 1848, genaamd *Het matten in Overijssel*. De laatste uitgebreide publicatie over de bies en het bijbehorende landschap is *Mattenbiezen* uit 1954, van biologen A.C. Boer en D. Bakker. Hierin wordt er verwezen naar een biescultuur, die bestaat uit aanplant, verpleging, oogst en verwerking van de bies. Er ontbrak een actueel en compleet onderzoek naar het veranderende landschap van de biesteelt, de verwerking en de huidige stand van de biescultuur in Nederland. Het onderzoek richtte zich op het volgen van het materiaal, van landschap waarin het materiaal werd geteeld naar eindproduct. De biesteelt is verdwenen uit het Nederlandse landschap, maar de verwerking van het materiaal vindt nog wel plaats in Nederland. Naast literatuuronderzoek is er ook veldonderzoek gedaan om de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: *in welke gebieden en hoe werden de materiaalbiezen geteeld, gewonnen en verwerkt vanaf 1848 in het Nederlandse landschap en wat is de huidige stand van de biescultuur in Nederland?* Het onderzoek is opgedeeld in de thema's: het landschap, de winning en de verwerking van het materiaal.

Het materiaal bies in het Nederlandse landschap

De biezen die werden aangeplant met commerciële doeleinden en werden gebruikt als materiaal, waren de steenbies of ruwe bies, de mattenbies, de basterdbies, hangzaad en fransje. In dit onderzoek worden deze biezen omschreven met de term materiaalbiezen. Het samenspel van het water en de getijden en waterstroming zijn belangrijk voor de kwaliteit van het materiaal bies en de geschiktheid voor de verwerking. De bies van de hoogste kwaliteit kwam uit het zoetwatergetijdengebied de Biesbosch. De geteelde biezen uit gebieden waar het zeekleilandschap en het rivierenlandschap samenkwamen konden ook van hoge kwaliteit ko zijn. Het betreft hier gebieden als de zeearmen in Zuid-Holland en de IJsseldelta. De biezen uit het veenlandschap waren van de laagste kwaliteit. De biesvelden verdwenen door overname door andere vegetaties, zoals riet, en de aanleg van de

waterwerken, waaronder de Afsluitdijk en de Deltawerken. Een andere verandering in het landschap werd veroorzaakt door de nieuwe bestemming als een beschermd natuurgebied. Hierdoor bleef er minder ruimte over voor cultivering van gewassen totdat het helemaal niet meer mogelijk was om bies te snijden in deze gebieden.

De winning van het materiaal bies

Het snijden van het gewas bevorderde de kwaliteit van het materiaal en als dit niet werd gedaan, was dit nadelig voor de kwaliteit en groei van de plant. Het snijden is echter arbeidsintensief en kan niet machinaal gedaan worden, waardoor het niet meer rendabel was in Nederland. Het was opmerkelijk dat de matter zelf zorgde voor zijn materiaal om zijn matten te kunnen maken en betrokken was bij de gehele biezen campagne. In de zomer werden de groene biezen gesneden en in de winter werden de gedroogde bruine biezen verwerkt. Door onderzoek te doen naar de winning door de tijd heen, kwam naar voren dat het oogsten de verbinding was tussen de persoon die biezen verwerkt en het landschap. Verder bleek dat deze relatie aan het verdwijnen is, omdat het oogsten van de bies niet meer in Nederland gebeurt. Hierdoor ontbreekt er een belangrijke schakel in de biescultuur. De kennis van het oogsten van het materiaal blijkt er nog wel te zijn, maar zit bij de oudere generatie en wordt niet opgepakt door een nieuwe generatie.

De verwerking van het materiaal bies

Van de materiaalbiezen werden voornamelijk rolmatten en stoelzittingen vervaardigd en ze werden gebruikt om vaten mee te dichten. Het stoelenmatten vond op verschillende plekken plaats en was niet zo streekgebonden als het rolmatten. De stoelenmatter sneed soms in kleinere hoeveelheden ook biezen voor zichzelf. Het is niet duidelijk of dit gebeurde op daarvoor aangewezen commerciële biesvelden of dat er sprake was van wildsnijden. De verwerking van de materiaalbiezen was arbeidsintensief en net zoals bij het snijden van de bies, niet machinaal mogelijk. Naast oplopende loonkosten, was er bij de verwerking van de bies concurrentie van goedkoper materiaal uit het buitenland. Hierdoor werd het zelfs goedkoper om de bies uit het buitenland te halen, in plaats van het te snijden in eigen land. Momenteel worden de biezen nog geïmporteerd uit Portugal, Polen en Oekraïne.

Conclusie en aanbevelingen

Met dit onderzoek is geprobeerd om het verhaal van het materiaal bies te vertellen door het materiaal te volgen. Gaandeweg bleek dat er veel overlappingen waren tussen de thema's, zoals de rol van de arbeider als matter en biessnijder. Hoewel er wel aandacht is voor het verdwijnen van oude ambachten, en bijvoorbeeld het stoelenmatten is opgenomen als immaterieel erfgoed in Nederland, wordt er maar een deel uitgelicht van de relatie van de arbeider met zijn materiaal. De arbeider had niet alleen verstand van de verwerking ervan, maar ook van het oogsten en prepareren. De arbeiders wisten waar de beste biezen vielen te halen, doordat ze de gebieden kenden. Nu het snijden van de biezen is verdwenen uit Nederland, gaat de kennis over de biesteelt ook verloren. Er zou daarnaast meer onderzoek gedaan kunnen worden naar andere materialengewassen die gebonden zijn aan een specifiek Nederlands landschap, en of deze nog worden toegepast als materiaal. Deze onderzoeken kunnen gecombineerd worden met educatie en hierbij past de manier van lesgeven van Robin Wall Kimmerer. Dit houdt in dat naast onderzoek, het veld wordt ingegaan om te kijken hoe en waar het gewas groeit en om er zelf mee te experimenteren.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding tot onderzoek	1
1.2 Stand van onderzoek.....	2
1.2.1 Biescultuur, een breed begrip	2
1.2.2 Het landschap van de biesteelt.....	5
1.2.3 De relatie tussen arbeider en het materiaal.....	6
1.3 Probleemstelling, onderzoeksthema's en onderzoeksvragen	8
1.4 Theoretisch kader.....	10
1.5 Methode.....	13
1.6 Onderzoekmodel en bronnen	14
WINNING VAN HET MATERIAAL BIES UIT HET NEDERLANDSE LANDSCHAP	17
2. Het materiaal bies in het Nederlandse landschap	18
2.1. Inleiding.....	18
2.2 De bies als cultuurgewas.....	18
2.2.1 De groeiomstandigheden van de materiaalbiezen	21
2.3 De landschappen van de materiaalbiezen	25
2.3.1 Veenlandschap, organische afzetting	25
2.3.2 Rivierlandschap, afzetting van grote rivieren	28
2.3.3 Zeekleilandschap, mariene en kustnabije afzetting.....	29
2.4 Verandering in het landschap van de materiaalbies.....	31
2.4.1 De Nederlandse waterwerken	31
2.4.2 Natura 2000-gebieden.....	34
2.5 Conclusie	36
3. De winning van het materiaal bies	37
3.1 Inleiding.....	37
3.2 Professionele biesteelt	37
3.2.1 Aanplanting en verpleging van de materiaalbies	37
3.2.2 Het oogsten van de materiaalbies.....	42
3.2.3 Prepareren van de materiaalbies en opslag	45
3.3 Maatschappelijke en economische veranderingen in de biesteelt vanaf 1900.....	49
3.3.1 Afname inkomsten van verpachting begin 20 ^e eeuw	49
3.3.2 Toename van de bieswinning rond de Tweede Wereldoorlog.....	50
3.3.3 Na de tweede wereldoorlog	52
3.4 Huidige stand van de biesteelt	54
3.4.1 Biessnijders en bieshandelaren in Nederland	55
3.5 Conclusie	56
DE VERWERKING VAN HET MATERIAAL BIES	58
4. De verwerking van het materiaal bies	59

4.1 Inleiding.....	59
4.2 Functies van het materiaal bies	60
4.3 Mattenvlechterij.....	61
4.3.1 Vlechtbiezen	61
4.3.2 Rolmatten	62
4.3.3 Vlechtmatten	66
4.3.4 Veranderingen in de mattenvlechterij.....	70
4.4 Stoelenmatterij.....	74
4.4.1 Stoelbiezen	74
4.4.2 Stoelenmatten	75
4.4.3 Veranderingen in de stoelenmatterij	78
4.5 Huidige situatie van de verwerking van het materiaal	82
4.6 Conclusie	84
5. Conclusie, discussie en aanbeveling	85
5.1 Conclusie	85
5.2 Discussie.....	86
5.3 Aanbeveling	86
6. Literatuur & bronnen	88
6.1 Literatuur	88
6.2 Archieven	92
6.3 Websites.....	92
6.4 Geraadpleegde personen	92
6.5 Bezochte locaties.....	93
7. Beeldverantwoording	94

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot onderzoek

Al langere tijd doe ik onderzoek naar verschillende soorten (historische) gewassen en teel ik deze zelf vanuit een interesse om erachter te komen hoe iets groeit en wordt verwerkt. Deze interesse ontstond tijdens het volgen van de opleiding biodynamische landbouw. Momenteel experimenteer ik met snijbloemen, (pseudo)granen en historische gewassen die werden geteeld om hun functie als grondstof of die dienden als kleurstof. Dit doe ik op een stuk land bij zelfoogsttuin Klein Alma te Bedum. Tijdens de master Landschapsgeschiedenis kreeg ik meer interesse in alledaagse objecten gemaakt van natuurlijke materialen uit de omgeving en de daarbij bijbehorende praktijken, kennis en folklore. Zo maakten bewoners van een bosgebied vroeger schoenen van boomschors.¹ Verder viel mij de behuizing in bepaalde gebieden in Nederland op en gebruikersobjecten van vroeger, zoals meubels, manden en gereedschap.

Voor mijn masterscriptie wilde ik een materiaalgewas volgen, van oogst tot verwerk, met de mogelijkheid dit zelf te kunnen doen. Ik zocht een materiaal dat geteeld wordt of werd in een specifiek landschap in Nederland, om zo ook het landschap te omschrijven en de kennis die ik heb opgedaan tijdens mijn opleiding toe te passen. Daarnaast wilde ik afwijken van een gewas dat gebonden is aan akkerbouw en zoeken naar extensieve landbouwwormen die meer verweven zijn met de natuur. Professor dr. René Cappers stelde mij het boek *Flechtbinse scirpus lacustris L. voor, een boek over de Ökologie, Morphologie und Entwicklung, ihre Stellung bei den Völkern und ihre wirtschaftliche Bedeutung*.² Dit boek uit 1955 ging over de teelt en verwerk van biezén, een gewas dat voor mij toen nog een onbekend was (Afbeeldingen 1.1 en 1.2). De stengel van de bies is geschikt om te gebruiken als materiaal en wordt voornamelijk toegepast als vlechtmateriaal.

Bij een product gemaakt van biezén kon het gaan om een *puur Nederlands product* (een verwijzing naar de titel van deze scriptie), omdat niet alleen het materiaal uit Nederland kwam, maar ook de verwerking er plaatsvond. Een voorbeeld zijn de Genemuider

¹ Spek, 2021.

² Vertaling: Ecologie, morfologie en ontwikkeling, hun positie onder volkeren en hun economisch belang.

blokmatten.³ Is er momenteel nog wel sprake van *puur Nederlandse producten* gemaakt van biezen? Er zijn geen recentelijke publicaties gevonden over onderzoek naar de huidige stand van het verbouwen en verwerken van biezen in Nederland, of die een compleet beeld geven van de geschiedenis hiervan. Dit vormde de aanleiding om hier zelf onderzoek naar te doen en, waar mogelijk, zelf mee te doen in dit proces.

Afbeelding 1.1.a en b. Foto's van twee mannen in pak die zich begeven in velden waar biezen werden geteeld. De linker man staat bij het Hollands Diep en houdt biezen vast. De rechter man staat met zijn blote voeten in het slib van de Biesbosch.

1.2 Stand van onderzoek

In deze paragraaf is samengevat wat er al is geschreven over de bies als het werd gebruikt als materiaal. Daarnaast komen resultaten en begrippen naar voren die te maken hebben met de bies en invloed hebben op het verdere onderzoek.

1.2.1 Biescultuur, een breed begrip

De eerste uitgebreide publicatie over de biescultuur in Nederland, is van de econoom Bartholomeus Sloet tot Oldhuis uit 1848, genaamd *Het matten in Overijssel*. In deze publicatie wordt niet gesproken over een biescultuur, maar Sloet tot Oldhuis omschrijft wel

³ Limburgsch dagblad (1992, 5 mei) *Comeback van de kokos*. Geraadpleegd op 8 juni 2022, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-01-1990%22%29&query=%28biezen%29&coll=ddd&redirect=true&identifier=ddd:010637322:mpeg21:a0462&resultidentifier=ddd:010637322:mpeg21:a0462&rowid=1.

het hele proces van de teelt van het gewas, tot de winning van het materiaal en de verwerking ervan in Overijssel. In een publicatie uit 1942 van bioloog A.C. Boer wordt er gesproken over een biescultuur in Nederland. De biescultuur bestaat uit aanplant, verpleging, oogst en verwerk van de bies.⁴ In dit onderzoek wordt aanplant, verpleging en oogst samengevat onder de term biesteelt. De biesteelt vond plaats in aangeplante biesvelden of biesgorsen. In 1954 volgde van de hand van Boer, in samenwerking met bioloog D. Bakker, het artikel *Mattenbiezen*. Het artikel was de laatste publicatie die uitgebreid inging op de biescultuur in Nederland en vormde een basis voor daaropvolgende publicaties, zoals die van ecooloog W.J. Drok *Het landschap rond Genemuiden: geschiedenis van bodem, landbouw en biezenteelt in relatie tot natuur*. Alle publicaties waren voornamelijk gericht op Genemuiden, waar aanplant, verpleging, oogst én verwerk van de bies plaatsvonden (Afbeelding 1.3). De andere plaatsen waar biescultuur heeft plaatsgevonden blijven onderbelicht.

Afbeelding 1.3. Een reclamebord van het bedrijf Gebroeders Visscher in Genemuiden, gespecialiseerd in riet- en biezencultuur, voor verkoop van biezen en biezenmatten.

⁴ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

De biescultuur ligt in Nederland in het verlengde van de riet- en griendcultuur. De bies is echter meer een vergeten materiaalgewas geworden. De bies was het eerste gewas dat werd aangeplant in de uitwaarden voor het (aan)winnen van land en materiaal. Als het land niet meer geschikt was voor de biesteelt, werd er riet aangeplant voor de rietteelt. Hierop volgde de aanleg van grienden voor wilgenhout. Deze gewassen kunnen goed tegen natte gronden in onder andere de getijendelta en werden gesneden voor materiaal.⁵ De grienden verdwenen uiteindelijk ook, omdat door de jaren heen deze grond vruchtbaarder was geworden en geschikt voor bouwgrond.⁶ De heer Tuinzing, oud-rijkslandbouwconsulent voor griendhout en riet, was op zoek naar verbeteringen en vernieuwingen binnen de bies-, griend- en rietcultuur in Nederland. Hij is onlangs overleden, maar heeft een waardevol archief achtergelaten. Hoewel hij zich meer richtte op de griend- en rietcultuur, heeft hij ook aantekeningen en foto's gemaakt van de biescultuur in Nederland.

Het is moeilijk te achterhalen wanneer de bies in cultuur is gebracht en wanneer er velden werden aangelegd voor biesteelt. Toen de biezen nog in het *wild* groeiden op gemeenschappelijke gronden en van 'iedereen waren', sneed de matter zelf wat hij nodig had en verkocht de zelfgemaakte mat.⁷ Er is een moment dat de bies niet meer gesneden werd van gemeenschappelijke gronden, maar in daarvoor aangewezen gecultiveerde biesvelden. Er wordt gedacht dat vanaf 1700 het snijden van de bies een bron van inkomsten werd.⁸ Er werden biesvelden aangeplant die door middel van verpachten werden uitgegeven om bies van te snijden.⁹ In 1905 zijn de meeste biesvelden in cultuur gebracht en is er al langere tijd sprake van een 'kunstmatige teelt'.¹⁰

Het blijkt dat op dit moment geen sprake meer was van het snijden van materiaalbiezen voor commercieel of eigen gebruik in Nederland. De grote, commerciële, aangeplante biesvelden zijn verdwenen, evenals de biesteelt. De biezen die werden aangeplant met commerciële doeleinden en werden gebruikt als materiaal, waren de steenbies of ruwe bies, de mattenbies, de basterdbies, hangzaad en fransje (Afbeelding 1.4).¹¹ In dit onderzoek wordt

⁵ Tuinzing, 1958. P. 5.

⁶ Wisboomboom van Giessendam. 1878. N.P.

⁷ Directie van den Arbeid, 1914. P. 131.

⁸ Drok, 1985. P. 60.

⁹ Bakker & Boer, 1965. P. 30.

¹⁰ Directie van den Arbeid, 1914. P. 132.

¹¹ Bakker & Boer, 1954. P. 31.

de term materiaalbiezen gebruikt om de biezen aan te duiden die werden aangeplant om van te snijden en om te gebruiken als materiaal. Er is tegenwoordig nog wel sprake van aanplant van de hiervoor genoemde biezen, maar dan kleinschalig en alleen voor oeverbescherming en waterzuivering.¹² Van deze biesvelden wordt geen bies gesneden voor materiaal.

Afbeelding 1.4. Een foto uit 1975 van een *materiaalbiez* in het Lauwersmeer, onbekend welke soort. Een gebied waarvan bekend is dat er bies werd gesneden voor materiaal.

1.2.2 Het landschap van de biesteelt

“Bodemgesteldheid, ziltheid en waterstand zijn factoren, die van grote invloed zijn op de structuur der biezen en dus ook op de daarmee samenhangende geschiktheid voor de biezenverwerkende industrie.”¹³ Van Genemuiden en Kampen is bekend dat er een grote en bruisende biescultuur is geweest en dat de verwerking ook in dezelfde regio plaatsvond. Andere gebieden waren: Biesbosch, Zwarte Meer, Spui en Hollands Diep. Er wordt in de literatuur wel gesproken over deze gebieden, maar aan de orde komt niet waardoor de bodem geschikt was voor de teelt van biezen, hoe deze bodems zijn ontstaan en hoe deze gebieden zich hebben ontwikkeld door de jaren heen tot heden. De publicatie *Landschap in delen: overzicht van de geografen* uit 2008 van Hendrik Johan Arnold Berendsen en *De vorming van het land* van Esther Stouthamer uit 2015, beide fysisch geograaf, kunnen bijdragen in het onderzoek naar de gebieden waar de biesteelt heeft plaatsgevonden.

¹² Clevering, 1990. N.P.

¹³ Bakker & Boer, 1954. P. 32.

Afbeelding 1.5. Een foto uit 1975 van biesvelden in het Lauwersmeer, in de buurt van Oude Robbengat, waar ook sprake is geweest van biezeenteelt.

1.2.3 De relatie tussen arbeider en het materiaal

Eén onderdeel van de biescultuur waarvan nog steeds sprake is in Nederland, is de verwerking van het materiaal bies. Hoewel deze verwerking steeds minder als beroep wordt uitgeoefend, zoals het stoelenmatten, is er recentelijk meer aandacht voor het verdwijnen van ambachten en de toegevoegde waarde van deze beroepen. De nadruk bij een beroep in de huidige tijd ligt meer op de theorie en minder op de praktijk en het werken met de handen.¹⁴ Verder bleek dat de arbeider naast de verwerking van de bies, ook zijn eigen materiaal teelde, oogstte en prepareerde. Vroeger werd deze relatie tussen arbeider en materiaal meer als vanzelfsprekend beschouwd. Dit komt naar voren in de publicatie van de Sloet tot Oldhuis uit 1848 en in de publicatie van de Directie van den Arbeid uit 1914, *Onderzoekingen naar de toestanden in de Nederlandsche huisindustrie*. Het gehele productieproces lag in Nederland, van materiaalwinning tot verwerk. De arbeider was zowel biessnijder als matter. De bieshandelaar fungeerde meer als tussenpersoon en sneed niet alleen zelf, maar verkocht ook zijn biezen in Nederland of het buitenland. Hoe staat het momenteel met de relatie tussen de arbeider en zijn materiaal nu de biesteelt is verdwenen

¹⁴ NRC (2022, 20 mei) *De ambachten staan in Nederland onder druk*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/05/20/sluipenderwijs-verdwijnt-het-ambacht-a4125055>.

uit Nederland (Afbeelding 1.6)? Vindt de verwerking van het materiaal nog plaats in eigen land?

*Afbeelding 1.6.
Stoelenmatter van Roij
geeft in 1990 een
demonstratie van het
vlechten van een biezen
zitting in een stoel. Naast
hem ligt een gedroogde bos
biezen. De plantenspuit
dient om de biezen vochtig
te houden en daardoor
soepeler om te verwerken.*

Hoewel de laatste publicatie *Mattenbiezen* uit 1954 uitgebreid was en grote lijnen van de biescultuur in beeld heeft gebracht, blijkt dat er in de tussentijd veel is veranderd. De kijk op het materiaal uit de eigen omgeving, de relatie tussen de arbeider en zijn materiaal, de bijbehorende ambachten en het landschap waar het in groeit zijn veranderd. Er ontbreekt een onderzoek naar het veranderende landschap van de verdwenen biesteelt en een overzicht van de verwerking van het materiaal en de huidige stand van zaken van de biescultuur in Nederland. De publicatie uit 1954 was voornamelijk gericht op de biesteelt rondom Kampen en Genemuiden.

1.3 Probleemstelling, onderzoeksthema's en onderzoeksvragen

Wat naar voren kwam in de stand van het onderzoek, is dat er nog geen actueel en compleet overzicht is van de huidige stand van zaken van de biescultuur in Nederland. Zoals boven geschetst, legt het bestaande onderzoek naar de biescultuur vooral de nadruk op het verdwijnen ervan. Dat levert de vraag op waar in het proces van verdwijnen we zitten.

Het doel van dit onderzoek is om een actueler en completer beeld te schetsen van de biescultuur in Nederland. Om dit uit te voeren en een richting te geven aan het onderzoek, is de volgende hoofdvraag opgesteld:

- *In welke gebieden en hoe werden de **materiaalbiezen** **geteeld**, **gewonnen** en **verwerkt** vanaf 1848 in het **Nederlandse landschap** en wat is de **huidige stand** van de biescultuur in Nederland?*

Uit het voorafgaande onderzoek kwamen twee verschillende thema's naar voren. Het eerste thema was het Nederlandse landschap waarin de materiaalbiezen werden geteeld en gewonnen. Het andere thema was de verwerking van de materiaalbiezen. Door onderzoek te doen naar de geschiedenis vanaf 1848 van deze twee onderwerpen, kan de vraag naar de huidige situatie van de biescultuur in Nederland worden beantwoord. De kleuren in de hoofdvraag corresponderen met het onderzoekmodel in Paragraaf 1.6.

Thema 1: de winning van het materiaal bies uit het Nederlandse landschap

Thema 1 is opgedeeld in twee deelthema's. Het eerste deelthema 1A richt zich op de ecologie van de materiaalbies, het landschap waar de bies werd geteeld en hoe dit landschap is ontstaan. Dit wordt besproken in Hoofdstuk 2. Het tweede deelthema 1B, richt zich op het oogsten van de materiaalbies en het prepareren van het materiaal. Dit is omschreven in Hoofdstuk 3.

Deelthema 1A: het materiaal bies in het Nederlandse landschap.

Deelvragen:

- *Wat waren de groeiomstandigheden van de materiaalbiezen, waardoor zij een lage of hoge kwaliteit voor de verwerkindustrie opleverden?*
- *Hoe zijn de landschappen ontstaan waar de biesteelt heeft plaatsgevonden?*
- *Welke veranderingen hebben plaatsgevonden in de landschappen waar de materiaalbiezen werden geteeld?*

Deelthema 1B: de winning van het materiaal bies.

Deelvragen:

- *Hoe werden commerciële biesvelden aangelegd?*
- *Hoe werden de materiaalbiezen geoogst?*
- *Hoe werden de materialenbiezen geprepareerd, zodat ze geschikt waren voor verwerking?*
- *Wat is de huidige situatie van biezen snijden in Nederland?*

Thema 2: de verwerking van het materiaal bies

Voor dit thema wordt er onderzoek gedaan naar de verwerking van het materiaal bies. Onderdeel van het onderzoek is het meelopen met mensen die nog bies verwerken. Dit onderzoek is verwerkt in Hoofdstuk 4.

Deelvragen:

- *Waarvoor werden de materiaalbiezen gebruikt?*
- *Hoe werden de materiaalbiezen verwerkt?*
- *Wat voor soort materiaalbiezen werden er gebruikt voor de objecten?*
- *Hoe kwam de arbeider aan zijn materiaal?*
- *Wat is de huidige situatie van de verwerking van het materiaal?*

Het doel van het onderzoek is om meer zichtbaarheid te geven aan de biescultuur in Nederland. Binnen het kader van het onderzoek is het niet mogelijk om een compleet beeld te schetsen van de verschillende plaatsen waar biescultuur heeft plaatsgevonden, omdat hier meer tijd voor nodig is. Alledaagse voorwerpen die vroeger gemaakt werden van bies, of van een ander natuurlijk materiaal, zijn nu voornamelijk van plastic zijn gemaakt. De bies kan een verhaal vertellen van het halen van het materiaal uit de eigen omgeving en de relatie die de arbeider had met zijn materiaal, zowel voor het telen als het verwerken. Daarnaast biedt het onderzoek de kans om een overbrugging te maken tussen wetenschap en praktijk en geeft het aan hoe deze elkaar kunnen versterken.

1.4 Theoretisch kader

In de afgelopen vijftig jaar zijn er nieuwe benaderingen ontstaan van het landschap en werd het een opzichzelfstaand onderwerp. Zo is er meer aandacht voor hoe mensen zich verplaatsen door het landschap en hun omgang ermee. Tim Ingold, sociaal antropoloog, publiceerde in 1993 het artikel *The temporality of the landscape* en zijn benadering van landschap was vernieuwend. Hij omschreef het als iets dat vooral niet 'land' is of 'natuur' of 'plaats', maar dat het iets is dat nooit af is en voortdurend in aanbouw.¹⁵ De nieuwe benaderingen van het landschap vonden plaats vanuit verschillende disciplines, waardoor landschapsstudies sneller een interdisciplinair karakter kregen.¹⁶

Voor het theoretisch kader van deze scriptie, wat onder andere een studie is naar het landschap van de materiaalbies en de relatie van de arbeider ermee, is gebruik gemaakt van verschillende soorten publicaties uit verschillende disciplines. Het zijn niet zozeer theorieën of modellen die de basis vormen voor het onderzoek. Dit theoretisch kader is meer gericht op de manier waarop er naar het onderwerp wordt gekeken en hoe andere mensen dit doen of er recentelijk mee bezig zijn. Een van de eerste theorieën over deze relatie tussen landschap, materiaal en arbeider, is ook de oudste en is gevormd aan het begin van de twintigste eeuw. Economen, zoals Emile de Laveleye en Eduards Meijers, leggen een link tussen landschap en verwerk door de biescultuur in Genemuiden te verklaren met: "Wanneer een plaats zich onderscheidt door een speciale productie, moet de oorzaak bijna altijd in de geologische samenstelling van de bodem worden gezocht."¹⁷ Ook de econoom Bartholomeus Sloet tot Oldhuis gaat op de theorie verder en verwoordt het op zijn manier: "De plaatselijke gesteldheid dezer streken (van mattenmakerij) heeft er de aanleiding tot deze nijverheid gegeven."¹⁸ Ook hier komen landschap en verwerk samen en hij zegt zelfs dat het landschap de nijverheid in de omgeving heeft beïnvloed. Hoewel er hier op dit moment geen sprake meer van is in Nederland, en het materiaal bies voornamelijk uit het buitenland wordt gehaald, wordt getracht deze vorm van relatie tussen landschap, materiaal en arbeider mee te nemen in het onderzoek.

¹⁵ Ingold, 2013. P. 153.

¹⁶ Tilley & Cameron-Daum, 2017. P. 1.

¹⁷ Meijers, 1906. P. 10.

¹⁸ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 48.

De ecooloog Robin Wall Kimmerer zet in haar boek *Breeding sweetgrass* uit 2013 ook een vlechtmateriaal centraal, namelijk *sweetgrass*. In deze scriptie wordt ook gepoogd om een vlechtmateriaal centraal te zetten, in dit geval de bies, en het materiaal een verhaal te laten vertellen waarin landschap en tradities naar voren komen.¹⁹ De onderlinge relaties en de rol van de mens zijn in hun tradities meer spiritueel met elkaar verbonden. Er wordt vanuit wederzijds respect omgegaan met de omgeving, omdat die ook hun bron van voedsel en inkomsten is. Bij de biescultuur, en dan voornamelijk de biesteelt, zijn deze relaties niet zozeer spiritueel met elkaar verbonden, maar de arbeider of biessnijder weet wel hoe hij moet omgaan met zijn gewas. Er is een bepaalde frequentie van snijden gebonden aan de biesteelt. Minder of vaker snijden gaat ten koste van de kwaliteit.

Daarnaast doorbreekt Wall Kimmerer de traditie door met haar universitaire studenten te gaan tuinieren en de praktijk waar te nemen. Ze zegt dat door zelf iets te laten groeien het meeste is te leren. Dit stimuleert de student en onderzoeker om anders te kijken naar de gewassen en het proces van het telen en het overbruggt de afstand tussen theorie en praktijk. Dit sluit ook aan op mijn ervaring met zelf verbouwen en experimenteren met verschillende soorten gewassen. Hierdoor word ik gestimuleerd om anders te kijken naar de gewassen, het proces van het telen en het landschap waarin dit gebeurt. Het overbruggt echter ook een afstand tussen theorie en praktijk. De materiaalbiezen kunnen niet geteeld worden op het vaste land, waardoor zelftelen niet mogelijk was en het opgezocht moest worden in het landschap.

Het materiaal laten spreken en gebruiken voor het vertellen van een verhaal, komt ook naar voren in theorieën rondom *material culture*. Tim Ingold vraagt de lezer bijvoorbeeld in zijn artikel *Materials against materiality* uit 2007 om eerst naar buiten te gaan om een steen te zoeken, deze mee naar binnen te nemen en eerst goed naar de steen te kijken en dan pas verder te lezen. Als ernaar gestreefd wordt om de eigenschappen van het materiaal te omschrijven, zoals bij de steen, betekent dit dat het gaat om het vertellen van 'hun' verhalen.²⁰ Dit gebeurt door het materiaal te volgen, oftewel *follow the material*. De theorie die hierop verder gaat, en waar Ingold zijn theorieën ook op heeft gebaseerd, is *The theory of affordance* van James Jerome Gibson. Hierin ligt de nadruk op waarneming en bewerking van

¹⁹ Kimmerer, 2013. P. 30.

²⁰ Ingold 2007. P. 1.

het materiaal: “The affordances of what we loosely call objects are extremely various.”²¹ Gibson heeft het over “attached objects and detached objects... detached objects can be manufactured and manipulated”.²² Oftewel vormen van gedrag (*behavior*), zoals manipulatie van het *object (materiaal)*, leidt tot fabriceren. Daarnaast spelen meerdere functies van het materiaal een rol, wat ook het geval is bij de bies, en dit is terug te zien in de verschillende vormen van ‘manipulatie’ van het materiaal. Dit proces verdwijnt echter als er alleen gekeken wordt naar het eindproduct, een object dat af is en opgesteld staat in een museum. Hij stelt als doel om deze producten van menselijke activiteiten opnieuw tot leven te brengen “to restore them to the processes in which they, along with their users, are obsorded.”²³

Het terugbrengen en herstellen van het proces van de verwerking van materialen en de relatie tussen mens en natuur, is ook terug te vinden in de hedendaagse theorieën over immaterieel erfgoed. Erik de Jonge zegt in zijn afscheidsessay: “Hier gaat het niet enkel om de controleerbare gegevens van de wetenschap, maar ook om inzicht te krijgen in praktische ervaringskennis, in tradities, verhalen en gebruiken die allemaal spreken van wat natuur in verschillende culturele contexten kan betekenen.”²⁴ De wetenschappelijke medewerkers Jet Bakels en Sophie Elpers van Immaterieel Erfgoed Nederland spelen hier verder op in. Zij geven aan dat “relevante vragen daarbij zijn: hoe wordt in het erfgoed omgegaan met mens-natuurrelaties en onderlinge verbondenheid? Welke betekenis spelen de kennis en kunde van niet-menselijke aanwezigheden?”²⁵ In deze scriptie wordt gepoogd, zoals eerder aangegeven, door een focus op het materiaal bies, de onderlinge verbondenheid tussen materiaal, mens en landschap naar voren te brengen. Dit wordt gedaan door *the ‘doing’ of heritage*. Hiervoor wordt het landschap bezocht waar het materiaal groeit, waar mogelijk wordt zelf materiaal verzameld en er wordt gekeken naar en meegedaan met de verwerking van het materiaal. Het doel is om zo meer aandacht te hebben voor het proces in plaats van het eindproduct.²⁶

²¹ Gibson, 1979. P. 127.

²² Gibson, 1979. P. 133.

²³ Ingold, 2000. P. 346.

²⁴ De Jong, 2020. P. 61.

²⁵ Bakels & Elpers, 2021 P. 40.

²⁶ Harrison et al, 2020. P. 5.

1.5 Methode

Om vervolgens antwoorden te krijgen op de onderzoeksvragen en die samen te brengen met het theoretisch kader, is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek. Omdat er geen sprake meer is van biesteelt in Nederland, is er historisch literatuuronderzoek gedaan naar afbeeldingen en geschreven bronnen over de verdwenen biesteelt en het bijbehorende landschap. Er zijn ook korte filmpjes gevonden die laten zien dat biessnijders aan het werk zijn. Daarnaast lag de nadruk op de relatie tussen arbeider en het materiaal en op de vraag of de arbeider zelf het materiaal verzamelde of inkocht.

De inventarisatie van de biescultuur, zowel in het verleden als het heden, is nodig om een conclusie te trekken en te bepalen welke betekenis de cultuur heeft anno 2022.²⁷ Hiervoor is ook archiefonderzoek gedaan in de Collectie Overijssel, de bijzondere collecties van Universiteitsbibliotheek Groningen en in online archieven. Er zijn oude kaarten bekeken, administraties van biesplanters en publicaties die alleen ter plekke ingezien konden worden. Daarnaast is er contact gelegd met het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland over erfgoed rondom de biescultuur in Nederland. Hieruit is een korte samenwerking ontstaan en heeft er een uitwisseling plaatsgevonden over de waarde van het landschap en de winning van het materiaal, met betrekking tot het immaterieel erfgoed stoelenmatter.

Niet alle informatie over het verleden en het heden van de biescultuur was echter uit het literatuuronderzoek te halen. Om de praktijk en theorie meer met elkaar te verbinden, is de methode veldonderzoek toegepast. Een vorm van veldonderzoek is etnografie. Deze methode wordt toegepast om een beter beeld te krijgen van de huidige situatie van de biescultuur en de eventuele kennis en tradities te inventariseren die er op dit moment nog zijn. Er is een bezoek gebracht aan het Vlechtmuseum te Noordwolde, waarvan bekend is dat er ook biezen werden verwerkt. Daarnaast zijn er twee bezoeken gebracht aan het Tapijtmuseum te Genemuiden. Het eerste bezoek stond in het teken van kennismaken met het materiaal, de omgeving en de verwerking. Bij het tweede bezoek werd er meegelopen met de verwerking van de bies en er was de mogelijkheid tot open en persoonlijke

²⁷ Bleumink, 2014. P. 12.

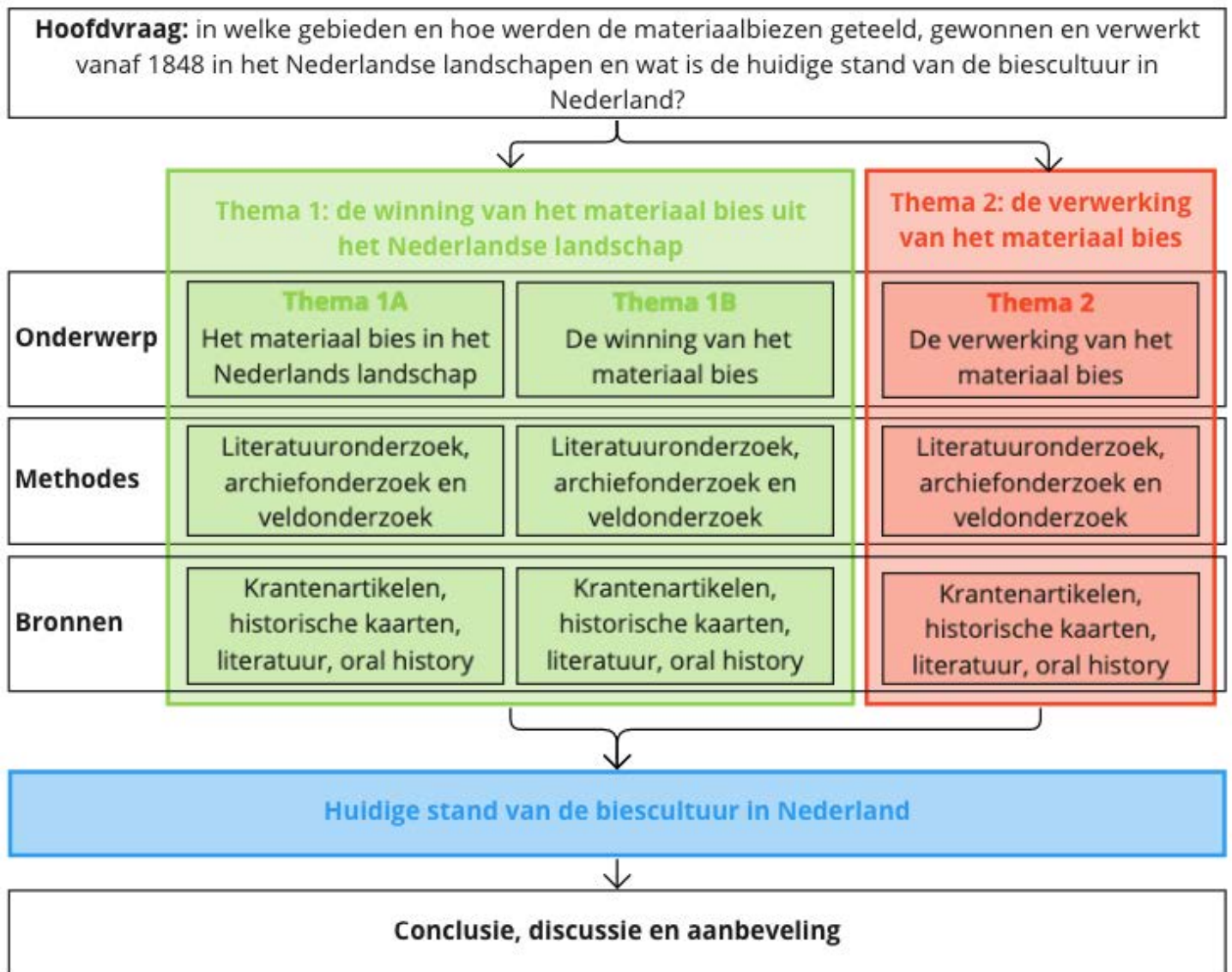
communicatie. Hierbij is het interviewformat niet gebruikt, maar was het de bedoeling om een zo open mogelijk gesprek te houden en vooral de kenner aan het woord te laten.²⁸

In het verlengde van deze persoonlijke gesprekken hebben er ook gesprekken plaatsgevonden met bieshandelaren, personen die vroeger actief waren in de biescultuur en zijn historische verenigingen benaderd om na te gaan of er al een lopend onderzoek was naar de biescultuur. In eerste instantie was gepland om mee te lopen met een biessnijder. Aangezien dit niet meer plaatsvindt in Nederland, en het onderzoek zich wel richt op Nederland en specifiek zijn landschappen, is ervoor gekozen om niet mee te lopen met een biessnijder in het buitenland, omdat de cultuur en het landschap kunnen verschillen met die in Nederland.

1.6 Onderzoekmodel en bronnen

Zoals naar voren is gekomen in het Theoretisch kader, heeft ook dit onderzoek een interdisciplinair karakter. Omdat de huidige onderzoekmodellen gebaseerd zijn op de cultuurhistorie van het landschap of de manier van de verwerking van een materiaal, is er gekozen om een eigen onderzoekmodel op te stellen. Er is op dit moment nog geen onderzoekmodel dat beide componenten samenbrengt.

²⁸ De gesprekken zijn niet gedocumenteerd. Tijdens een tweede bezoek op 24 mei 2022 aan het Tapijtmuseum te Genemuiden is er gesproken met Hans de Lange. Hij verwees door naar biesenhandelaar Dick de Lange, hiermee is telefonisch contact geweest op 16 juni 2022. Er is een ander gesprek geweest met biesenhandelaar Julian Visscher op 28 juni 2022. Tijdens de scriptie zal er een verwijzing gedaan worden naar deze persoonlijke communicatie. Bij geraadpleegde personen zijn de gegevens van deze personen te vinden.

Tabel 1.1 Het onderzoekmodel, waarbij de hoofdvraag is opgesplitst in twee thema's. Thema 1 is opgesplitst in twee deelthema's. De uitkomst van de thema's vormt de basis voor het vaststellen van de huidige stand van de biesteelt.²⁹

Het onderzoekmodel laat de verschillende thema's en deelthema's zien die naar voren zijn gekomen uit de hoofdvraag. Per thema is het onderzoeksonderwerp kort samengevat, is besproken welke methodes uit de vorige subparagraaf zijn toegepast en is aangegeven welke bronnen zijn gebruikt. Die worden na het onderzoekmodel verder uiteengezet. Het onderzoek naar het thema leidt naar de huidige stand van de biescultuur in Nederland. In het literatuuronderzoek wordt er onder andere gebruik gemaakt van krantenartikelen. Krantenartikelen schetsten een beeld van de dagelijkse bezigheden rond de biesteelt en

²⁹ Auteur, 2022.

verwoordden vanuit meerdere kanten de omstandigheden ervan. Uit de krantenartikelen werd duidelijk waar biesteelt en verwerk plaatsvond.

Daarnaast zijn er in de twintigste eeuw grote aantallen publicaties geweest over arbeid, huisnijverheid en kleinindustrie in de stad en op het platteland. Die vormen waardevolle historische bronnen. Een daarvan is de publicatie van Eduards Meijers, toen hoogleraar burgerlijk recht en het internationaal privaatrecht, genaamd *Kleinindustrieën ten plattenlande* uit 1906. Deze publicaties bevatten uitgebreide informatie over de biescultuur in Nederland, met gedetailleerde tabellen over de opbrengsten en hoeveel mensen erin werkten. Verder waren de orale bronnen waardevol, hoewel deze gesprekken ongestructureerd hebben plaatsgevonden en niet zijn vastgelegd. De oorzaak is dat de keuze is gemaakt om zonder vragen de gesprekken in te gaan en zo de kenner aan het woord te laten. Daarnaast waren het korte, persoonlijke gesprekken of werden het spontaan interviews en was er geen mogelijkheid meer om structuur aan te brengen. Het was vooral de bedoeling om zo meer te weten te komen over een cultuur en de tradities rond de bies en om een inkijk te krijgen in de huidige biescultuur.

WINNING VAN HET MATERIAAL BIES UIT HET NEDERLANDSE LANDSCHAP

“Landscapes are untidy and messy, tensioned, always in the making”

Tilley & Cameron-Daum, 2017. P. 10.

2. Het materiaal bies in het Nederlandse landschap

2.1. Inleiding

Een bekende uitdrukking in de Nederlandse taal, waar het woord biesen in voorkomt, wordt nog steeds gebruikt. “Fred Grapperhaus moet vandaag nog zijn biesen pakken”, maar ook moeten Mark Rutte en Jaap van Dissel hun biesen pakken, volgens Geert Wilders.³⁰ Dit betekent dat de ander zijn spullen moet pakken en snel moet vertrekken.³¹ De uitdrukking is een verwijzing naar het oprollen van de biesenmat waar kunstenaars hun werk op vertoonden. Dit deden ze op plekken waar dat niet mocht en moesten dus snel hun biesen pakken als de politie eraan kwam.³² In het Fries bestaat de uitspraak *pak dyn biesen en geante stuolwinen*. Het is klaar met dat geouwehoer, pak je biesen en ga stoelmatten.³³

Het biesen pakken heeft dus niet te maken met het oogsten van biesen, maar met de objecten die gemaakt werden van de bies en dus de verwerking van het materiaal. In dit hoofdstuk wordt omschreven in welke Nederlandse landschappen het materiaal werd gewonnen. Tegenwoordig gebeurt dan niet meer, maar in welke landschappen was er sprake van commerciële biesteelt? Daarnaast wordt er in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de soorten biesen die er werden gebruikt, in welke gebieden ze groeiden en hoe deze gebieden zijn ontstaan.³⁴

2.2 De bies als cultuurgewas

Door de jaren heen hebben er veranderingen plaatsgevonden in de ordening van planten. Dit is ook terug te zien bij de verschillende soorten materiaalbiesen. Zoals in het hoofdstuk de stand van onderzoek naar voren is komen, waren dit: de mattenbies, de steenbies of ruwe bies, het fransje, hangzaad en de basterdbies of bastaardbies.³⁵ De Nederlandse namen worden als uitgangspunt genomen. Er wordt gekeken of deze soorten nog traceerbaar zijn en welke plaatselijke of andere benamingen er waren voor de materiaalbies.

³⁰ De Limburger (2019, 19 maart) Wilders: ‘Grapperhaus moet zijn biesen pakken’. Geraadpleegd op 13 juni, van https://www.limburger.nl/cnt/dmf20190319_00097248.

³¹ Philippa & Debrabandere, 2003. N.P.

³² Stoett, 1925. P. 229.

³³ Philippa & Debrabandere, 2003. N.P.

³⁴ Meijers, 1906. P. 10.

³⁵ Bakker & Boer, 1954. P. 32.

Alle materiaalbiezen zijn onderdeel van de cypergrassenfamilie. Deze familie behoort tot de grasachtigen door hun *grasachtige* uiterlijk. De grotendeels bladloze stengel van de bies bevat merg voor het doorlaten van zuurstof naar de wortels die onder water liggen tot wel 3 meter diep. Daarnaast is de stengel flexibel en stevig tegelijk, waardoor hij geschikt is om te gebruiken als materiaal (Afbeelding 2.1).³⁶ Ook de russenfamilie behoort tot de grasachtigen. Dit is een gewas dat veel op de bies lijkt en het werd vroeger wel eens biesen genoemd.³⁷ Hierdoor kan er verwarring zijn tussen biesen en russen, omdat ze beide dienden als materiaal, maar niet behoren tot dezelfde plantenfamilie. Daarnaast is er een verschil tussen de lengte en dikte van de stengel en hoe die wordt verwerkt.³⁸

Afbeelding 2.1. Foto waarbij het merg van de bies zichtbaar is. Deze bevat kamers om zuurstof te transporteren naar de wortels die onder water zitten.

Vroeger behoorden de materiaalbiezen tot het geslacht (*genus*) *scirpus*. Zo werd de mattenbies *scirpus lacustris* L. genoemd en de ruwe bies *scirpus tabernaemontani* Gmel. Tegenwoordig vallen ze onder het geslacht *schoenoplectus*. Vertaald vanuit het Latijn staat *schoeno* voor bies en *plectos* voor vlechten. Dit verwijst naar de manier van verwerking van het gewas en dat het kan dienen als vlechtmateriaal.³⁹

³⁶ Flora van Nederland, 2022.

³⁷ Bakker & Boer, 1954. P. 31.

³⁸ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 49.

³⁹ Kok, 2007. N.P.

Hiernaast waren er ook andere benamingen voor de materiaalbiezen. Zo blijkt dat de bies werd aangeduid met de manier waarop het materiaal verwerkt kon worden. Zo komen namen als vlechtbiezen, stoelbiezen en kuiperbiezen naar voren. Ook werden de soorten biezen aangeduid als zoete en zoute biezen. Deze benamingen stonden in oude advertenties over de verkoop van biesvelden (Afbeelding 2.2). Met de zoete bies wordt de mattenbies bedoeld en met de zoute bies de ruwe bies of steenbies.⁴⁰ De Duitse benaming voor de ruwe bies verklaart dit ook, namelijk *Salz-Teichbinse*, zoutevijverbies.⁴¹

Afbeelding 2.2. Een krantenadvertentie uit 1909 met een vermelding van zoete en zoute biezen, die onderdeel waren van te verkopen biesvelden.

Een andere manier om biezen te benoemen, was verwijzen naar de eigenaar ervan, zoals rijksbiezen.⁴² Of ze werden vernoemd naar waar ze vandaan kwamen, bijvoorbeeld: Kamper, Almelose, Genemuider of Klunderste biezen.⁴³ Hierdoor kon achterhaald worden in welke

⁴⁰ Bakker & Boer, 1954. P. 33.

⁴¹ Siedel, 1955. N.P.

⁴² Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1925, 31 augustus). *Gemeenteraadsvergadering*. Genemuiden. Geraadpleegd op 21 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=rijksbiezen&coll=ddd&identificer=MMHCO01:000083056:mpeg21:a0034&resultsidentificer=MMHCO01:000083056:mpeg21:a0034&rowid=1>.

⁴³ Bakker & Boer, 1954. P. 33.

landschappen er biesteelt was. In Genemuiden werden de biezen ook wel *buus*, *buuzen* of *Genemuiders goud* genoemd. In dialect heetten ze *gold van Gellemuun*, omdat het snijden en verwerken van de bies een belangrijke bron van inkomsten was.⁴⁴ In Friesland werden biezen ook *kokels* of *popels* genoemd.⁴⁵

2.2.1 De groeiomstandigheden van de materiaalbiezen

Voordat er verder wordt ingegaan op de landschappen waar er sprake was van biesteelt en hoe die zijn ontstaan, wordt er eerst gekeken naar de groeiomstandigheden van de materiaalbiezen. Dit vergroot het inzicht in de soort landschappen waar ze groeiden en waar materiaalbiezen werden aangeplant voor commerciële doeleinden. Planten groeien namelijk niet op willekeurige plekken door elkaar heen. Er is een samenhang zichtbaar tussen de vegetatie en die wordt een plantengemeenschap genoemd. Een plantengemeenschap vertelt iets over de bodem, de omgeving, het landgebruik en de waterhuishouding.⁴⁶ Er is een samenhang met de ordening die de plantengemeenschap zelf heeft aangenomen en de plaats waar zij groeien.⁴⁷

⁴⁴ Trouw (28 juli 1979) '*Genemuiders goud' glanst nog na*. Geraadpleegd op 28 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&page=13&identifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0375&resultsidentifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0375&rowid=9>.

⁴⁵ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1975, 29 augustus) *Biezenoogst in Makkum*. Geraadpleegd op 16 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=kokels+friesland&coll=ddd&identifier=ddd:010620034:mpeg21:a0340&resultsidentifier=ddd:010620034:mpeg21:a0340&rowid=4>.

⁴⁶ Schaminée et al, 2019. P. 8.

⁴⁷ Schaminée et al, 1995. P. 15.

Afbeelding 2.3. Foto van de mattenbies-associatie in een riviergebied. De mattenbies is te herkennen aan de lange donkergroene stengels. De pluimen van de mattenbies staan meestal geïsoleerd van de andere vegetatie in het gebied.

De materiaalbiezen zijn dominant in de plantengemeenschappen van de mattenbies-associatie en de associatie van de ruwe bies en ze komen voornamelijk voor in moerasgebieden (Afbeelding 2.3).⁴⁸ Het aanplanten van commerciële biesvelden had grote invloed op de verspreiding van de biezen en verminderde de oppervlakte voor andere oeverplanten.⁴⁹ In het volgende hoofdstuk wordt er verder in gegaan op de aanplanting van biesvelden. De mattenbies-associatie is een pioniersvegetatie en groeit in diep en stromend zoet water met een slibrijke bodem.⁵⁰ De gemeenschap gedijt het beste in mondingsgebieden van rivieren, waar rivierwater en slibafzettingen van het getij samenkomen.⁵¹

⁴⁸ Weeda et al, 2000. P. 219.

⁴⁹ Weeda et al, 2000. P. 221.

⁵⁰ Weeda et al, 2000. P. 216.

⁵¹ Schaminée et al, 2019. P. 141.

De teelt van de mattenbies vond plaats in zoetwatergetijdengebieden net buiten de dijken, zoals de IJsselmonding, de Biesbosch en de Oude Maas. De slibafzetting kwam namelijk ten goede aan de kwaliteit van de mattenbies, die hierdoor een taaie, weinig verhoude stengel kreeg. De associatie komt ook binnendijks voor langs laagveenplassen en wielen. Dit zijn overgebleven plassen na dijkdoorbraken. Hier werd de mattenbies ook geoogst als materiaal, maar was hij van een mindere kwaliteit door verhouting. Bij verhouting worden de stengels brozer en is de verwerking lastiger.⁵²

De associatie van de ruwe bies (*scirpetum tabernaemontani*) is onderdeel van de pioniersvegetatie in gebieden met zwak tot matig brak water en ontbreekt voornamelijk in zoetwatergebieden (Afbeelding 2.5).⁵³ Vandaar dat de plant ook wel de naam zoute bies draagt. De associatie van de ruwe bies gedijt het beste in brakke, buitendijkse getijdengebieden, bij de benedenstroomse gebieden van rivieren.⁵⁴ Door toenemende overstromingen van brak en zout water, verspreidde de ruwe bies zich ook binnendijks, zowel in Noord-Holland als bij de Zuiderzeekust.⁵⁵ In de benedenstroomse gebieden werd de ruwe bies aangeplant voor de biescultuur en dan voornamelijk een forse vorm van de ruwe bies, genaamd bastaardbies.⁵⁶ De aanplant en teelt van de ruwe bies (of bastaardbies) vond onder andere plaats bij het Haringvliet, het Spui en aan de kust van het IJsselmeer.⁵⁷ De ruwe bies werd hoger gewaardeerd dan de mattenbies, omdat deze een betere kwaliteit had en beter was te verwerken.⁵⁸

⁵² Weeda et al, 2000. P. 240.

⁵³ Schaminée et al, 1995. P. 192.

⁵⁴ Weeda et al, 2000. P. 242.

⁵⁵ Schaminée et al, 1995. P. 192.

⁵⁶ Schaminée et al, 2019. P. 142.

⁵⁷ Weeda et al, 2000. P. 242.

⁵⁸ Coops, 2019. P. 4.

BIESSOORT	KENMERKEN	TEELT, VERWERK EN BENAMING
Mattenbies <i>Schoenoplectus lacustris (L.) palla</i>	Lengte van 2 tot 3,5 meter. De ronde stengel is licht- of donkergroen, soms blauw- of grijsgroen. De mattenbies kan 2 à 3 meter diep groeien.	Zoete bies, omdat deze bies voornamelijk in zoet water groeit en zoutmijdend is. De mattenbies groeit ook in brak water, maar dan is deze aangeplant en gecultiveerd. Geschikt voor biezenmatten en in de kuiperij, wordt daardoor ook wel vlechtbies genoemd.
Ruwe bies <i>Schoenoplectus tabernaemontani (C.C. Gmel.) palla</i>	Lengte van 1,5 tot 2 meter. De ronde stengel is meestal licht- of donkergroen.	De ruwe bies wordt ook wel steenbies of zoute bies genoemd, omdat de soort groeit in voornamelijk zout water en zoetmijdend is. Geschikt voor stoelzittingen, omdat dit een taaiere soort is en niet snel breekt.
Fransje <i>Schoenoplectus lacustris subsp. flevensis</i>	Lengte 1,5 meter. Het heeft dunne ronde stengels die blauwgroen zijn.	Een hybride kruising tussen de mattenbies en de steenbies. Vooral aangeplant en in cultuur gebracht in de biesvelden bij Kampen en Genemuiden. Geschikt voor stoelzittingen.
Basterdbies of bastaardbies <i>Schoenoplectus x carinatus (Sm.) palla</i>	Lengte 2 tot 2,5 meter. De ronde stengel is blauwgroen.	Ook wel brakke bies genoemd en in de Biesbosch ruwe bies. Het is de hybride kruising tussen de mattenbies en de driekantige bies en heeft zich aangepast aan zoete en voedselrijke omstandigheden. Geschikt voor stoelzittingen, als vlechtbiezen en in de kuiperij. Eerst kwam deze soort alleen voor in de Biesbosch, maar vanaf 1860 ook aangeplant in Genemuiden.
Hangzaad <i>Onbekend</i>	Lengte van 2 tot 2,5 meter. De ronde, slanke stengel is donker grasgroen.	Wordt ook wel hangers genoemd en 'was' de belangrijkste soort van de mattenbies, omdat deze tegen het rijpen aan nooit verhoutte. Werd vooral aangeplant en gesneden bij de Biesbosch, Kampen en Genemuiden. Tegenwoordig is er weinig bekend over deze soort, ook geen Latijnse benaming.

Tabel 1.2. Overzichtstabel van de materiaalbiezen, de kenmerken en waar deze werden geteeld.⁵⁹

⁵⁹ Auteur, 2022.

2.3 De landschappen van de materiaalbiezen

Eerst is er ingegaan op de groeiomstandigheden van de materiaalbies en de gebieden waar er sprake was van aanplanting. In deze paragraaf wordt er ingegaan op de landschappen die gebonden zijn aan deze gebieden en hoe die zijn ontstaan. Zoals al naar voren is gekomen in de inleiding, verklaarde econoom De Laveleye in 1875 het volgende: “Wanneer een plaats zich onderscheidt door een speciale productie, moet de oorzaak bijna altijd in de geologische samenstelling van de bodem worden gezocht.”⁶⁰ Deze geologische samenstellingen van de landschappen waar de materiaalbies werd geteeld in Nederland, zijn gevormd in het holoceen-tijdperk. Het holoceen is 10.000 jaar v.Chr. begonnen met organische afzettingen, zoals veen en gesteente. De samenstelling en landschappelijke vorming van deze afzettingen zijn verdeeld in verschillende formaties. Drie formaties spelen een belangrijke rol in het ontstaan van het landschap waar de materiaalbies werd geteeld. Dit gebeurde in kenmerkende landschappen, zoals het veen-, rivier- en zeekleilandschap (Afbeelding 2.4).⁶¹ Daarnaast wordt er gesproken over binnendijkse en buitendijkse biezen. Dit wordt duidelijk door het bekijken van de verschillende landschappen.

2.3.1 Veenlandschap, organische afzetting

Een van de gebieden waar de mattenbies werd geteeld, waren de binnendijkse laagveenplassen. Laagveenplassen zijn ontstaan door het uitbaggeren van laagveen of het zijn plassen die van nature al voorkwamen. Laagveen is gevormd onder de waterspiegel en ligt gelijk aan het maaiveld (Afbeelding 2.5).⁶² Veen is een opeenstapeling van dode plantenresten die, door afwezigheid van hoge temperaturen, droogte en zuurstof, minder snel verteren dan normaal, waardoor ze blijven liggen. Veen ontstaat in natte en vochtige milieus. Laagveen bevat de veensoorten bosveen, zeggeveen, rietveen en *gyttja*. *Gyttja* is een organisch sediment dat fijner is dan veen. Het vormt de eerste laag van de veenvorming. Deze gebieden zijn vooral gevormd in de kustgebieden, waar de grondwaterstijging werd veroorzaakt door de zeespiegelstijging. Daarom wordt laagveen ook wel aangeduid als kustveen, zoals op de geologische kaart waar het met **code V – kustveen is omschreven** (Afbeelding 2.4).⁶³

⁶⁰ Meijers, 1906. P. 10.

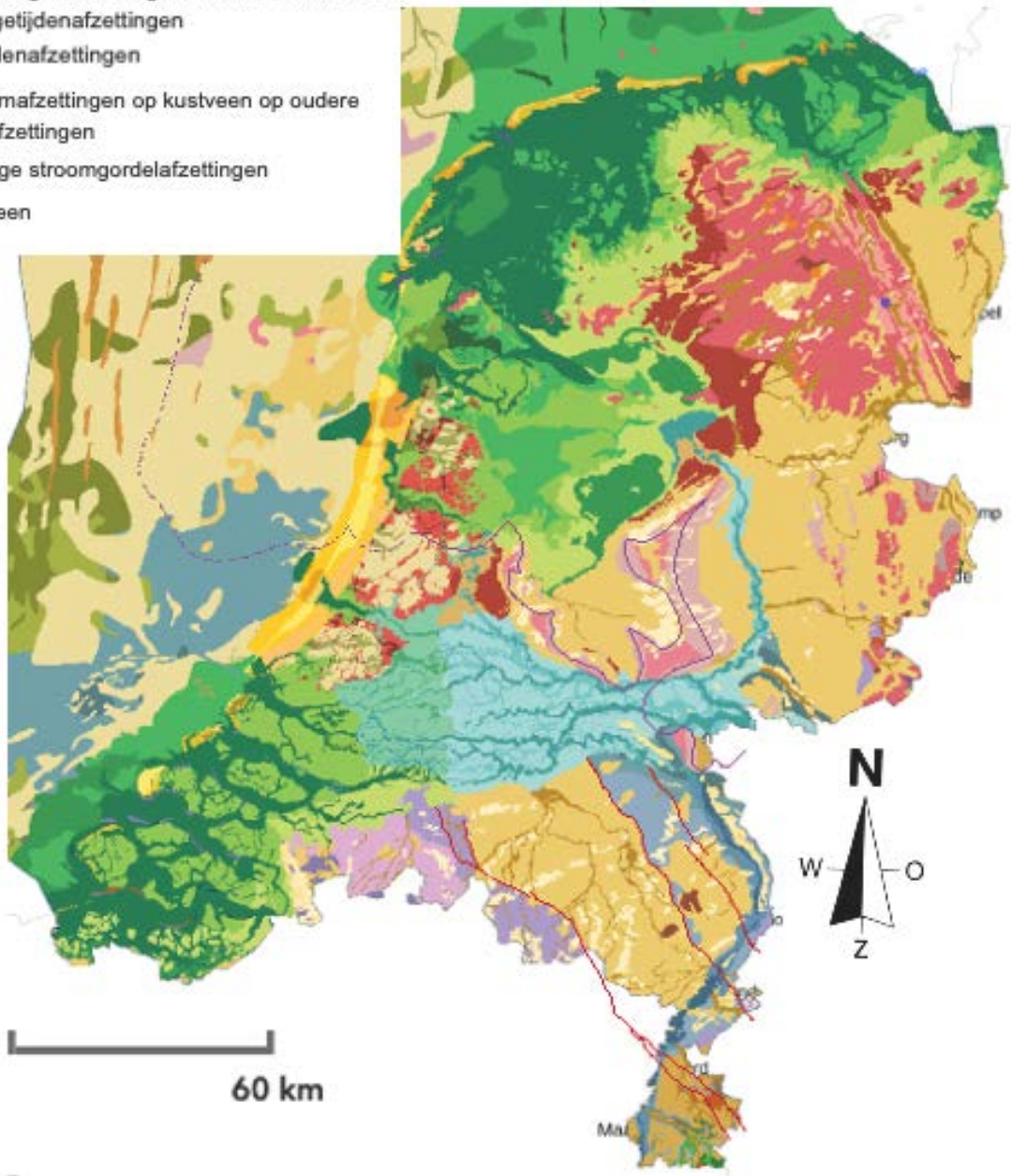
⁶¹ Stouthamer et al, 2015. P. 239.

⁶² Stouthamer et al, 2015. P. 227.

⁶³ Stouthamer et al, 2015. P. 392.

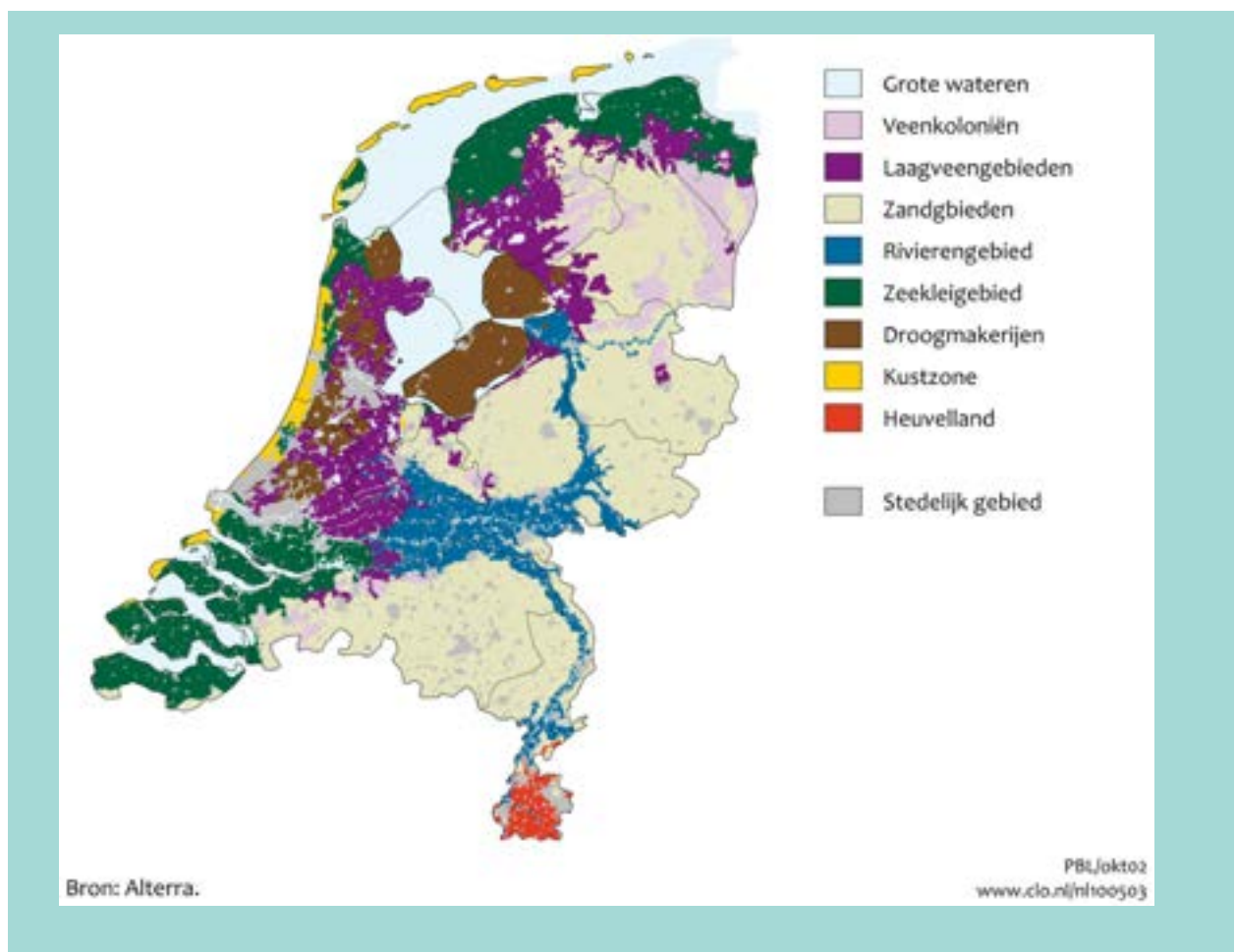
Legenda Geologische kaart

- g - Getijdengeulafzettingen, lokaal bedekt door overige getijdenafzettingen
- o - Getijdenafzettingen
- kvo* - Komafzettingen op kustveen op oudere getijdenafzettingen
- b - Zandige stroomgordelafzettingen
- v - Kustveen

Afbeelding 2.4. De geologische kaart van Nederland uit 2021. De groene gebieden geven de Naaldwijkformatie weer, de donkerrode gebieden de Nieuwkoopformatie en de blauwe gebieden de Echteldformatie

In 1897 werden in de lage streken van Friesland biezengroei gesneden die groeiden aan de slootkanten. Waar in Friesland werd echter niet vermeld.⁶⁴ Van meerdere binnendijkse teelten van de bies is de exacte plek niet bekend. Zo blijkt dat er in Earnewâld sprake was van een biescultuur en nu grenst dit aan het huidige Nationaal Park De Alde Feanen. Hier werd vroeger laagveen gebaggerd en zo ontstonden laagveenplassen en petgaten.⁶⁵ Een ander voorbeeld van biesteelt in een veenlandschap is bij Giethoorn, waar een laagveenplas in de buurt ligt. Hier was ook sprake van biesteelt, maar het wordt nu gedomineerd door de rietsteelt.⁶⁶

Afbeelding 2.5. Een kaart van de landschapstypen in Nederland. In donkerpaars zijn de laagveengebieden aangegeven.⁶⁷

⁶⁴ Het volksdagblad (1897, 21 juli). *Biezensnijden*. Geraadpleegd op 15 juni 2022, https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28Het+volksdagblad+%29+and+bies+or+biezen&cl%5B%5D=%28date+_gte_+%2221-07-1897%22%29&redirect=true&page=1&sortfield=date&identifier=MMKB19:000036097:mpeg21:a00022&resultsidentifier=MMKB19:000036097:mpeg21:a00022&rowid=4.

⁶⁵ Van der Heijden, 2017. P. 15.

⁶⁶ Broer, 1928. P. 367.

⁶⁷ Alterra, 2002.

2.3.2 Rivierlandschap, afzetting van grote rivieren

Hoewel Nederland een klein land is, telt het toch opmerkelijke gebieden waarvan ook bekend is dat daar sprake was van biesteelt.⁶⁸ Zo vormen zich bij de mondingen van de rivieren op kleine schaal delta's, zoals de IJsseldelta bij de monding van de IJssel. Er is ook een zoetwatergetijdengebied, de Biesbosch, waar de Bergsche Maas en de Waal samenkomen en uitmonden in de zee (Afbeelding 2.6).⁶⁹ Over dit gebied werd gezegd: *“De beste kwaliteiten voor de biezenverwerkende industrie groeien echter in het voedsel- en slibrijke en nagenoeg zoete water van de getijdengebieden der grote rivieren.”*⁷⁰ Er was zeker sprake van slibaanvoer, wat diende als een belangrijke voedselbron voor de bies. Deze gebieden zijn onderdeel van het rivierlandschap en zijn gevormd door de Echteldformatie, die vooral de afzettingen van de Maas en de Rijn omvat (Tabel 1.3).

Op de kaart worden de formaties aangegeven met **code B: zandige stroomgordelafzettingen** en **code KVO: komafzettingen op kustveen op oudere getijdenafzettingen** (Afbeelding 2.4).⁷¹ De zoete waterafvoer naar de Noordzee verloopt via de Biesbosch, het Hollands Diep en het Haringvliet. De waterafvoer van de IJssel eindigt in het IJsselmeer via het Zwarte Meer (Afbeelding 2.6). In deze gebieden is er sprake van stroomgordelafzettingen. Stroomgordel is het gebied waarbinnen de rivier stroomt en het bepaalt de stroomsnelheid en welk gesteente afgezet wordt tijdens het sedimenttransport. Bij rivieroeveren wordt klei, zand en leem afgezet. Door de beperkte diepte en de vegetatie, zoals bij de bies, neemt de stroomsnelheid nog meer af, zodat er ook klei wordt afgezet en het land zich ophoogt.⁷² In het volgende hoofdstuk wordt verder ingegaan op het feit dat de bies slib kan vasthouden en dat landophoging optreedt.

⁶⁸ Drok, 1985. P. 72.

⁶⁹ Stouthamer et al, 2018. P. 390.

⁷⁰ Boer & Bakker, 1954. P. 33.

⁷¹ Dinoloket, 2022.

⁷² Stouthamer et al, 2018. P. 241.

door biessnijder Jacob Visscher-Rikkert in 1976 in het Lauwersmeer.⁷⁷ Een ander voorbeeld is de biezenoogst in Makkum.⁷⁸ Het is bekend dat in de Tweede Wereldoorlog, door een tekort aan biezen uit de eigen omgeving, biessnijders uit Genemuiden gingen snijden bij Makkum.⁷⁹

Een andere plek in het zeekleilandschap waar de materiaalbies werd geteeld, was in het gebied van **code OV: getijdenafzettingen op kustveen** (Afbeelding 2.4). Bij de Nieuwkoopformatie is al benoemd dat kustveen is gevormd in de kustgebieden van Nederland. Deze getijdenafzettingen op kustveen zijn terug te zien bij de uitmonding van de IJssel in de Zuiderzee en langs de zuid- en oostranden van de voormalige Zuiderzee. Deze afzetting wordt ook de Zuiderzeebodemgronden genoemd.⁸⁰ Het is bekend dat er in deze gebieden bies werd gesneden en er sprake was van een biescultuur rondom Genemuiden en Kampen. Zowel de oogst als verwerk vond dus in dezelfde regio plaats.⁸¹

LANDSCHAP	FORMATIE	GEBIEDEN	WATER	BODEM	SOORTEN BIEZEN
Veenland- schap	Nieuwkoop- formatie	Laagveenplassen	Basisch	Veengronden	Mattenbies
Rivierland- schap	Echteld- formatie	Zoetwater- getijengebied: Biesbosch, Rijn- Maas-Schelde- dal	Zoutwateraanvoe- r van de Noordzee, zoetwaterafvoer door Rijn en in brak water	Zeekleigronden: jonge zeekleigronden	Mattenbies, bastaardbies
		Deltagebied: Ijsseldelta	Afvoer zoetwater IJssel, deels brak door aanvoer	Zeekleigronden: jonge zeekleigronden	Mattenbies, fransje en bastaardbies. Bij de IJsselmonding de mattenbies

⁷⁷ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1976, 2 augustus) *Biezen snijden in Lauwersmeer*.

Geraadpleegd op 10 mei 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=bies+snijden&coll=ddd&identifier=ddd:010620279:mpeg21:a0175&resultsidentifier=ddd:010620279:mpeg21:a0175&rowid=3>.

⁷⁸ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1975, 29 augustus) *Biezenoogst in Makkum*.

⁷⁹ Leeuwarder nieuwsblad (1942, 26 augustus) *De biezenmat – Genemuidens roem herleeft*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&identifier=ddd:010747164:mpeg21:a0069&resultsidentifier=ddd:010747164:mpeg21:a0069&rowid=8>.

⁸⁰ Stouthamer et al, 2018. P. 390.

⁸¹ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 49.

			zoetwater Zuiderzee		
Zeeklei- landschap	Naaldwijk- formatie	Haringvliet, Hollands diep, Oude Maas en Spui	Zoutwateraanvoe r van de Noordzee, zoetwaterafvoer door de Maas en de Rijn	Zeekleigronden: jonge zeekleigronden	Ruwe bies/steenbies. Aangeplant bij Oude Maas en Spui. In Hollands Diep is de bastardbies aangeplant. In Oude Maas is mattenbies aangeplant.
		IJsselmeerkust, voormalige Zuiderzeekust	Zoutwateraanvoe r van de Noordzee, zoetwaterafvoer IJssel.	Zeekleigronden: Zuiderzee- bodemgronden	Ruwe bies; na aanleg Afsluitdijk is de mattenbies aanplant.

Tabel 1.3. De tabel geeft een overzicht van de verschillende landschappen waar de materiaalbies groeide en eventueel werd geteeld.⁸²

2.4 Verandering in het landschap van de materiaalbies

Er hebben meerdere veranderingen plaatsgevonden in het landschap waar de materiaalbies werd geteeld, waardoor de commerciële biesvelden in Nederland zijn verdwenen. Een van deze veranderingen is dat de biesvelden op den duur werden overgenomen door de riet-associatie. Opslibbing, wat eerst gunstig is voor de bies omdat het een bron van voeding is, wordt op den duur nadelig. De oever hoogt te veel op en wordt ongeschikt voor de bies om te groeien en te telen.⁸³ Daardoor werden er na de biesvelden, rietvelden aangelegd om van te snijden en te gebruiken als materiaal.⁸⁴ In het volgende hoofdstuk wordt er verder ingegaan op de ontwikkelingen van de commerciële biesvelden met betrekking tot landophoging en vervolgens landaanwinning.

2.4.1 De Nederlandse waterwerken

Een andere verandering in het landschap die de verdwijning van de commerciële biesvelden kan verklaren, is de aanleg van grote waterwerken, zoals de Afsluitdijk en de Deltawerken.

⁸² Auteur, 2022.

⁸³ Boer & Bakker, 1954. P. 33.

⁸⁴ Schaminée et al, 2019. P. 144.

Deze werken hebben er onder andere voor gezorgd dat er geen toevoer meer was van zoutwater en de getijden verdwenen in de gebieden waar bies werd geteeld van een hoge kwaliteit. Deze gebieden waren echter ook kwetsbaar voor watersnoodrampen door de druk van het opkomende rivier- en zeewater, zoals de overstromingsramp in 1916 van de Zuiderzee. Om herhaling te voorkomen, werd het plan voor de inpoldering van de Zuiderzee van ir. Cornelis Lely uitgevoerd. Een onderdeel hiervan was het afsluiten van de Zuiderzee door de aanleg van de Afsluitdijk, wat voltooid werd in 1932.⁸⁵

Hoewel er aan de kust van de Zuiderzee al werd geteeld in zoet water met de mattenbies, ging de kwaliteit van het gewas achteruit door de afsluiting.⁸⁶ In 1951 volgde een merkwaardige verbetering van de kwaliteit van de Genemuider biezen. Dit zou komen door de Zuiderzeewerken bij Harderwijk en de IJssel, waardoor het water weer troebeler werd, wat diende als bemesting van de biezen. Zo werden de Genemuider biezen ook verwerkt in stoelfabrieken, terwijl daarvoor voornamelijk de biezen uit Zuid-Holland werden gebruikt.⁸⁷ Onduidelijk is of deze kwaliteit bleef, maar wel is bekend dat tot 2008 nog biezen werden gesneden in de buurt van Genemuiden.⁸⁸

Een andere grote verandering in de toevoer van zout water, slib en het wegvallen van getijden, was de aanleg van de Deltawerken. De zoute getijdewateren veranderden in zoete binnenwateren door de aanleg van de Haringvlietsluizen en de Philipsdam (Afbeelding 2.7). Er lag al een plan klaar om het land te beschermen tegen opkomend zeewater, maar na de watersnoodramp in 1953 werd dit plan versneld uitgevoerd. In eerste instantie was het de bedoeling om alle getijdenbekkens af te sluiten en te gebruiken als zoetwaterreservoirs. Uiteindelijk zijn alleen het Haringvliet en Volkerak afgesloten, vanwege protesten in de jaren zestig tegen het afsluiten van alle zeearmen (Afbeelding 2.7). Bij de aanleg van de Deltawerken stond het veiligheidsaspect voorop. Andere zaken, zoals agrarische en ecologische aspecten, moesten wijken, zo ook de biesteelt.⁸⁹

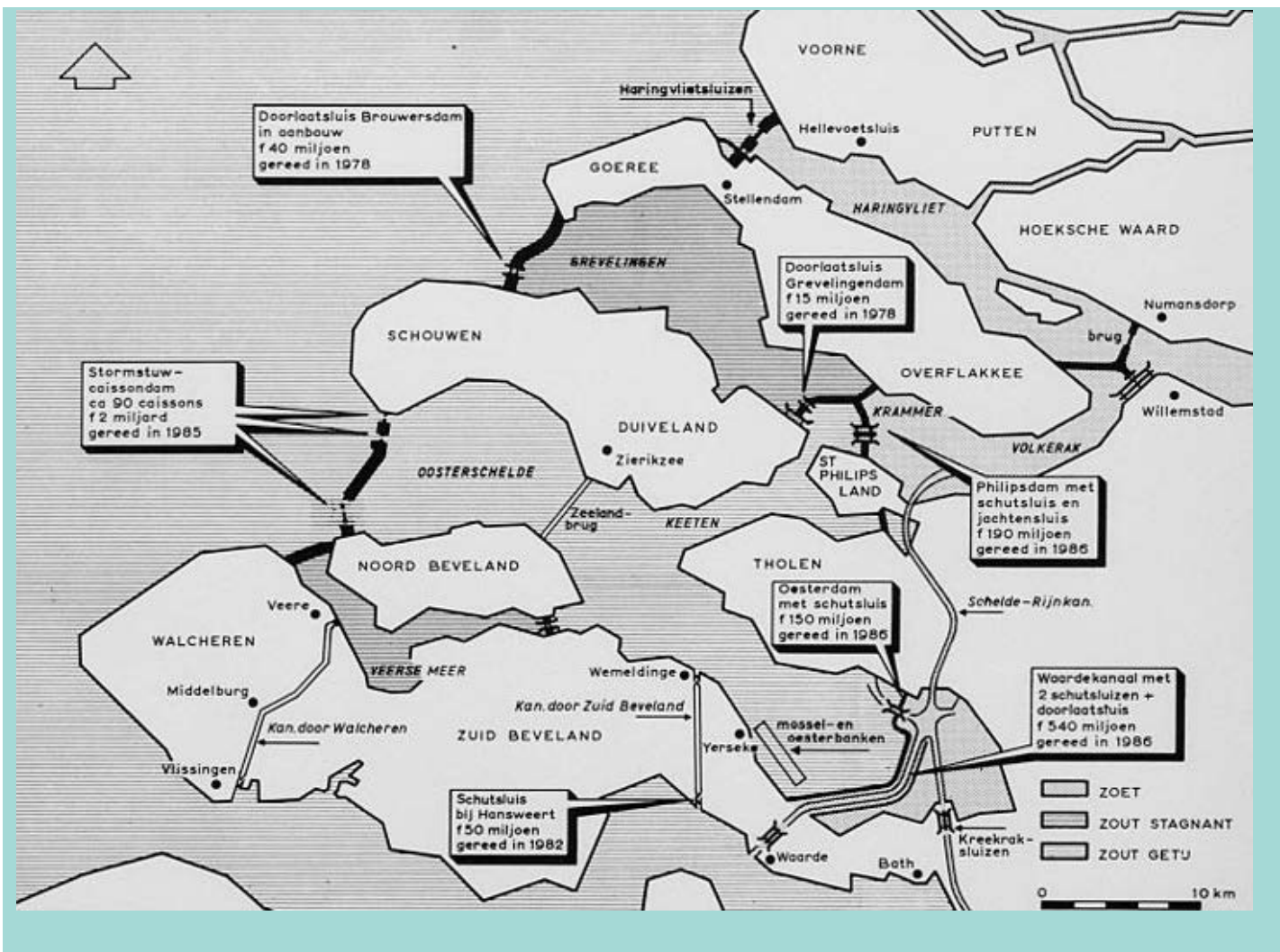
⁸⁵ Berendsen, 2008. P. 215.

⁸⁶ Boer & Bakker, 1954. P. 33.

⁸⁷ 't Nieuws voor Kampen (1952, 7 januari) *Merkwaardige kwaliteitsverbetering van Genemuider biezen*. Geraadpleegd op 16 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezencultuur&coll=ddd&page=6&identificer=MMHCO02:163854005>.

⁸⁸ De Vries, 2008.

⁸⁹ Berendsen, 2008. P. 215.

Afbeelding 2.7. Een ontwerptekening uit 1974 van de Deltawerken. Er is verschil te zien in zoet en zout water na de aanleg van de Deltawerken. Zichtbaar is dat het Haringvliet en Spui zoetwatergebieden werden.

De waterhuishouding en getijden veranderden van het Hollands Diep, het Haringvliet, de Oude Maas en het Spui. De aanleg van de Haringvlietdam in 1971, die een harde grens vormde tussen het zoute en zoete water, had zelfs invloed op de Biesbosch.⁹⁰ Er kwam een einde aan de getijdenverschillen en zo verdween het gebied waar de beste kwaliteit aan biezen groeide voor de verwerkindustrie.⁹¹ Een bijzondere ontwikkeling was dat op 15 november 2018 het Kierbesluit is genomen voor de Haringvlietssluisen en deze op een kier worden gezet als de rivierwaterafvoer hoog genoeg is. Zo worden de zeearmen gedeeltelijk weer zoet op bepaalde momenten, maar het heeft overigens geen invloed op de getijden van

⁹⁰ Weeda et al, 2000. P. 240.

⁹¹ Boer & Bakker, 1954. P. 33.

de Biesbosch.⁹² Dit project is onderdeel van het Deltanatuurproject, dat meer aandacht heeft voor ecologisch herstel en waterkwaliteit.⁹³ Er wordt niet ingegaan op eventueel herstel van het cultuurlandschap en beroepen die gebonden waren aan het gebied, zoals de teelt en het snijden van biezen, waar het volgende hoofdstuk verder op ingaat.

2.4.2 Natura 2000-gebieden

De gebieden waar eerst commerciële biesvelden lagen, zijn voornamelijk natuurparken geworden en staan op de lijst van beschermde gebieden en vallen onder Natura 2000. Dit is een Europees netwerk voor het beschermen van natuurgebieden, waaronder de bescherming van soorten en gebieden. In Nederland waren deze gebieden al beschermd door de Vogelrichtlijn uit 1979 en de Habitatrichtlijn uit 1992. Omdat natuurgebieden over landgrenzen heen gaan, wordt er nu op Europees niveau gekeken naar bescherming.⁹⁴ In de Oude Maas werden er nog mattenbiezen gesneden tot 2006. De biessnijders geven aan dat het snijden is opgehouden, omdat hun gewas werd aangevreten door grauwe ganzen.⁹⁵ Zij kunnen niks ondernemen tegen deze vogels, omdat die beschermd zijn in de het natuurgebied Oude Maas (Afbeelding 2.8).⁹⁶ Dit speelt ook bij het Zwarte Meer, waar er sprake is geweest van commerciële teelt. Een biessnijder geeft aan dat ze geen biezen meer mogen snijden, omdat het een natuureservaat is geworden. Zij mogen geen bestrijdingsmiddelen meer gebruiken, waardoor het onkruid de bies overneemt. Ze hebben ook last van vraat van vogels, maar kunnen hier niks tegen doen. Er is overleg geweest met de gemeente, maar hieruit is geen oplossing gekomen.⁹⁷ Net zoals bij de aanleg van de Deltawerken, stond dit keer de natuurbescherming voorop, waardoor agrarische activiteiten moesten wijken.

⁹² Rijkswaterstaat, 2022. Geraadpleegd op 22 juni, 2022 van <https://www.rijkswaterstaat.nl/water/projectenoverzicht/haringvliet-haringvlietsluizen-op-een-kier>.

⁹³ Rijkswaterstaat, 2022, Geraadpleegd op 22 juni 2022, van <https://www.rijkswaterstaat.nl/water/waterbeheer/bescherming-tegen-het-water/waterkeringen/deltawerken#deltawerken-meer-dan-waterveiligheid-alleen>.

⁹⁴ Natura 2000, 2022.

⁹⁵ Biesbosch.nu, 2006. *Biezen pakken*. Geraadpleegd op 23 juni, van http://www.biesbosch.nu/magazine/0706/eropuit_0706.htm.

⁹⁶ Natura 2000, 2022.

⁹⁷ De Vries, 2008.

Afbeelding 2.8. In het groen zijn de Natura 2000 gebieden aangegeven. Zo is te zien dat de Biesbosch bij Dordrecht, het Zwarte Meer in de buurt van Zwolle, de Oude Maas, Haringsvliet, het Lauwersmeer, de Eemsdelta en De Alde Feanen in de buurt van Ljouwert beschermde natuurgebieden zijn.

In 1971 werd in de Biesbosch al 1500 hectare aangewezen als beschermd natuurgebied en in 1994 werd het een Nationaal Park dat nu onderdeel is van het Natura 2000-netwerk (Afbeelding 2.8). In hetzelfde jaar vond de heropening plaats van het Biesboschmuseum, waar aandacht is voor de biezen-, riet- en griendcultuur. Het museum richt zich op een cultuur die ‘definitief voorbij is’, maar vertelt dat dit nog niet lang geleden is.⁹⁸ Het Kokelhûs

⁹⁸ De Volkskrant (1994, 26 februari) *Ooit groeiden er volop biezen in het Biesbosch*. Geraadpleegd op 23 juni 2022, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-02-1970%22%29&query=biezen+snijden&coll=ddd&redirect=true&page=2&identifier=ABCDDD:010866660:mpeg21:a0793&resultsidentifier=ABCDDD:010866660:mpeg21:a0793&rowid=8.

in Earnewâld, probeert ook door de inrichting van zijn tentoonstelling aandacht te geven aan de biescultuur in de omgeving.

2.5 Conclusie

Dat Nederland een bijzonder landschap heeft, is te zien aan de plekken waar er sprake was van commerciële teelt van de materiaalbies. Het samenspel van het water, de getijden en de stroming speelde een belangrijke rol bij de kwaliteit van de materiaalbies. De bies van de hoogste kwaliteit kwam uit het zoetwatergetijdengebied de Biesbosch, maar biezen uit het zeekleilandschap en rivierenlandschap konden ook van hoge kwaliteit zijn. De biezen uit het veenlandschap waren van de laagste kwaliteit door het ontbreken van slib. Het is niet zozeer dat de soort iets zegt over de kwaliteit van het materiaal, maar dat vooral het gebied en de daarmee geassocieerde omgevingsfactoren invloed hadden op de kwaliteit en verwerk. Dit verklaart waarom bij de materiaalbiezen vermeld werd waar ze vandaan kwamen, want zo was te bepalen om welke kwaliteit het ging.

Tijdens het onderzoek kwamen verschillende veranderingen in het landschap naar voren die invloed hebben gehad op de verdwijning van de grote commerciële biesvelden en die thans geen plek meer innemen in het Nederlandse landschap. Het betreft het verdwijnen van de biesvelden door de overname door een andere vegetatie, zoals riet, en de aanleg van de waterwerken, waarbij de Afsluitdijk en de Deltawerken invloed hadden op de biesteelt. Hierdoor veranderden de groeiomstandigheden van materiaalbiezen en ging de kwaliteit van het gewas achteruit.

Een andere verandering in het landschap werd veroorzaakt door de nieuwe bestemming als beschermd natuurgebied. De plekken waar de biesvelden lagen, zijn altijd al bijzondere gebieden geweest. Nu zijn ze echter van extra belang omdat ze de plekken zijn voor beschermde flora en fauna met ongerepte ecologische waarde. De bestemming van het gebied veranderde, waardoor er steeds minder ruimte was voor cultivering van gewassen tot een punt dat het helemaal niet meer mogelijk was om er bies te snijden.

3. De winning van het materiaal bies

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk lag de nadruk op de soorten landschappen waar de biezen werden aangeplant en geteeld. In dit hoofdstuk wordt er meer ingegaan op de aanplant van de bies en de biesteelt. Wie waren hieraan verbonden en wie waren deze biessnijders? Het snijden en bewerken van biezen en russen geschiedde door dezelfde personen die 's winters de matten maken.⁹⁹ Dit houdt in dat *in de regel* de arbeider zelf zorgde voor het materiaal.¹⁰⁰ Het blijkt dat de arbeiders vroeger de biezen opdeelden in groene en bruine biezen. Groene biezen waren net gesneden en de bruine biezen waren gedroogd en klaar voor verwerk en verkoop. Hoe dit proces verliep, van groene bies naar bruine bies, wordt in dit hoofdstuk besproken.

3.2 Professionele biesteelt

3.2.1 Aanplanting en verpleging van de materiaalbies

Het aanplanten van de biesvelden gebeurde door verschillende organisaties. Het is bekend dat er in 1860 biesvelden zijn aangeplant in het Zwolse diep bij Genemuiden en in 1871 bij het Kampereiland te Overijssel. In 1886 werden vanuit particulier initiatief biezen aangeplant in de buurt van Genemuiden. De aanlegkosten bestonden voornamelijk uit de loonkosten van de planters, want er konden hoge daglonen verdiend worden met planten.¹⁰¹ Het plantgoed, de rizomen van de bies, werden uit bestaande biesvelden gehaald en daarna in het slib geplaat (Afbeelding 3.1 en Tabel 1.4 A). Dit gebeurde van april tot en met mei of juni tijdens eb in ploegen van acht tot twaalf man.¹⁰² In 1891 werden negen arbeiders uitbetaald door de Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche Diep voor *biesbepoting* van 1 juni tot 6 juni. Voor *het poten van de biezen*, kregen ze fl. 6,- tot fl. 9,-.¹⁰³

Er zijn meerdere redenen voor de aanplanting van de biesvelden.¹⁰⁴ De eerste reden, die nog steeds van toepassing is, is dat de bies wordt aangeplant voor het zuiveren van het water. De

⁹⁹ Meijers, 1906. P. 26.

¹⁰⁰ Directie van den Arbeid, 1914. P. 130.

¹⁰¹ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 50.

¹⁰² Directie van den Arbeid, 1914. P. 132.

¹⁰³ Collectie Overijssel. Toegangsnr. 0176, inv.nr. 68. Rekening van ontvangsten en uitgaven door de President van de biesvelden en twijgaanplantingen, 1884-1892.

¹⁰⁴ Directie van den Arbeid, 1914. P. 132.

holle stengels nemen grote hoeveelheden nitraten en fosfaten op. De wortel geeft zuurstof af in de bodem, wat de groei van micro-organismen stimuleert.¹⁰⁵ In 1979 is er overigens in Duitsland meer belangstelling voor de zuiverende werking van de bies dan in Nederland.¹⁰⁶ Toch blijkt dat er bies gesneden is voor materiaal bij aangelegde biesvelden voor waterzuiveringsprojecten.¹⁰⁷

Afbeelding 3.1. Een foto van een groep arbeiders die biesvelden rooien om plantgoed te verzamelen om een nieuw biesveld aan te leggen.

De tweede reden was dat de materiaalbies ook een functie had voor landaanwinning. De Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche Diep besloot in 1925 om 75 hectare in te polderen rondom het Kampereiland door de aanplant van biezten, waarbij die ook gesneden konden worden voor materiaal (Afbeelding 3.2).¹⁰⁸ Zoals al in het eerste hoofdstuk naar voren kwam, is de materiaalbies een pioniersvegetatie en in getijdengebieden houdt het slib vast. Door het vasthouden hiervan is het gebied niet meer geschikt voor de biesteelt. Soms ging dit proces zo snel dat al binnen 15 jaar na het

¹⁰⁵ Drok, 1985. P. 68.

¹⁰⁶ Trouw (1979, 28 juli) *Genemuidens goud glanst nog na*. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=biezen&facets%5Bpapertitle%5D%5B%5D=Trouw&identifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0378&resultsidentifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0378&rowid=5>.

¹⁰⁷ Drok, 1985. P. 77.

¹⁰⁸ Fernhout & Reijers, 1925. P. 57.

aanplanten de grond omgezet kon worden naar rietvelden en zelfs grasvelden.¹⁰⁹ In 1948 werd de fase van de biesvelden, en dus de biesteelt, zelfs overgeslagen en werden de zandplaten direct met riet beplant, omdat dit meer opleverde dan bies.¹¹⁰

De derde reden was, dat door verpachting van de aangelegde biesvelden een zelfstandige bron van inkomsten werd gegenereerd voor ondernemers. De biesvelden werden verpacht zodat er biezen van gesneden konden worden (Afbeelding 3.2). Uit een inventaris van de oude archieven van Raamsdonk (Noord-Brabant) blijkt dat er al *biezenvelden* werden verpacht van 1668 tot 1681 bij de Kuurepolder en Werfkampen.¹¹¹ In 1782 werden er biesvelden verpacht door de gemeente Kampen, eerst per vier jaar en later per acht jaar.¹¹²

Na de Tweede Wereldoorlog was er sprake van een oppervlakte van 270 hectare aan biesvelden in de provincie Overijssel. Van andere provincies is dit onbekend. Deze velden in Overijssel waren in handen van drie partijen: de gemeente Kampen, de gemeente Genemuiden en de Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche Diep. De gemeente Kampen had 411 hectare biesvelden in handen en ontving hiervoor in 1895 fl. 5.035, - en tien jaar later meer dan het dubbele, namelijk fl. 11.323, -.¹¹³ Hoe meer vraag er was naar de biesvelden, hoe hoger de pacht kon zijn en zo de opbrengst voor de ondernemers.

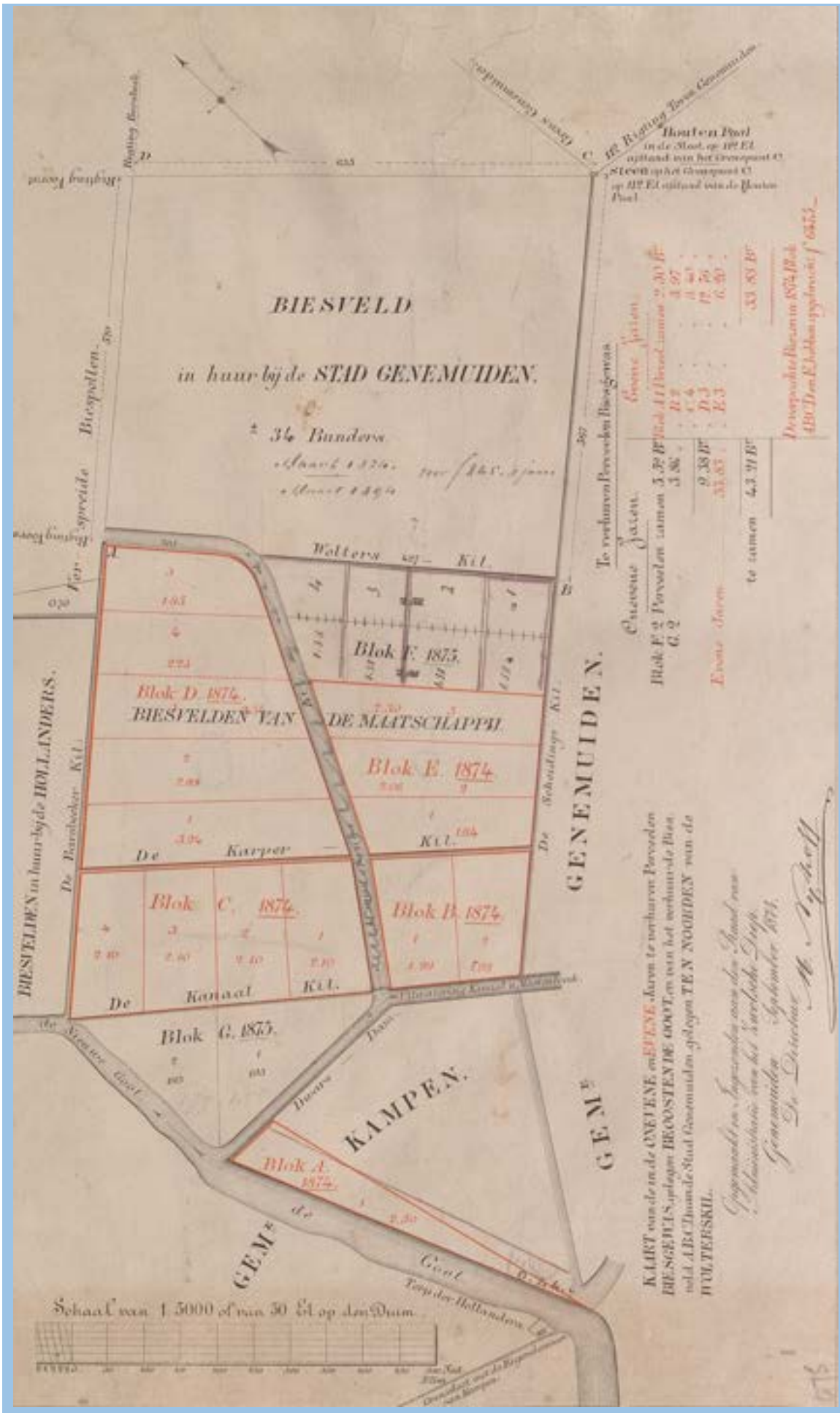
¹⁰⁹ Directie van den Arbeid, 1914. P. 132.

¹¹⁰ Bredasche courant (1948, 31 januari) *Cultuur en verwerking van riet in Nederland*. Geraadpleegd op 8 maart van 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezencultuur&coll=ddd&page=5&identificer=MMSAB03:000068237:mpeg21:a0090&resultsidentificer=MMSAB03:000068237:mpeg21:a0090&rowid=6>.

¹¹¹ Bondam, 1904. P. 140.

¹¹² Meijers, 1906. P. 29.

¹¹³ Meijers, 1906. P. 30.

Afbeelding 3.2. Een kaart gemaakt in september 1874 van biesvelden in de buurt bij Genemuiden. De velden met zwarte nummering werden in de oneven jaren gesneden en de percelen met oranje nummering in de even jaren. Er zijn extra percelen ingetekend bij blok E. De kaart is opgemaakt door de Raad van administratie van het Zwolsche Diep.

Zelf bies snijden en het pachten van biesvelden kon goedkoper uitkomen dan zelf materiaal inkopen.¹¹⁴ De matters, de mensen die matten van bies maakten, pachtten deze velden om eigen materiaal te winnen. Zij deden dit alleen of met een groepen van 3 à 4 man, waaronder de biezenoogst werd verdeeld.¹¹⁵ Daarnaast waren er ook bieshandelaren die biesvelden pachtten en niet zelf sneden, maar hiervoor biessnijders inhuurden. De verpachting ging door middel van een openbare inschrijving. De grenzen van de biesvelden van de verschillende eigenaren werden aangegeven met stokken met nummerplaatjes waarop een verwijzing stond naar het perceelnummer (Afbeelding 3.2).¹¹⁶ Het gebeurde dat de matters de eerste vier weken van het oogstseizoen voor bieshandelaren sneden, omdat zij hiervoor een loon ontvingen, en de overige twee weken voor zichzelf. Hieraan zat geen loon gebonden, maar de opbrengst kwam als het materiaal verwerkt was tot matten en deze verkocht waren.

Een tijd was het alleen mogelijk om biesvelden per hectare te pachten. Dit was voor de biessnijder op een bepaald moment onbetaalbaar, waardoor de biesvelden ook in kleinere stukken werden verpacht. Zo kon de matter zelf weer biesvelden pachten en werden ze niet verpacht aan de rijkere bieshandelaren.¹¹⁷ De matter hoefde de pacht pas te betalen in mei, nadat het materiaal tijdens de wintermaanden verwerkt was en verkocht.¹¹⁸ Deze betalingsvoorwaarden waren opgesteld door de 'hulpbank' in Kampen, om de arme biessnijders tegemoet te komen.¹¹⁹ Niet iedereen was het eens met dit systeem en hield zich eraan. Zo werd stiekem en zonder toestemming bies gesneden. In 1913 werden Gerrit H. en Piet H. door de veldwachter betrapt op het snijden van bies van gemeentelijke gronden van het Bovenwilde te Giethoorn. Ze moesten een boete betalen van 5 gulden of werden in hechtenis genomen voor 10 dagen.¹²⁰ In 1931 werd er bezwaar ingediend door de heer Broer tegen een nieuw voorstel van de gemeente om in plaats van de biesvelden publiekelijk te verpachten ze voortaan schriftelijk te verpachten. Broer geeft aan dat dit een oneerlijke manier is, omdat de *gegadigden* arbeiders zijn. Zij hebben al een laag inkomen en kunnen

¹¹⁴ Directie van den Arbeid, 1914. P. 133.

¹¹⁵ Directie van den Arbeid, 1914. P. 108.

¹¹⁶ Pelder, z.d. P. 28.

¹¹⁷ Directie van den Arbeid, 1914. P. 132.

¹¹⁸ Directie van den Arbeid, 1914. P. 109.

¹¹⁹ Directie van den Arbeid, 1914. P. 131.

¹²⁰ Nieuwsblad van Friesland (1913, 23 augustus) *Giethoorn*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezensnijders&coll=ddd&identificer=ddd:010762711:mpeg21:a0159&resultsidentificer=ddd:010762711:mpeg21:a0159&rowid=8>.

niet met prijzen concurreren, anders levert het snijden van de bies helemaal niks op. De gemeente geeft echter aan dat zij een zo hoog mogelijke opbrengst wil hebben, dus het bezwaar werd afgewezen.¹²¹ Een ander voorbeeld dateert uit 1976. De heer Jan Bron ontvangt een boete van 250 gulden voor het illegaal snijden van bies aan de Leijen bij Rottevalle. De auteur van het artikel geeft echter aan dat de regels in die tijd achterhaald waren, want er waren nog maar weinig matters in de omgeving en het snijden bevorderde de groei en kwaliteit van de bies.¹²²

3.2.2 Het oogsten van de materiaalbies

Het oogsten gebeurde voordat de bies in bloei ging, anders verhoutten de biezen en konden ze niet meer worden gebruikt als materiaal. Bij verhouting verliest de bies zijn soepelheid en wordt het kwetsbaar en ongeschikt om te verwerken. Als het gewas er vier jaar stond, kon er om de twee jaar van gesneden worden.¹²³ Dit snijden bevorderde ook de groei en kwaliteit van het gewas, wat al eerder is aangegeven. Er kon niet vaker gesneden worden, want dit ging ten koste van het gewas,¹²⁴ maar ook niet minder, want ook dit ging ten koste van de kwaliteit. Als er niet gesneden wordt, wordt de stengel te dik en verspreidt de plant zich niet meer.¹²⁵

Om de beste kwaliteit te krijgen, werd de bies onder water net boven de wortel afgesneden. Het snijden gebeurde met een (riet)snit, een soort van zeis, terwijl de snijder in het water stond. De snit had een wit uiteinde, zodat deze teruggevonden kon worden als de snijder zijn biezen moest binden en de snit niet in zijn handen had (Afbeelding 3.4). De snit werd geslepen met een *strik*. De biessnijder liet zijn snit los in het water en de bovenkant bleef

¹²¹ Nieuwsblad van Friesland (1931, 29 juni) *Verhuring gemeente-eigendommen*. Geraadpleegd op 8 maart 2022, <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+verpachting&coll=ddd&identificer=ddd:010761396:mpeg21:a0131&resultsidentificer=ddd:010761396:mpeg21:a0131&rowid=9>.

¹²² Leeuwarden courant (1976, 12 december) *Jan Bron, de rechter en 't partijtje biezen*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&page=3&identificer=ddd:010620388:mpeg21:a0203&resultsidentificer=ddd:010620388:mpeg21:a0203&rowid=4>.

¹²³ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

¹²⁴ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

¹²⁵ Leeuwarden courant, 1976.

drijven.¹²⁶ Biessnijders werden ook wel watermannen genoemd, omdat ze tijdens het oogsten constant in het water stonden (Afbeelding 3.3).¹²⁷

Afbeelding 3.3. Een foto uit 1940 laat een biezensnijder zien in een biesveld. Locatie en persoon zijn onbekend.

Het snijden van de biezen vond plaats in de periode vanaf de eerste zomerdag, 21 juni, tot en met 15 augustus.¹²⁸ De biessnijder maakte lange en zware dagen om alle bies in deze periode van zes weken te kunnen oogsten. Het was seizoenswerk voor voornamelijk mensen uit de omgeving van de biesvelden. De snijders voeren met een punter, een lage platte boot, of met een platboom (een bok) door de biesvelden om deze te kunnen snijden (Afbeelding 3.5 en Tabel 1.4 E).¹²⁹ Dit ging per boot, omdat de biezen in het water groeiden en de biesvelden anders niet te bereiken waren. Van 1 hectare konden ongeveer 2.000 bossen worden gesneden. Een bos had een omtrek van 1 meter.¹³⁰

¹²⁶ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

¹²⁷ Drentsch dagblad (1942, 15 juli) Genemuiden, waar schoenen zonder bon in het water groeien. Geraadpleegd op 8 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=watermannen+biezen&coll=ddd&sortfield=date&identificer=ddd:010327039:mpeg21:a0020&resultsidentificer=ddd:010327039:mpeg21:a0020&rowid=3>.

¹²⁸ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

¹²⁹ Directie van den Arbeid, 1914. P. 108.

¹³⁰ Pelder, z.d. P. 29.

Afbeelding 3.4. Een foto van een snit waar bies mee werd gesneden. De steel is langer dan die van een rietsnit. Het witte uiteinde van de steel is om de snit terug te vinden in het water tijdens het oogsten. De snit ligt op gedroogde bruine biesen.

Omdat het een korte periode betrof, werden er tijdelijk woningen in de omgeving gebouwd om snel bij de biesvelden te zijn. De biessnijders van de Biesbosch leefden tijdelijk in kleine werkschuiten. In de buurt van Genemuiden stonden ook zulke keten.¹³¹ In beide gevallen wordt er door de arbeidsinspectie geklaagd over de “ruimte en reinheid”, en dat deze keten “treurig zijn ingericht”.¹³²

¹³¹ Directie van den Arbeid, 1914. P. 133.

¹³² Het volk (1907, 17 november) *Arbeidsketen*. Geraadpleegd op 22 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezensnijders&coll=ddd&page=4&identificer=ddd:011126211:mpeg21:a0028&resultsidentificer=ddd:011126211:mpeg21:a0028&rowid=3>.

Afb 3.5. Biessnijders zijn bezig met het oogsten van de bies in de biesvelden bij Genemuiden. Op de punter liggen bossen groene biesen.

3.2.3 Prepareren van de materiaalbies en opslag

Het drogen, bij de bies ook wel het verdorringsproces genoemd, duurde ongeveer drie weken. Als het veel regende kon dit proces vijf tot zes weken duren. De gesneden biesen, die werden opgebonden in bossen, werden per bok naar het vaste land gebracht om daar te drogen (Tabel 1.4 F).¹³³ Er was een verschil in de techniek van drogen van de biesen. Bij de IJsselmeerkust werden ze uitgespreid en gedroogd op het land.¹³⁴ In de avond werden ze weer gebost en in een constructie die *stoep heette*, een korenschoof van 10 bossen biesen, bij elkaar neergezet (Afbeelding 3.6).¹³⁵ In het Zuidwesten van Nederland werden de biesen gedroogd door ze tegen rekken aan te zetten en te drogen in de wind.¹³⁶ De biesen werden gedroogd op daarvoor aangewezen stukken land. In Genemuiden was dit bijvoorbeeld bij de

¹³³ Pelder, z.d. P. 28.

¹³⁴ Bakker & Boer, 1954. P. 31.

¹³⁵ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

¹³⁶ Bakker & Boer, 1954. P. 31.

Top, een stuk land in handen van het Rijk.¹³⁷ De biezen moesten bij het drogen niet weer te nat worden, anders kregen ze een vale kleur. Na drie tot zes weken werden de gedroogde biezen opgestapeld en werd er een doek overheen gelegd.¹³⁸ Daarna werd de bies verkocht aan de fabriek door de bieshandelaar of matter, of de matter ging er zelf mee aan de slag.

Afbeelding 3.6 Een foto, datum onbekend, van het drogen van bies in Puttershoek. De bies werd in een waaier uitgelegd op het veld om te kunnen drogen.

¹³⁷ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1920, 25 juni) *Gemeenteraadsvergaderingen*. Geraadpleegd op 10 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandelaren&coll=ddd&identifier=MMHCO01:000082131:mpeg21:a0028&resultsidentifier=MMHCO01:000082131:mpeg21:a0028&rowid=4>.

¹³⁸ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

Afbeelding 3.7. Een foto uit 1963 van de opslag van biezen in Genemuiden. De onderste laag in de schuur is hooi, en de grovere bovenlaag zijn biesbossen die nog liggen te drogen. Over het hek hangen gevlochten biezen.

De gehele 'biezencampagne', van het snijden tot het drogen, kon wel tien à twaalf weken duren.¹³⁹ De opslag van de bruine biezen gebeurde in speciale schuren. Deze waren afgesloten, want regen en vocht waren uit den boze, omdat de biezen hierdoor gingen schimmelen. De schuren waren afgesloten, maar er zaten wel tochtgaten in de muren voor het doorluchten, waardoor de biezen 10 jaar konden worden bewaard.¹⁴⁰ De bies was dan voor eigen gebruik of werd per bos verkocht of per *vim*. Een *vim* bestaat uit 100 bossen met een omtrek van 68 centimeter. In 1852 kostte een vim fl. 15,- tot fl. 20,- en in 1876 was dit fl. 40,-.¹⁴¹ De biezen werden opgeslagen in hooimijten, mattenloodsen of persschuren (Afbeelding 3.7). Deze schuren werden, net zoals de biesvelden en de droogvelden, verpacht.¹⁴²

¹³⁹ Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde (1954, 6 augustus) *Het is een slecht biezenjaar...* Geraadpleegd op 9 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&page=12&identifier=MMMHW01:001058016:mpeg21:a00024&resultsidentifier=MMMHW01:001058016:mpeg21:a00024&rowid=4>.

¹⁴⁰ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

¹⁴¹ Meijers, 1906. P. 34.

¹⁴² Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1938, 11 juli) *Verpachtingen*. Geraadpleegd op 21 maart 2022, <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=opslag+biezen&coll=ddd&identifier=MMHCO01:000088825:mpeg21:a0060&resultsidentifier=MMHCO01:000088825:mpeg21:a0060&rowid=3>.

A. Biezenaanplant, op de boot ligt het plantgoed.

B. Arbeiders lopen door biesvelden heen.

C. Het snijden en schoonmaken van de biezen.

D. Het verzamelen van de gesneden, beboste biezen.

E. Biezen inladen in een punter, met de zaden van de biezen naar beneden.

F. Uitladen van gesneden groene biezen, die per tien bossen in een korenschoof werden neergezet

G. Het uitwaaiëren van de bossen biezen om te kunnen drogen.

H. Uitgewaaierde biezen zodat ze kunnen drogen.

Tabel 1.4. Overzichtstabel met stills uit een film die een beeld geven van het aanplanten, oogsten en drogen van biezen in de buurt van Kampen. Datum onbekend.¹⁴³

3.3 Maatschappelijke en economische veranderingen in de biesteelt vanaf 1900

3.3.1 Afname inkomsten van verpachting begin 20^e eeuw

In de 20^e eeuw werd er gesproken van een afname of achteruitgang in de biezenindustrie met betrekking tot de biesteelt. Dit had ook te maken met een afnemende vraag naar biezen, waarop verder wordt ingegaan in subparagraaf 4.3.4. Dit had namelijk meer betrekking op de verwerking van de bies en de vraag ernaar. Dat er een afname in de biesteelt was, bleek uit de berichten over lage opbrengsten van het verpachten van de biesvelden. Uit het verslag van de vergadering van de Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche Diep over het jaar 1915/1916, kwam naar voren dat het verpachten van de biesvelden financieel weinig had opgeleverd. Als aanleiding werden de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog gegeven en de enorme stijging van de arbeidslonen. Hierdoor bleven de grote biezenhandelaren weg, omdat het gewas te duur werd. Hierdoor bleef de oogst voornamelijk in handen van de biessnijders. De biesvelden lagen er overigens nog *uitstekend* bij. Verdere aanplanting van biesvelden werd gestaakt, omdat er op andere plekken belangrijkere werkzaamheden waren.¹⁴⁴

¹⁴³ Collectie Overijssel. Collectie bewegend beeld. Inv.nr. 7788 BB06052. *Rietstengel tot mattenklopper*.

¹⁴⁴ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1916, 28 september) *Landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche diep*. Geraadpleegd op 10 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandelaren&coll=ddd&identificer=MMHCO01:000080751:mpeg21:a0007&resultsidentificer=MMHCO01:000080751:mpeg21:a0007&rowid=1>.

Vanaf 1930 namen de pachtprizen landelijk af en leverden biesvelden steeds minder op. In 1931 nam het college van burgemeester en wethouders van Giethoorn de beslissing om dat jaar geen biesvelden te verpachten, omdat het te weinig opleverde en de bies ook een jaar niet gesneden kon worden. Er werd afgewacht of het verpachten het jaar daarna meer ging opbrengen. De opbrengsten van de pacht vielen ook tegen in Genemuiden.¹⁴⁵ Zo leverde de biesvelden van de Maatschappij ter bevordering van landaanwinning van het Zwolsche Diep in 1934 nog maar fl. 1.158,- op, terwijl het daarvoor 40 tot 50 duizend gulden opleverde. De gemeente Genemuiden ontving datzelfde jaar maar fl. 32,- voor het verpachten van de biesvelden, wat daarvoor nog rond de fl. 1000,- bedroeg.¹⁴⁶ In 1936 nam de vraag naar biezen af en leverde het snijden nog maar weinig op.

In verschillende krantenartikelen en advertenties zijn tegenstrijdigheden te constateren. Aan de ene kant waren er berichten uit 1926 die beaamen dat de bieshandel tot stilstand was gekomen in de Biesbosch.¹⁴⁷ Ook werd er gesproken in 1934 over *misère* in de biezenindustrie en biezenhandel in Genemuiden en leek er een einde te komen aan het snijden van bies in Nederland. Aan de andere kant werd er in advertenties uit 1936 vermeld dat er een stijging van de biesteelt waarneembaar was, doordat er meer biezenopslagplaatsen verhuurd werden in Genemuiden.¹⁴⁸ Zo bleken er grote verschillen te zijn tussen gebieden in de stand van zaken van de biesteelt.

3.3.2 Toename van de bieswinning rond de Tweede Wereldoorlog

In 1941 bleek er weer een opleving te zijn van de winning van het materiaal, wat echter voornamelijk waarneembaar is in Genemuiden. Dit kwam doordat de export stil was gevallen door de Tweede Wereldoorlog en door concurrentie van andere soorten tapijten en goedkopere materialen. De bies leefde op door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog

¹⁴⁵ Nieuwsblad van Friesland (1931, 7 augustus) *Raad Giethoorn*. Geraadpleegd op 8 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+verpachting&coll=ddd&identificer=ddd:010761550:mpeg21:a0247&resultsidentificer=ddd:010761550:mpeg21:a0247&rowid=1>.

¹⁴⁶ De Volkskrant, 1934.

¹⁴⁷ De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad (1926, 17 september) *Stilstand in den biezenhandel*. Geraadpleegd op 9 maart 2022 van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&identificer=ddd:010531535:mpeg21:a0178&resultsidentificer=ddd:010531535:mpeg21:a0178&rowid=1>.

¹⁴⁸ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1936, 6 juli) *Uit de provincie*. Geraadpleegd op 9 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&page=3&identificer=MMHCO01:000087001:mpeg21:a0034&resultsidentificer=MMHCO01:000087001:mpeg21:a0034&rowid=5>.

en het materiaal werd uit de eigen omgeving gehaald om er bijvoorbeeld schoenen van te maken (Afbeelding 3.8). Toch viel er weinig te verdienen met het snijden van biezen.¹⁴⁹

In datzelfde jaar werd er geëxperimenteerd met bijvoorbeeld een andere wijze van verwerk zodat er nieuwe afzetmogelijkheden ontstonden en de bies een blijvende plaats kon innemen op de markt.¹⁵⁰ In een artikel uit 1942 werd bijvoorbeeld gezegd dat *Genemuidens roem herleefde* en dat de hernieuwde biezenoogst velen werk en vooruitzichten gaf.¹⁵¹ In 1942 gingen er uit nood zelfs ploegen mannen uit Genemuiden biezen snijden in Makkum en Hardinxveld, omdat ze niet genoeg biezen uit hun eigen omgeving konden halen. In totaal werden er 300.000 bossen gewonnen met een omvang van 100 cm.¹⁵² In 1942 zag het er naar uit dat de bies weer een plek zou veroveren op de markt. Alhoewel er ook mensen sceptisch waren en verwachtten dat dit weer zou afnemen.

In 1952 was er nog hoop in de biesteelt, toen bleek dat de kwaliteit van de Genemuider biezen was verbeterd. De plaatselijke bevolking dacht dat dit kwam door de Zuiderzeewerken bij de IJssel en Harderwijk, waardoor er meer aanvoer van bemesting was. De Genemuider biezen werden weer gebruikt, naast de Zuid-Hollandse biezen.¹⁵³ Er was in 1954 nog een levendige vraag naar biezen, ondanks een slecht biezenjaar doordat het eerst te lang droog was en daarna te veel regende.¹⁵⁴ Maar in 1953 werd verkondigd dat de biezenhandel en het

¹⁴⁹ Het volk: dagblad van de arbeidspartij (1941, 5 april) *De tijdelijke bewoners van de Biesbos*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezensnijders&coll=ddd&page=2&identificer=ddd:011117820:mpeg21:a0186&resultsidentificer=ddd:011117820:mpeg21:a0186&rowid=4>.

¹⁵⁰ Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant (1941, 27 mei) *Economisch technologisch instituut Overijssel*. Geraadpleegd op 8 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezencultuur&coll=ddd&page=6&identificer=MMSAEN01:000055828:mpeg21:a0064&resultsidentificer=MMSAEN01:000055828:mpeg21:a0064&rowid=9>.

¹⁵¹ Dagblad van het Oosten: Almelo's dagblad (1942, 27 augustus) *Genemuiden's roem herleeft*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&page=2&identificer=ddd:010312804:mpeg21:a0031&resultsidentificer=ddd:010312804:mpeg21:a0031&rowid=6>.

¹⁵² Leeuwarder nieuwsblad (1942, 26 augustus) *De biezenmat – Genemuidens roem herleeft*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&identificer=ddd:010747164:mpeg21:a0069&resultsidentificer=ddd:010747164:mpeg21:a0069&rowid=8>.

¹⁵³ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1952, 7 januari) *Merkwaardige kwaliteitsverbetering van Genemuider biezen*. Geraadpleegd op 9 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezencultuur&coll=ddd&page=6&identificer=MMHCO02:163854005:mpeg21:a00019&resultsidentificer=MMHCO02:163854005:mpeg21:a00019&rowid=5>.

¹⁵⁴ Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde (1954, 6 augustus). *Het is een slecht biezenjaar...* Geraadpleegd op 9 maart 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&page=12&identificer=MMMHW01:001058016:mpeg21:a00024&resultsidentificer=MMMHW01:001058016:mpeg21:a00024&rowid=4>.

vervaardigen van biezenmatten wederom “ten dode is opgeschreven”. Van biezenoogst was er in 1952 nauwelijks sprake en het was afwachten of er het jaar daarna wel belangstelling was voor verpachting van biesvelden.¹⁵⁵ Ook de export van kuiperbiezen naar Engeland bleef achter. Oude voorraden werden tegen bodemprijzen verkocht en het oogsten van nieuwe biezen was niet meer rendabel.¹⁵⁶

Afbeelding 3.8. Een foto uit 1947 van een soldaat met schoenen gemaakt van gevlochten biezen.

3.3.3 Na de tweede wereldoorlog

De bieswinning nam landelijk af na de Tweede Wereldoorlog en na deze periode werd er ook nog weinig over geschreven. Advertenties over het verpachten van biesvelden en het verkopen van biezen verdwenen en hoewel er nog wel sprake was van landaanwinning, leek dit niet meer samen te gaan met het aanplanten van bies. Vanaf de jaren zeventig werd het materiaal buiten Nederland gehaald, omdat er te weinig geoogst kon worden in eigen land en omdat dit goedkoper was.

¹⁵⁵ Overijsselsche dagblad (1953, 31 januari) *Ten dode opgeschreven*. Geraadpleegd op 9 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenhandel&coll=ddd&page=2&identificer=MMKB23:001265026:mpeg21:a00144&resultsidentificer=MMKB23:001265026:mpeg21:a00144&rowid=1>.

¹⁵⁶ Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (1953, 23 januari) *Industrie biezenmatten in Genemuiden ten dode opgeschreven*. Geraadpleegd op 9 maart 2022 van, <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=kuiperbiezen&coll=ddd&identificer=MMHCO02:163860019:mpeg21:a00092&resultsidentificer=MMHCO02:163860019:mpeg21:a00092&rowid=10>.

Het jaar 1970 was een slecht jaar voor de biesteelt in Genemuiden. De biessnijders hadden rooibouw gepleegd op hun eigen gewas door al te vroeg te gaan snijden van eenjarige biezen en daardoor niet konden voldoen aan de vraag uit eigen land en het buitenland. Daarnaast speelde mee dat er steeds minder biezen werden aangeplant. Zij moesten daardoor biezen halen uit het buitenland, zoals Portugal, Polen of Oekraïne. Er vertrokken ook biessnijders naar Ierland om daar biezen te snijden en te laten drogen en die vervolgens naar Genemuiden te brengen om ze te verhandelen en te verwerken.¹⁵⁷ In 1979 werd er wel weer gesproken over een levendige bieshandel en werd er geëxperimenteerd met het aanplanten van zoetwaterbiesvelden.¹⁵⁸

Afbeelding 3.9. Een foto genomen in 1990 van een biessnijder die aan het werk is. De bies wordt niet meer bebost in het water met een stengel bies zoals vroeger, maar met een stuk touw. Dit omdat de bies te kostbaar was om mee te binden.¹⁵⁹ De foto is genomen in de buurt van Kampen.

In de jaren negentig was er nog wel sprake van biessnijders en handelaren, maar in steeds kleinere getallen. Er werden nog 100 bossen groene biezen gesneden in de buurt van Kampen en Genemuiden met een omtrekt van 1 meter (Afbeelding 3.9 en 3.10). In 2008

¹⁵⁷ Algemeen Handelsblad (1870, 4 augustus) *Genemuider biezenindustrie gaat achteruit*. Geraadpleegd op 10 mei 2022, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-02-1970%22%29&query=biezen+snijden&coll=ddd&redirect=true&identifier=KBNRC01:000033245:mpeg21:a0080&resultsidentifier=KBNRC01:000033245:mpeg21:a0080&rowid=8.

¹⁵⁸ Trouw (1979, 28 juli) *Genemuider goud glanst nog na*. Geraadpleegd op 10 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=biezen&facets%5Bpapertitle%5D%5B%5D=Trouw&identifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0378&resultsidentifier=ABCDDD:010826839:mpeg21:a0378&rowid=5>.

¹⁵⁹ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

werd de biesteelt bedreigd door vraatzucht van zwanen en te schoon water. Hierdoor viel de oogst tegen en kon er niet worden voldaan aan de vraag naar de zoete mattenbies uit eigen land of vanuit het buitenland. Op dat moment werden de biesvelden gepacht van het waterschap. Bieshandelaar Julian Visscher wilde de biesteelt graag in stand houden, ook al was het maar voor eigen gebruik. De brakke en zoute ruwe bies importeerde Visscher uit Duitsland.¹⁶⁰ In 2008 concurreerde hij nog met een andere bieshandelaar, namelijk de firma De Lange. Beide bedrijven waren gevestigd in Genemuiden.¹⁶¹ Zij zijn op dit moment nog steeds de enige bieshandelaren in Nederland.

Afbeelding 3.10. Een foto uit 1992 van biessnijders in de buurt van Genemuiden en Kampen. Hoewel het snijden van de bies op dezelfde manier gebeurt als vroeger, is er vooral verschil te zien in de kledij. De klomplaarzen zijn vervangen door een regenbroek.

3.4 Huidige stand van de biesteelt

Zoals in de inleiding al naar voren is gekomen, wordt er op dit moment geen bies meer gesneden in Nederland, noch op commercieel niveau noch hobbymatig voor het behouden

¹⁶⁰ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

¹⁶¹ De Vries, 2008.

van de traditie.¹⁶² Er wordt wel aangegeven dat er stiekem wordt gesneden, maar uit bescherming wordt niet verder gezocht naar de biessnijder en plaats. Hierdoor was het niet mogelijk om een biessnijder te volgen in het proces van het oogsten en drogen in het Nederlandse landschap.¹⁶³ Een voorbeeld van biessnijden voor niet-commerciële doeleinden, was het eenmalige openluchtspel 'Kokelrispinge' in 2018 in Earnewâld. Het stuk draaide om de ontvangst van de eerst oogst van de *kokels*, wat Fries is voor biezen.¹⁶⁴

3.4.1 Biessnijders en bieshandelaren in Nederland

De bovengenoemde bieshandelaren handelen dus niet meer in Nederlandse, maar in Portugese en Oekraïense biezen. Dick de Lange, van De Lange Biezenhandel, ging af en toe zelf nog biezen snijden in Oekraïne. Julian Visscher, van Gebr. Visscher, blijkt zelf ook meer dan 35 jaar lang biezen te hebben gesneden, tot 4 jaar terug.¹⁶⁵ Het blijkt dat bij beide biezenhandelaren het snijden in het bloed zit en ze bezitten nog de kennis ervan. Beide leveren nog aan Engeland voor whiskyvaten en in Nederland aan stoelenmatters. Vroeger ging de prijs per bos, tegenwoordig per kilo. Zo kosten de biezen bij De Lange voor stoelenmatters € 2,50 per kilo en de dikkere biezen voor de whiskyvaten € 4,- per kilo. De vraag uit Engeland neemt echter af en het stoelmatten is langzaam aan het verdwijnen in Nederland.¹⁶⁶

Beiden geven aan dat de gebieden waar de bies werd gesneden, verdwenen zijn, omdat die nu in natuureservaten liggen en het water te schoon is. Hierdoor krijgt de bies niet de juiste voeding om te kunnen groeien. De materiaalbies gedijt het beste in 'vies' troebel water. Er worden wel velden aangelegd voor waterzuivering, maar deze zijn niet handig voor het snijden van biezen. Het zijn kleine velden die moeilijk te bereiken zijn.¹⁶⁷ De bieshandelaren proberen wel het snijden van biezen in stand te houden. Visscher geeft aan dat je er veel energie in moet stoppen, omdat het gaat om een traditie met weinig toekomst. De verwerking van de bies neemt af en er is geen jongere generatie die het oppakt en overneemt. Tussen neus en lippen door komt wel naar voren dat er nog wel stiekem wordt

¹⁶² De Vries, 2008.

¹⁶³ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

¹⁶⁴ It Kokelhûs, 2022. Geraadpleegd van <https://www.kokelhus.nl/nl/agenda/73-persbericht/99-persbericht>.

¹⁶⁵ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

¹⁶⁶ D. de Lange, persoonlijke communicatie, 16 juni 2022.

¹⁶⁷ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

gesneden. Ook Visscher snijdt nog wel eens een mooie bos biesen, wetende ook dat dit niet schadelijk is voor plant en omgeving.¹⁶⁸

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is er vooral gekeken naar hoe het materiaal uit het Nederlandse landschap werd gewonnen, waarvan aanplanting en drogen een onderdeel waren, en welke economische en maatschappelijke veranderingen hierin hebben plaatsgevonden. Hoewel in het vorige hoofdstuk naar voren kwam dat het landschap invloed had op de kwaliteit van het gewas, bleek in dit hoofdstuk dat de manier en frequentie van oogsten ook van invloed waren op de kwaliteit. Een keer per twee jaar snijden, bevorderde zelfs de kwaliteit en als dit niet werd gedaan, was dit ten nadele van de kwaliteit en groei van de plant.

Opvallend was dat bij de veranderingen binnen de biesteelt, het al meerdere malen ‘ten dode’ was opgeschreven en er sceptisch werd gesproken over de toekomst van de teelt en de verwerking. Het snijden is arbeidsintensief en kan niet machinaal gedaan worden en is daardoor niet meer rendabel in Nederland. Dit gaf ook bieshandelaar Visscher aan en het bleek een probleem te zijn van alle tijden.

Het was opmerkelijk dat de matter zelf zorgde voor zijn materiaal en dat hij was betrokken bij de ‘gehele’ biezencampagne. In de zomer werden de groene biesen gesneden en in de winter werden de gedroogde bruine biesen verwerkt. In het begin van de twintigste eeuw werd deze relatie al omschreven en lag de nadruk meer op de herkomst van het materiaal. In de huidige tijd is het echter niet meer vanzelfsprekend dat de persoon die het materiaal verwerkt, dit ook zelf wint. Uit het onderzoek naar de winning door de tijd heen, kwam naar voren dat het oogsten de verbinding was tussen de persoon die biesen verwerkte en het landschap. Het bleek dat deze relatie aan het verdwijnen is, omdat het snijden niet meer in Nederland gebeurt. Het wordt nu uit het buitenland gehaald, waardoor er een belangrijke schakel ontbreekt in de biescultuur.

Op dit moment lopen er geen projecten die het oogsten en drogen van de bies, de ‘biezencampagne’, in Nederland in stand houden. Hoewel er nog wel biessnijders zijn in Nederland met een verleden in en kennis over het snijden, hebben zij op dit moment geen

¹⁶⁸ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

plek om bies te snijden. Of zij doen dit stiekem. Er zijn pogingen gedaan om met gemeenten in gesprek te gaan over het snijden van biezen in aangewezen beschermde natuurgebieden, maar dit leverde geen oplossing op. Het blijkt dat de kennis er nog wel is, maar dat die bij de oudere generatie zit, bij de bieshandelaren of in het buitenland en niet wordt opgepakt door een nieuwe generatie. De kennis over of de handelingen van de biesteelt, worden deels niet uitgevoerd, omdat er in het landschap hiervoor geen ruimte is door verschillende belangen. In dit hoofdstuk is het proces van de biesteelt omschreven, maar de praktijkkennis ontbreekt en deze is voornamelijk over te dragen door het te doen. Voor het bewaren en in stand houden van de praktijkkennis en het winnen van de bies uit het Nederlandse landschap, zijn op dit moment geen lopende projecten. Er kan meer onderzoek gedaan worden naar wat wel mogelijk is en gekeken worden hoe er in het buitenland om wordt gegaan met de biescultuur. Dit moet dan gericht zijn op het behouden van de kennis van het oogsten en prepareren van de bies.

DE VERWERKING VAN HET MATERIAAL BIES

“Weaving the world, then, turns out to be a matter of ‘making culture’, of submitting the disorder of nature of the guidelines of traditional design.”

Ingold, 2000. p. 347.

4. De verwerking van het materiaal bies

4.1 Inleiding

Een bekend verhaal van het gebruik van biesen is het verhaal van het mandje van Mozes, ook wel de ark van Mozes genoemd. *“Doch als zij hem niet langer verbergen kon, zo nam zij voor hem een kistje van biesen, en belijmde het met lijm en met pek; en zij leide het knechtje daarin, en leide het in de biesen, aan den oever der rivier.”*¹⁶⁹ Het verhaal was dat, om ervoor te zorgen dat haar pasgeboren zoon niet vermoord werd, Jochebed haar zoon Mozes in een waterdichte biesenmand te water liet gaan om gered te kunnen worden door omstanders. Deze omstanders waren niemand minder dan de dochter van de farao en haar dienaressen. Zij vonden Mozes in zijn biesenmand en de dochter van de Farao accepteerde hem als haar eigen zoon (Afbeelding 4.1). Het biesenmandje, of rietenmandje, is bij veel mensen bekend en vormt een kennismaking met het gewas als materiaal. Alleen door verder onderzoek blijkt dat het biesenmandje niet gemaakt was van biesen, maar van papyrusriet, ook een moerasplant.¹⁷⁰ In de herschreven bijbel staat dat Mozes werd gelegd in een mand van papyrus.¹⁷¹

Afbeelding 4.1. Still uit de film The ten commandments uit 1956. De dochter van de farao vindt Mozes in het biesenmandje. De planten op de voorgrond lijken op papyrusen, de plant waar het mandje van is gemaakt in de Bijbelvertaling.

¹⁶⁹ Het Oude Testament, Exodus 2. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://debijbel.nl/bijbel/BGT/EXO.2/Exodus-2>.

¹⁷⁰ Smit, 1990. P.80.

¹⁷¹ Het Nieuw Testament, Exodus 2. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://debijbel.nl/bijbel/NBV/EXO.2/Exodus-2>.

Een mand maken van de bies kwam voor. In 1922 is er zelfs een instructie geplaatst voor “een mandje van biezen vlechten” in de Arnhemsche courant, maar dat was niet gebruikelijk in Nederland.¹⁷² Wat was dan wel gebruikelijk om te maken van de bies? In dit hoofdstuk wordt het laatste onderdeel van de biescultuur omschreven, namelijk de verwerking van de bies.¹⁷³ Er wordt gekeken naar de verschillende manieren van verwerk. Verder wordt de relatie tussen de matter en het materiaal bestudeerd, wat in het vorige hoofdstuk ook al naar voren kwam.

4.2 Functies van het materiaal bies

De meest voorkomende functie van het gewas, wat al vaker naar voren is gekomen, is het te gebruiken als vlechtmateriaal. Vlechten als techniek geeft een constructie waarmee de maker met weinig gereedschap en eigen handen een object kan vervaardigen. Vroeger was er sprake van het matten van tapijten van biezen en werden de biezen gevlochten op een speciaal raam. Een andere toepassing was het matten van stoelzittingen. Dit is het vlechten van een stoelzitting en het wordt nog steeds uitgeoefend. Ook worden er, met uitzondering van tassen, manden en schalen gevlochten, maar dit komt in Nederland meer voor bij hobbymatig dan bij commercieel verwerk.¹⁷⁴ In de volgende paragrafen wordt er verder ingegaan op het matten en stoelenmatten.

De biezen werden niet alleen gebruikt om mee te matten of te vlechten, ze werden ook gebruikt in andere sectoren. Zo werden de dikste biezen uit een bos ook gebruikt in de kuiperij. Deze werden aangeduid als kuiperbiezen en ook zo ook aangeprezen in de advertenties van de bieshandelaren. De biezen werden in Nederland gebruikt voor het dichten van haringvaten en in het buitenland voor whiskyvaten. De dikke biezen lieten lucht door en konden vocht opnemen om lekkage te voorkomen.¹⁷⁵ Dit is de laatste jaren ook aan het afnemen, verneemt bieshandelaar Visscher, doordat de verkoop van kuiperbiezen naar het buitenland afneemt.¹⁷⁶ Daarnaast werd de bies ook gebruik voor het maken van ropen.

¹⁷² Arnhemsche courant (1922, 7 september) *Een mandje van biezen vlechten*. Geraadpleegd op 3 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22biezen+vlechten%22&coll=ddd&identificer=MMKB08:000105131:mpeg21:a0122&resultsidentificer=MMKB08:000105131:mpeg21:a0122&rowid=3>.

¹⁷³ Nederlandsche Botanische Vereeniging, 1942. P. 312.

¹⁷⁴ Deutch, 1975. P. 86.

¹⁷⁵ Beens, 2003. P. 194.

¹⁷⁶ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 26 juni 2022.

Een roop bestaat uit biezen die in elkaar zijn gedraaid tot touw. Het roopdraaien gebeurde voornamelijk in IJp, Aalsmeer en Friesland. Deze ropen werden gebruikt voor het vastmaken van riet op daken.¹⁷⁷ Hierover is verder weinig informatie te vinden en het is onbekend of dit nog wordt uitgeoefend.

4.3 Mattenvlechterij

Uit inboedels uit de 14^e en 15^e eeuw bleek dat er toen biezenmatten aanwezig waren en biezen werden gebruikt als vloerbedekking. Daarnaast werden voornamelijk zoete biezen neergelegd op koude vloeren of aangestampte aarden vloeren in kerken met een geurend kruid erbij tegen de stank.¹⁷⁸ Het verwerken van biezen tot matten is onderdeel van de mattenvlechterij. Er werden biezen rolmatten van gemaakt of de bies werd eerst gevlochten en dan verwerkt tot biezentegels. De mattenvlechterij is een mooi voorbeeld waarin geologie en speciale productie bij elkaar komen. De mattenvlechterij was voornamelijk groot in Genemuiden en omgeving, waar de mattenbies in de IJsseldelta werd gewonnen.

4.3.1 Vlechtbiezen

Voor het maken van biezenmatten, zowel rolmatten als biezentegels, werden de mattenbies, hangzaad en de bastaardbies gebruikt.¹⁷⁹ Die werden ook wel vlechtbiezen genoemd en waren de dunste of middelste biezen van de oogst. De dikste biezen werden gebruikt in de kuiperij (Afbeelding 4.2). Het sorteren gebeurde na het drogen en werd door de arbeider zelf gedaan of bij de bieshandelaar. De mattenbiezen groeiden zowel in het zeekleilandschap als in het rivierenlandschap en zijn voornamelijk aangeplant. Deze zoete biezen waren van een mindere kwaliteit en konden ook geteeld en gewonnen worden in de binnendijkse laagveenmeren. De kwaliteit van de biezen en waar ze vandaan kwamen, hadden invloed op de prijs van de rolmatten. Zo leverden de matten die gemaakt waren van de biezen uit de Biesbosch en die een hogere kwaliteit hadden, meer op dan matten gemaakt van biezen uit Genemuiden.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Directie van den Arbeid, 1914. P. 56.

¹⁷⁸ Nederlands dagblad: gereformeerd gezinsblad (1991, 28 juni) *De natuur in*. Geraadpleegd op 18 mei 2022, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-01-1990%22%29&query=%28biezen%29&coll=ddd&redirect=true&page=2&identifier=ddd:010559699:mpeg21:a0079&resultsidentifier=ddd:010559699:mpeg21:a0079&rowid=8.

¹⁷⁹ Bakker & Boer, 1954. P. 32.

¹⁸⁰ Meijers, 1906. P. 42.

Afbeelding 4.2. Een foto van een bos ongesorteerde bruine bieren bij het Tapijtmuseum. De bieren worden in plastic bewaard zodat ze vochtig blijven, waardoor ze soepel blijven en eenvoudiger verwerkt kunnen worden. Als de bieren te droog zijn, worden ze tegenwoordig nat gemaakt met een plantenspuit. Onderaan de foto zijn gevlochten bieren te zien.

De taaigheid van de bies speelt een grote rol in de verwerking. Hoe taaier de bies, hoe soepeler het gewas was en des te minder breekbaar. De arbeider in de mattenvlechterij sneed *in de regel* zijn eigen materiaal, wat ook naar voren kwam in het vorige hoofdstuk. Het vlechtmateriaal kon ook ingekocht worden bij een bierenhandelaar. Dit was het geval bij het mattenvlechten in Putte, Noord-Brabant. Hier werd de bies opgekocht, omdat deze niet uit de eigen omgeving gehaald kon worden. Hierdoor werd het matten het gehele jaar uitgevoerd en was het geen seizoensgebonden werk. Dit was wel het geval in Genemuiden, waar het gewas in de zomer werd gesneden en gedroogd en in de wintermaanden werd verwerkt.¹⁸¹

4.3.2 Rolmatten

Genemuiden was het centrum van de rolmatten en er is een vermelding uit 1729 dat er daar gehandeld werd in matten wat daarvoor voornamelijk gebeurde in Blokzijl. De vermelding gaat niet over de handel in matten, maar het is een klacht van boterhandelaren. Zij klaagden omdat ze in Genemuiden werden opgehouden door andere schippers die matten aan het inladen waren. De boterhandelaren kwamen daardoor te laat met hun waar aan op de

¹⁸¹ Directie van arbeid, 1914. P. 101.

Amsterdamse botermarkt.¹⁸² Dit viel samen met de periode dat het snijden van bies een bron van inkomsten werd, wat ook naar voren kwam in het vorige hoofdstuk.¹⁸³

Het matten begon in oktober en werd gedaan op speciale matramen waar de rolmat zijn naam aan te danken heeft. Onderaan het matraam, een weefraam voor matten, was een rolboom bevestigd waarop de gewezen mat werd opgerold (Afbeelding 4.3). Dit matraam, of matteraam, kostte in 1848 fl. 4,- per stuk en was gemaakt uit een spar.¹⁸⁴ De eerste stap die de matter zette, was de schering van het raam in orde brengen. Voor een biezenmat waren dit 32 draden.¹⁸⁵ Hiervoor werd speciaal draad gebruikt dat alleen gesponnen werd in Gouda.¹⁸⁶ Tegenwoordig wordt hier henneptouw voor gebruikt, omdat het draad uit Gouda niet meer gesponnen wordt.¹⁸⁷

Hoewel er gesproken wordt over het vlechten van een rolmat, wordt er een eenvoudige weeftechniek toegepast die effenbinding wordt genoemd. Daarnaast is er het matteraam nodig voor het weven en was er dus sprake van gereedschap voor het vervaardigen van het object. Bij het biezen rolmatten werden geen patronen ingeweven. Voor een patroon werd er gevlochten met geverfde biezen. Voor elke inslag werd een nieuwe biesstengel gebruikt. Bij het vlechten moest er rekening gehouden worden met de dikte van de bies. De dikte moest juist verdeeld worden, anders werd de mat ongelijk. Dit gebeurde door te zigzaggen. De eerste inslag begon met de dikke onderkant van de stengel en de tweede inslag begon met de smalle bovenkant van de stengel.¹⁸⁸ Zo werd er verder gevlochten.

¹⁸² Drok, 1985. P. 64.

¹⁸³ Meijers, 1906. P. 27.

¹⁸⁴ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 53.

¹⁸⁵ Meijers, 1906. P. 43.

¹⁸⁶ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 53.

¹⁸⁷ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

¹⁸⁸ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

Afbeelding 4.3. Foto van een matraam, een weefgetouw om rolmatten mee te maken. Onderaan is de rolboom te zien, waarop de mat wordt gerold. De horizontale, donkerbruine, houten stok dient om de bies aan te stampen, zodat er geen gaten ontstaan en de afstand tussen de schering juist blijft. Er zijn twee haken in de mat bevestigd, om biezen in op te hangen om eenvoudiger bij het materiaal te komen.

Als de matter klaar was met vlechten, had de rolmat een eindlengte van 24,5 meter en hier waren dan ongeveer 5 bossen biezen in verwerkt. Dit proces duurde ongeveer 11 uur. De mat was dan nog niet klaar, want deze moest nog gedroogd worden door een mattendroger in een mattendrogerij. Hier werden ze ook bewerkt in zwavelbaden om de oneffenheden van de biezen te verwijderen en eenzelfde kleur te krijgen.¹⁸⁹ Na het drogen werden de matten voornamelijk doorverkocht aan bieshandelaren.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Meijers, 1906. P. 43.

¹⁹⁰ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 53.

Er waren verschillende soorten rolmatten. Zo werd er gesproken van rolmatten, biezenmatten, russematten, en blokjes- of bontematten. Bontematten zijn een mix van zwarte russen, gekleurd doordat ze gebrand zijn om te drogen, en blanke biezen.¹⁹¹ De kwaliteit van de mat speelde een rol in de verkoopprijs. De eisen voor een hoge kwaliteit waren dat de mat egaal was van kleur (hoe blanker hoe beter), dat hij stevig was gevlochten en er geen openingen waren als hij tegen het licht gehouden werd. De randen moesten stevig gedraaid zijn. Dit was een vorm van afwerking, waardoor ze niet snel loslieten en de matten langer meegingen.¹⁹²

Afbeelding 4.4. Een foto van een werkplaats voor het vervaardigen van biezenmatten. Een man in het midden is de biezen aan het sorteren. Er zijn meerdere rolmattaramen aanwezig om op te vlechten. Rechts op de foto staan de opgerolde rolmatten.

Het vlechten van rolmatten gebeurde thuis of in kleine werkplaatsen (Afbeelding 4.4). Bij huisnijverheid, waarbij de verwerking thuis plaatsvond, diende de arbeider als tussenpersoon tussen werkman en consument. In het geval van de bies kon de werkman de bieshandelaar zijn. Als de verwerking in kleine werkplaatsen plaatsvond waar gezamenlijk werd gewerkt, was er sprake van kleinindustrie. Dit was op den duur ook het geval bij de rolmatten. In de huisnijverheid kon er sprake zijn van een arbeidsovereenkomst, een verhouding tussen de arbeider en ondernemer over aanneming van werk waarin de arbeider in dienst was van de ondernemer. In de kleinindustrie kon de arbeider ook zijn eigen baas zijn.¹⁹³ In beide gevallen

¹⁹¹ Meijers, 1906. P. 41.

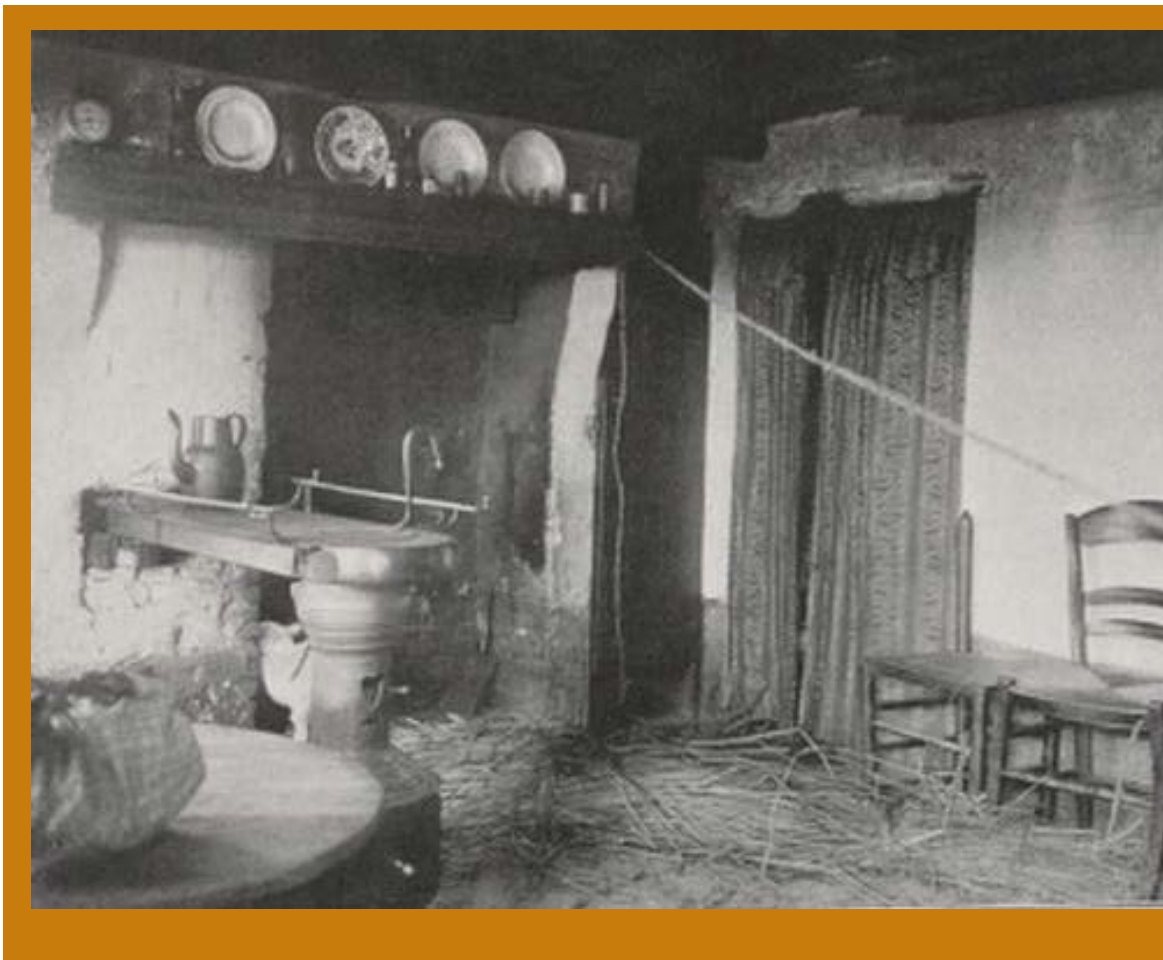
¹⁹² Meijers, 1906. P. 42.

¹⁹³ Meijers, 1906. P. 9.

ging het om verwerk dat niet machinaal uitgevoerd kon worden en waarvoor de ondernemer goedkope arbeidskrachten tot zijn beschikking had voor de verwerking.¹⁹⁴

4.3.3 Vlechtmatten

In 1910 kwam er een nieuwe soort biezenmat op de markt, de vlecht- of naaimat.¹⁹⁵ Deze werd echter eerder blokmat of figuurmat genoemd, omdat er verschillende figuren van matten mogelijk waren bij deze manier van verwerking. In plaats van de biesstengels te vlechten op een matraam, werden ze gevlochten tot lange strengen die later aan elkaar werden genaaid tot matten of andere producten. Dit vlechten van de biezen gebeurde in Nederland voornamelijk door vrouwen en kinderen in Genemuiden, binnenshuis of buiten op straat (Afbeelding 4.5).¹⁹⁶ In 1918 stond er een advertentie in de *Opregte Steenwijker courant* dat er biezenvlechten werden gezocht, die geregeld thuis biezen wilden vlechten.¹⁹⁷

Afbeelding 4.5. Een foto van een huiskamer waar biezen werden gevlochten. Op deurhoogte werd het begin gemaakt van de biezenstreng, meestal aan een spijker, en zo kon er gevlochten worden. Op de grond liggen biezen en in de rechterhoek staat een stoel met biezen zitting.

¹⁹⁴ Meijers, 1906. P. 8.

¹⁹⁵ Beens, 2003. P. 202.

¹⁹⁶ Beens, 2003. P. 206.

¹⁹⁷ Opregte Steenwijker courant (1918, 28 september) *Biezenvlechten*. Geraadpleegd op 3 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenvlechten&coll=ddd&identificer=MMGASL01:000387019:mpeg21:a00030&resultsidentificer=MMGASL01:000387019:mpeg21:a00030&rowid=1>.

Het vlechten van de biesstrengels werd gedaan met drie slagen en ze moesten overal even breed zijn. De dikte van de vlecht werd bepaald door de dikte van de bies en hoe strak deze was gevlochten. Voor het vlechten werden de biezen nat gemaakt, want vochtige biezen waren soepeler en eenvoudiger om mee te vlechten.¹⁹⁸ Om de juiste dikte te behouden en lengte te creëren, werden er een of meerdere nieuwe biesstengels toegevoegd tijdens het vlechten. De strengen waren 100 meter lang en werden zo geleverd aan de naaimatters.¹⁹⁹ Het vervaardigen van de biezen strengen werd gedaan met behulp van een spijker in de muur op deurhoogte. Hieraan werd gevlochten (Afbeelding 4.5). De biesstrengen werden, net zoals bij de matten nadat ze klaar waren, met zwavel bewerkt. Dit gebeurde om een egale kleur te krijgen, want de biezen konden per stengel verschillen in kleur.²⁰⁰ Er kon echter ook afwisseling zitten in het vlechten en het verwerken van de gevlochten biezen. Zo werden er ook biezen gevlochten met vijf, zeven of negen slagen. Dit gebeurde ook met gekleurde biezen. Deze werden voornamelijk aan elkaar genaaid om lopers van te maken.²⁰¹ Het vlechten van deze bredere biesbanden werd gedaan in Putten, maar ook in Earnewâld. Ze werden daarom ook wel Earnewâldster matten genoemd (Afbeelding 4.6).²⁰²

¹⁹⁸ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

¹⁹⁹ Beens, 2003. P. 206.

²⁰⁰ Beens, 2003. P. 206.

²⁰¹ Beens, 2003. P. 206.

²⁰² Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1984, 28 december) *'Prutser' laten hun werk zien*.

Geraadpleegd op 3 juni 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelmatter&coll=ddd&identificer=ddd:010565617:mpeg21:a0215&resultsidentificer=ddd:010565617:mpeg21:a0215&rowid=6>.

Afbeelding 4.6. Een foto van een oud bewoner van het Kokelhûs, Sjoerdje van der Berg, met haar kinderen. Ze is van biez en een brede band aan het vlechten. Voor de ramen hangen ook gevlochten biezestroken, gemaakt met gekleurde biez en.

Van de gevlochten biez en in drie slagen, werden voornamelijk vierkante biestegels gemaakt. Voor het maken van deze blokken waren speciale mallen ontworpen, waarin de biez strengen vastgeklemd konden worden en aan elkaar genaaid zonder dat ze versprongen. Bovendien gaf het de juiste afmeting van een blok. De tegels werden met de hand gemaakt. Omdat deze konden verschillen per maker, werden ze per maker apart gelegd.²⁰³ Omdat de gevlochten strengen stug waren, werd er een speciaal handstuk van leer gebruikt om meer druk achter de naald te kunnen zetten als de strengen aan elkaar in vorm werden genaaid (Afbeelding 4.7).²⁰⁴

²⁰³ H. de Lange, persoonlijke communicatie, 24 mei 2022.

²⁰⁴ Beens, 2003. P. 208.

Afbeelding 4.7 A + B. Een foto van het handstuk van leer om de gevlochten biezen aan elkaar te naaien. Op het handstuk is een rond metalen stuk bevestigd om tegen de naald aan te drukken. Onder een foto van de naalden waar mee genaaid wordt in het Tapijtmuseum te Genemuiden.

Van deze vierkante biestegels werden dan blokmatten gemaakt. Deze matten werden ook Genemuider matten genoemd, omdat ze voornamelijk werden vervaardigd in Genemuiden (Afbeelding 4.8). De blokmatten werden op maat besteld. De aan elkaar gevlochten blokken werden omringd door nog een rand van gevlochten biezen, om zo de gewenste afmetingen van de mat te krijgen. Er konden ook ronde matten gemaakt worden of in verschillende kleuren. Het verven gebeurde in de fabriek en de matten met gekleurde biesstrengen werden ook wel kunstmatten genoemd.²⁰⁵ Daarnaast werden ook andere objecten gemaakt van de gevlochten biezen. Wat ook al naar voren is gekomen in het vorige hoofdstuk, is dat er in de Tweede Wereldoorlog schoenen van werden gemaakt. Bij uitzondering werden er ook schoenzolen voor damesschoenen van gemaakt, maar ook tassen en manden.²⁰⁶

²⁰⁵ Beens. 2003. P. 206

²⁰⁶ Dagblad van het Oosten: Almelo's dagblad (1942, 13 juni) *Schoenen van de biesvelden*. Geraadpleegd op 3 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezenvlechtsers&coll=ddd&page=2&identificer=ddd:010312734:mpeg21:a0048&resultsidentificer=ddd:010312734:mpeg21:a0048&rowid=2>.

Afbeelding 4.8. Een foto van een werkplaats waar biestegels werden vervaardigd en blokmatten. De tweede man van links is de gevlochten biestrengen aan het uitsorteren en de derde man maakt een biestegel op een vierkante mal.

4.3.4 Veranderingen in de mattenvlechterij

Kleinindustrie en huisnijverheid waren conjunctuurgevoelig, doordat de nationale productie moest concurreren met de wereldmarkt.²⁰⁷ Dit was ook terug te zien in de productie van de biezenmatten, want die werd afgewisseld met gunstige en nadelige tijden in afzet en werkgelegenheid. Eerst lag de nadruk van verwerk van biezen op de rolmatten. In 1848 werd er al 'geklaagd' over vermindering van de afzet en werd er actie ondernomen om vernieuwingen toe te passen in het matten om de afzet weer te vergroten. De vraag naar rolmatten daalde in 1910 door de concurrentie van matten uit China en Japan. Deze waren steviger en goedkoper dan de Nederlandse rolmatten. Er is een advertentie uit 1879 van de Gebroeders A. en E. v.d. Schoot die China-matten aanbieden die ijzersterk zijn en in alle kleuren leverbaar.²⁰⁸ De vraag daalde ook door de opkomst van andere vormen van vloerbedekking, zoals tapijt, zeil en linoleum.²⁰⁹

Om nieuw leven te blazen in de bieshandel, deed de blokmatt haar intrede. Dit sloeg aan en er ontstond voornamelijk een nieuwe markt voor biezen uit Genemuiden. De productie van de

²⁰⁷ Meijers, 1906. P. 9.

²⁰⁸ Franeker courant (1879, 8 juni) *Advertenties*. Geraadpleegd op 3 juni 2022, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=chinamatten&page=1&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=0%7C19e_eeuw%7C&identifier=MMTRES04:211403046:mpeg21:a00011&resultsidentifier=MMTRES04:211403046:mpeg21:a00011&rowid=2.

²⁰⁹ Beens, 2003. P. 201.

blokmat kwam wel in de problemen door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914. Er heerste grote werkloosheid en de (biezen)handelaren durfden geen rolmatten of blokmatten in te kopen, waardoor het gemeentebestuur in Genemuiden besloot de matten op te kopen om de productie draaiende te houden. In 1915 steeg de vraag naar de matten weer, ook omdat de import van de goedkopere China-matten was weggevallen door de oorlog. Hierdoor ontstonden er kleine mattenfabriekjes, waar mattenaaiers niet alleen in de wintermaanden aan het werk waren, wat gebruikelijk was, maar het gehele jaar door.²¹⁰

In de mattenvlechterij was ook sprake van kinderarbeid. Bij een arbeidsinspectie van 1911 tot 1914 werd aangegeven dat in Hasselt kinderen onder de 11 jaar 20 tot 30 uur werkten in de mattenvlechterij (Afbeelding 4.9). Ook werd benadrukt dat vrouwen meehielpen en werkten, wat in die tijd niet heel gebruikelijk was.²¹¹ Daarnaast was er sprake in sommige plaatsen van gedwongen winkelnering. Dit betekende dat de uitbetaling van de gevlochten matten werd gedaan met (voedsel)bonnen die alleen bij een bepaalde winkelier ingeleverd konden worden. Vaak was de eigenaar van de winkel ook de mattenhandelaar. De arbeider was dus verplicht om zijn levensmiddelen te kopen bij dezelfde persoon waaraan hij of zij haar matten had verkocht.²¹²

²¹⁰ Beens, 2003. P. 204.

²¹¹ Directie van den Arbeid, 1914. P. 119.

²¹² Directie van den Arbeid, 1914. P. 101.

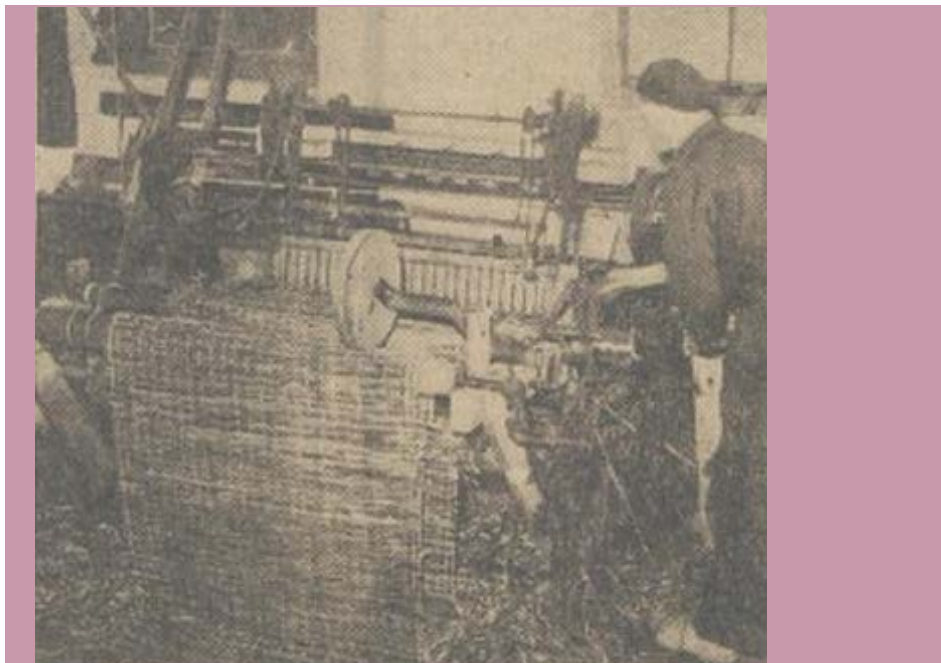
Afbeelding 4.9. Een foto van een rolmattenvlechterij in Genemuiden. Een van de kinderen is een mat aan het maken achter een matraam en een ander kind is de biezen aan het sorteren.

Rond 1930 kwam de kokosvezel op en deze nam langzaam de biezenmat over. In werkplaatsen werden zowel biezen- als kokosmatten gemaakt.²¹³ Kokosmatten konden machinaal worden vervaardigd, wat een verschil was met de arbeidsintensieve biezenmatten. Van deze kokosvezel werden gekleurde tapijten en matten gemaakt. De bies concurreerde met een ander soort materiaal, wat ook bleek uit de advertenties van de bieshandelaren. Naast biezenmatten boden zij ook kokosmatten aan. Hierdoor nam de biescultuur in 1935 af in Earnewâld. Door de afnemende vraag naar biezenmatten was er minder werk voor biessnijders en vlechters.²¹⁴ In de Tweede Wereldoorlog bloeide het gebruik van het materiaal bies op, maar dan voornamelijk in Genemuiden. Door gebrek aan kokosvezel, waarvan de export tijdelijk was stopgezet door de oorlog, werd er weer materiaal uit de eigen omgeving gehaald en verwerkt. Dit kwam ook al naar voren in Paragraaf 3.3, waarin

²¹³ Beens, 2003. P. 217.

²¹⁴ Nieuwsblad van Friesland (1935, 26 juni) *Een verdwijnende tak van nijverheid*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezensnijders&coll=ddd&identificer=ddd:010760750:mpeg21:a0150&resultsidentificer=ddd:010760750:mpeg21:a0150&rowid=3>.

staat dat er weinig viel te verdienen met het snijden van de bies. Daarentegen werd in 1943 geschreven dat het matten wel geld opleverde, omdat de prijs voor een mat vaststond.²¹⁵

Afbeelding 4.10. Een foto uit 1948 van een matter die machinaal een biezenmat vervaardigt. Locatie onbekend.

Dat de biezenverwerkende industrie vooral groot was in Genemuiden, bleek uit de aanwezigheid in 1948 van nog zo'n vijftiental biezenverwerkende bedrijven en dat er in totaal zevenhonderd werkkrachten actief waren met het verwerken van de bies, zowel mannen als vrouwen.²¹⁶ Een foto bij een krantenartikel laat een weefmachines zien waarmee sneller en eenvoudiger biezenmatten vervaardigd werden om de concurrentie met de kokosmatten aan te gaan (Afbeelding 4.10).²¹⁷

De opleving van de verwerking van de bies gaf hoop en er werd gesproken van nieuwe perspectieven in de biezenverwerkende industrie.²¹⁸ Wederom lukte het echter niet om de industrie levend te houden. Door de opkomst in 1963 van het tuften met nylon, dus het vervaardigen van zachte tapijten, en de opkomst van goedkopere materialen zoals zeegras,

²¹⁵ Algemeen Handelsblad (1943, 16 juli) *Biezen- en hooi-oogst*. Geraadpleegd op 7 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=mattenvlechterij+bies&coll=ddd&identificer=KBNRC01:000042843:mpeg21:a0020&resultsidentificer=KBNRC01:000042843:mpeg21:a0020&rowid=3>.

²¹⁶ Pelder, z.d. P. 29.

²¹⁷ Trouw (1948, 3 april) *Genemuiden: Geboorteland van matten en mattenkloppers*.

²¹⁸ Het nationale dagblad: voor het Nederlandsche volk (1942, 20 augustus) *Biezenverwerkende industrie*.

Geraadpleegd op 7 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=mattenvlechterij+bies&coll=ddd&identificer=ddd:011132654:mpeg21:a0061&resultsidentificer=ddd:011132654:mpeg21:a0061&rowid=4>.

verdwenen de biezenmatten uit de huiskamers van de mensen en nam de biezenverwerkende industrie af in Genemuiden.²¹⁹

4.4 Stoelenmatterij

Het matten van stoelen is het maken van een stoelzitting met een bepaalde techniek en een bepaald materiaal, onder andere bies. De persoon die dit doet wordt een stoelenmatter of stoelenvlechter genoemd. Voor de mattenvlechterij komt naar voren dat dit voornamelijk in Genemuiden en omgeving gebeurde. Voor het matten van stoelen van bies lag dit anders en in deze paragraaf wordt hier verder op ingegaan.

4.4.1 Stoelbiezen

Voor het matten van stoelzittingen werd het liefst bies van de hoogste kwaliteit gebruikt en dat waren de zoute biezen uit de Biesbosch. Deze waren taaier, buigzamer en minder breekbaar, wat belangrijk was voor het maken van stoelzittingen. De andere stoelmattenbiezen kwamen voornamelijk uit de zeearmen van Nederland en dan ging het voornamelijk om de mattenbies, de bastaardbies en de ruwe bies.²²⁰

De winning werd gedaan door de stoelenmatter zelf of hij kocht zijn biezen in bij de biezenhandelaar.²²¹ Deze relatie tussen stoelenmatter en materiaal lag anders bij de matter. De stoelenmatter had minder bies nodig voor een zitting en uit krantenartikelen bleek dat de stoelenmatter ook in zijn eigen omgeving sneed. Onduidelijk is of dit gebeurde op daarvoor aangewezen, gecultiveerde biesvelden of uit 'de wilde natuur'. Een Groningse stoelenmatter zei in een artikel uit 1977: "De biezen haalde ik op in Groningen of Noordlaren... of ik snee ze zelf in het Leekstermeer en het Reitdiep."²²²

De voorkeur voor de soort bies, lag ook bij de stoelenmatter. Zo zei een stoelenmatter in een artikel uit 1976 dat zijn voorkeur uitging naar de stugge biezen uit Zeeland, want deze waren

²¹⁹ Beens, 2003. P. 264.

²²⁰ Boer & Bakker, 1954. P. 32.

²²¹ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1975, 11 augustus) *Biezen zijn erg in trek*. Geraadpleegd op 7 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&identificer=ddd:010620018:mpeg21:a0135&resultsidentificer=ddd:010620018:mpeg21:a0135&rowid=1>.

²²² Nieuwsblad van het Noorden (1977, 19 september) *De stoelmatter van Pas Op*. Geraadpleegd op 19 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelenmatter&coll=ddd&page=4&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identificer=ddd:011017971:mpeg21:a0440&resultsidentificer=ddd:011017971:mpeg21:a0440&rowid=5>.

Afbeelding 4.11. Stoelenmatter uit 1854, met een bos biez en in de hand. De stoelenmatters kwamen voornamelijk uit de veenstreken van Friesland of uit Westerwolde.

taai er en kwamen uit zout water.²²³ In 1848 werd door Sloet tot Oldhuis aangegeven dat de stoelenmatters gebruik maakten van de biez en die groeiden in de Betuwe, bij de IJsseloever, en langs de Maas en Waal.²²⁴ Een andere stoelenmatter gaf in 1964 aan dat hij zijn inkopen van biez en deed in Zeeland bij vaste adressen. Hij ging er dan met een vrachtauto heen om veel biez en te kunnen inkopen, want die werden steeds schaarser en duurder.²²⁵

4.4.2 Stoelenmatten

Het rolmatten van biez en gebeurde voornamelijk in de wintermaanden, maar voor het matten van stoelzittingen lag dit anders. Een voorbeeld van het stoelenmatten in de praktijk is een tekening in de krant van een stoelenmatter uit 1854 met de omschrijving: *“Deze menschen gingen met een bundeltje biez en van huis tot huis om de stoelmatten de*

²²³ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1976, 7 december) *Jan Bron, de rechter en 't partijtje biez en*. Geraadpleegd op 8 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+friesland&coll=ddd&page=3&identificier=ddd:010620388:mpeg21:a0203&resultsidentificier=ddd:010620388:mpeg21:a0203&rowid=4>.

²²⁴ Sloet tot Oldhuis, 1848. P. 58.

²²⁵ Nieuwe Haarlemsche courant (1964, 8 augustus) *Matter Hoogland pakt al jaren zijn biez en*. Geraadpleegd op 19 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelenmatter&coll=ddd&page=3&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identificier=MMNHA03:197611034:mpeg21:a00055&resultsidentificier=MMNHA03:197611034:mpeg21:a00055&rowid=2>.

repareren". Bij het artikel staat vermeld dat de stoelenmatters voornamelijk uit de veenstreken van Friesland kwamen of uit Westerwolde (Afbeelding 4.11).²²⁶

Afbeelding 4.12. Foto uit 1910 van een gezin, met een stoelenmatter bij een woonwagen. Op het bordje achter de vrouw staat 'Verboden staanplaats voor woonwagens'.

Het repareren van stoelen werd ter plekke bij de klant gedaan, het hele jaar door. Het gebeurde dat de stoelenmatter langs de deuren ging om te kijken of er nog stoelen gerepareerd konden worden. In Friesland werden deze mensen stoulwinder genoemd of 'stoulwinen'. Dit kwam ook al naar voren bij de inleiding van Hoofdstuk 2 met de uitspraak *pak dyn biezen en gean te stoulwinen*.²²⁷ Het repareren van stoelzittingen werd ook gedaan door woonwagenbewoners (Afbeelding 4.12). Op den duur was er steeds minder vraag naar het repareren van biezen zittingen en kregen de stoelenmatters die langs de deuren gingen steeds vaker nee te horen. Daarom plaatsten woonwagenbewoners in 1964 hun woonwagen op het Waterloopplein en boden daar hun diensten aan om zo mensen te trekken om hun

²²⁶ Nieuwsblad van het Noorden (1925, 17 april) *Groninger kleederdrachten uit de vorige eeuw*. Geraadpleegd op 19 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelenmatter&coll=ddd&page=4&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identifier=ddd:010668487:mpeg21:a0131&resultsidentifier=ddd:010668487:mpeg21:a0131&rowid=4>.

²²⁷ Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland (1975, 11 augustus) *Biezen zijn erg in trek*.

stoel te laten repareren.²²⁸ Het vervaardigen van nieuwe biezen zittingen was voornamelijk een vorm van huisnijverheid, omdat het matten nog handenarbeid was en machinaal onmogelijk. Het matten van nieuwe stoelzittingen gebeurde voornamelijk in opdracht van meubelfabrieken of particulieren.²²⁹ Het werd uitbesteed door de fabrikant, wat in Culemborg gebeurde.²³⁰ Zo was er een Culemborgse stoel met biezen zitting en houten frame, en er waren nog andere vormen van stoelen met een biezen zitting (Tabel 1.5).

Het matten werd gedaan op de stoel zelf of er werden uitneembare stoelzittingen vervaardigd die later in de stoel werden bevestigd. Daarnaast waren er drie gangbare patronen voor het matten van stoelen. Zo was er sprake van een blok-, kruis- en kussenmat. In het verslag van de Arbeidsinspectie van 1911 tot 1914 wordt er gesproken over de ‘gewone’ mat, ook wel de Engelse mat. Deze kwam het meeste voor en leverde het minste op als de uitbetaling per stuk was. Het duurde ongeveer twee uur om deze te vervaardigen.²³¹ Met het vervaardigen van een tweezijdige zitting, waarbij de onderkant van de zitting ook was afgewerkte, was een stoelenmatter ongeveer vijf tot zes uur kwijt.²³² Het enige wat hij nodig had, was een speciale naald voor de afwerking en een scherp mesje om de biezen mee te snijden.²³³

²²⁸ Algemeen Handelsblad (1964, 5 augustus) *De stoele matters brachten een vluchtig bezoek aan Amsterdam*. Geraadpleegd op 7 juni 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelenmatter&coll=ddd&page=4&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identifier=KBNRC01:000034580:mpeg21:a0027&resultsidentifier=KBNRC01:000034580:mpeg21:a0027&rowid=7>.

²²⁹ Directie van den Arbeid, 1914. P.88.

²³⁰ Directie van den Arbeid, 1914. P.66.

²³¹ Directie van den Arbeid, 1914. P.70.

²³² Provinciale Zeeuwse Courant (2006, 28 februari) *Je neemt een bosje biezen en een stoel*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/2006-02-28/edition/null/page/24?query=biezen%20stoelenmatter>.

²³³ Provinciale Zeeuwse Courant (1998, 15 juli) *De Stoelenmattertjes blijven altijd jong*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1998-07-15/edition/0/page/28?query=biezen%20stoelenmatter>.

A. Driehoekstoel uit de Zaanstreek, met driehoekige biezen zitting.

B. Knopstoel of kerkstoel met vierkante biezen zitting.

C. Culemborgse stoel met vierkante biezen zitting

D. Hoekstoel met vierkante biezen zitting.

Tabel 1.5. Overzichtstabel van de verschillende soorten stoelenmatten gemaakt van bies. De naam verklaart dat ze gemaakt werden in een bepaalde regio.²³⁴

4.4.3 Veranderingen in de stoelenmatterij

Er zijn overeenkomsten in de mattenvlechterij en de stoelenmatterij. Het stoelenmatten kon, net als het matten, thuis plaatsvinden of in kleine werkplaatsen. Een uitzondering was dat het repareren van biezen zittingen ook ter plekke bij mensen thuis gebeurde. Een andere overeenkomst was dat er sprake was van kinderarbeid. Het stoelenmatten zelf was te zwaar voor kleine kinderen, waardoor ze pas vanaf twaalfjarige leeftijd meehielpen. Daarnaast

²³⁴ Collectie Zuiderzee Museum, 2022.

werkten vrouwen ook in de stoelenmatterij, net zoals bij het vlechten van de biezen, wat toentertijd ongebruikelijk was (Afbeelding 4.13).²³⁵

Afbeelding 4.13. Een foto van stoelenmatters, waarvan een volwassen vrouw en twee kinderen. Het lijkt erop dat zij een zitting vervaardigen voor een stoel. Locatie en jaartal onbekend.

Daarnaast diende het stoelenmatten als een vorm van werkverschaffing tegen de grote werkeloosheid. Een voorbeeld hiervan is de oprichting in 1908 van de Rijksrietvlechtschool in Noorderwolde. Naast vlechten leerden de leerlingen ook om patronen uit te werken of deze zelf te tekenen voor het vlechten van onder andere meubels. De meubels die de leerlingen leerden vlechten, waren ontworpen door de directeur van de school, H. Ellens. Er werd geleerd om biezen zittingen te vervaardigen, maar ook om meubels van wilgen, pitriet of rotan te maken.²³⁶ De werkverschaffing kon dienen voor werklozen, maar ook voor blinden en 'krankzinnigen'. Naast stoelmatten werden er matten en manden gevlochten door blinde mannen.²³⁷ Dit was ook het geval in een gesticht in Den Bosch, waar vrouwen andere taken

²³⁵ Directie van den Arbeid, 1904. P. 82.

²³⁶ Directie van den Arbeid, 1904. P. 99.

²³⁷ Lenderik, 1904. P. 141.

kregen, zoals naaien en breien.²³⁸ In 1911 werd er gesproken over een kwijnende stoelenmatterij-industrie.²³⁹ Dit kwam door de opkomst van het materiaal rotan. Dit is een goedkoper materiaal dat zijn intrede deed via meubels uit Denemarken die hiervan gemaakt waren.²⁴⁰ In 1892 werden de materialen nog wel door elkaar gebruikt. Dus naast bies en wilgentenen, werd er ook rotan en bamboe gebruikt.²⁴¹ Net zoals in de matterij was er concurrentie van een ander, goedkoper materiaal, maar deze materialen werden nog wel naast elkaar verwerkt en verkocht.

In 1946 werd er nog een poging gedaan tot een verbetering van de vakbekwaamheid in de biezenverwerkende industrie. Er bestonden plannen om een biezenvlechtatelier op te richten, om vaklieden op de leiden die naast technische vaardigheden ook begrip hadden voor de esthetische verzorging van producten. De instellingen die zich hiervoor in wilden zetten, waren: het Bedrijfschap Akkerbouwproducten, het Onderbedrijfschap Griend & Riet en de Vakgroep Biezenverwerkende Bedrijven.²⁴² Het opzetten van een biezenvlechtatelier is om onduidelijke redenen niet doorgezet, waardoor verbetering en nieuwe impulsen voor de biezenverwerkende industrie achterwege bleven. In 1956 werd er een artikel gepubliceerd, waarin stond dat het stoelenmatten in Friesland aan het uitsterven was. Het oude handwerk was bezig uit te sterven, waarschuwde een stoelenmatter (Afbeelding 4.14). Wat meespeelde was dat de kosten van de biezen te hoog waren, want een bos biezen uit Genemuiden kostte drie gulden, terwijl het stoelenmatten zelf maar vijf gulden opleverde.²⁴³ Een tussenkop in een bericht uit 1966 over de werkgelegenheid in Nederland luidde: "Stoelenmatters niet

²³⁸ Ministerie van Binnenlandsche Zaken, 1858. P. 127.

²³⁹ Nieuwsblad voor den boekhandel, 1911. N.P.

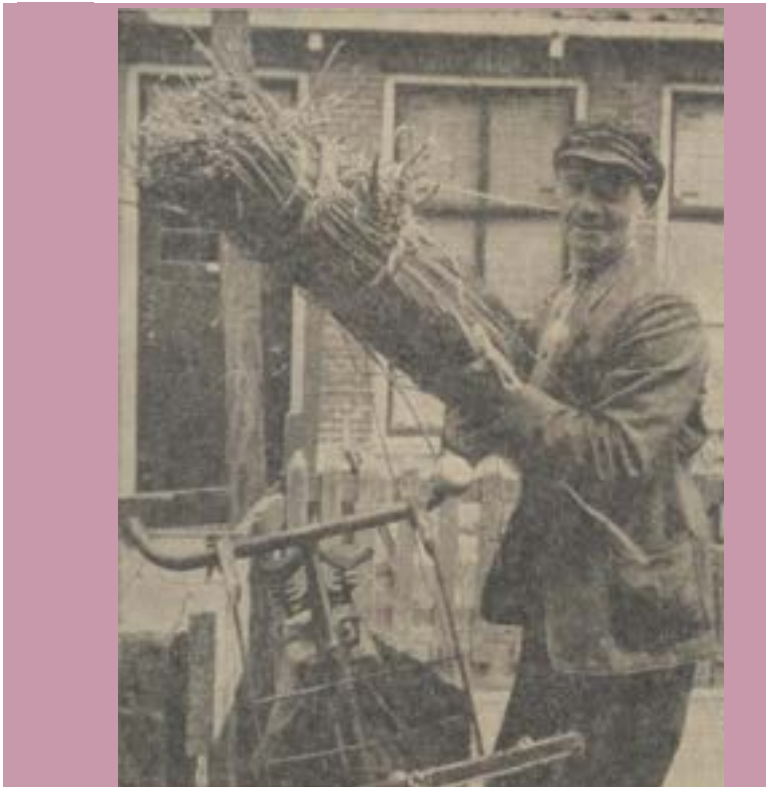
²⁴⁰ Leeuwarder courant (1954, 20 maart) *Minderwaardige rotan-producten bedreigen de toekomst van Noordwolde industrie*. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=stoelenmatterij&coll=ddd&page=2&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identifier=ddd:010613750:mpeg21:a0139&resultsidentifier=ddd:010613750:mpeg21:a0139&rowid=6>.

²⁴¹ Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage (1892, 23 november) *Residentennieuws*. Geraadpleegd op 4 juli 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=rotan+meubels&coll=ddd&page=2&sortfield=date&identifier=MMKB19:000920155:mpeg21:a00007&resultsidentifier=MMKB19:000920155:mpeg21:a00007&rowid=5>.

²⁴² Economische Technische Instituut Overijssel, 1946. N.P.

²⁴³ De waarheid (1956, 11 augustus) *Het stoelenmatten is bezig uit te sterven*. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=Het+stoelenmatten+is+bezig+uit+te+sterven&coll=ddd&sortfield=date&identifier=ddd:010369794:mpeg21:a0109&resultsidentifier=ddd:010369794:mpeg21:a0109&rowid=5>.

meer nodig". Er werd afgeraden om jongeren door middel van cursussen op te leiden tot stoelenmatters, omdat de werkgelegenheid terugliep.²⁴⁴

Afbeelding 4.14. Een stouwynder in Friesland, met bijschrift; "De bundel biezen op de fiets en dan de boeren langs, op zoek naar stukke zittingen." Een verwijzing naar de man met een bundeltje biezen onder de arm.

De berichten die erna volgden over het stoelenmatten werden niet beter. Het ging voornamelijk nog over 'oude ambachten' die vooral werden uitgeoefend tijdens demonstraties op festivals en markten (Afbeelding 4.15). De stoelenmatter gaf aan dat er nooit veel geld viel te verdienen in de stoelenmatterij en dat er daarnaast ook andere baantjes werden aangenomen.²⁴⁵ Het bleek dat de techniek en kennis van het stoelenmatten voornamelijk overgedragen werd van grootvader op vader en van vader op zoon. Een stoelenmatter probeerde in 1968 zijn neefje het vak te leren, niet om van rond te kunnen

²⁴⁴ Nieuwsblad van het Noorden (1966, 28 augustus) *Nederland telt werkgelegenheid*. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=stoelenmatterij&coll=ddd&page=2&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identifier=ddd:010678667:mpeg21:a0134&resultsidentifier=ddd:010678667:mpeg21:a0134&rowid=10>.

²⁴⁵ Provinciale Zeeuwse Courant (2006, 28 februari) *Je neemt een bosje biezen en een stoel*. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/2006-02-28/edition/null/page/24?query=biezen%20stoelenmatter>.

komen, maar om de traditie voort te zetten.²⁴⁶ Net zoals met het snijden van de bies, is er geen nieuwe generatie die het oppakt, of die de kennis bezit om het ambacht voort te zetten.

Afbeelding 4.15. Foto uit 1980 van een stoelematter die kijkt naar de onthulling van een standbeeld. In zijn kar zitten stoelen met biezen zittingen en het materiaal bies om mee te matten.

4.5 Huidige situatie van de verwerking van het materiaal

In 2015 is het stoelematten in Nederland immaterieel erfgoed geworden. Dit betekent dat het stoelematten een beschermd ambacht is en onderdeel van de inventarisatie van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Zij bieden ondersteuning aan mensen en organisaties die immaterieel erfgoed in stand willen houden en zorgen voor de zichtbaarheid ervan. Ook denken de medewerkers van KIEM mee over de toekomst van het erfgoed. Zij zien immaterieel erfgoed als de schakel tussen verleden, heden en toekomst.²⁴⁷ Hiervoor hebben zij een ambachtenlab opgezet, dat de samenwerking stimuleert tussen oude kennis en nieuwe innovatie om ambachten te verduurzamen. Met alleen stoelematten valt nog

²⁴⁶ Het vrije volk: democratisch-socialistisch dagblad (1968, 24 juli) 't Zit onthaard hard. Geraadpleegd op 6 juli 2022, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelematter&coll=ddd&page=5&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identificer=ddd:010956677:mpeg21:a0201&resultsidentificer=ddd:010956677:mpeg21:a0201&rowid=2>.

²⁴⁷ Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 2022. Geraadpleegd van <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/watisimmaterieelerfgoed>.

weinig te verdienen. Er gaan veel arbeidsuren in het matten zitten, waardoor het onbetaalbaar wordt als de prijs eerlijk wordt doorberekend aan de klant.²⁴⁸

Afbeelding 4.16. Een foto van gevlochten biezen in het Tapijtmuseum. Hiervan worden o.a. tassen gemaakt door andere vrijwilligers van het Tapijtmuseum.

Niet alle vormen en technieken van verwerk van de bies zijn echter beschermd, zoals het rolmatten, het vlechten van biezen of andere vormen van verwerk. Er zijn wel musea in Nederland die zich hiervoor inzetten, zoals het Tapijtmuseum te Genemuiden en 't Kokelhûs in Earnewâld. In het Kokelhûs wordt er niet meer actief gevlochten door de vrijwilligers. In het Tapijtmuseum worden door vrijwilligers en ex-biessnijders nog producten gemaakt van (gevlochten) biezen en er worden demonstraties gegeven (Afbeelding 4.16). Het vlechten van de rolmatten wordt niet meer actief gedaan bij het Tapijtmuseum en het matraam staat er meer als object dan als gebruikersvoorwerp. Onduidelijk is of deze manier van behoud duurzaam is, aangezien de vrijwilligers van een oudere generatie zijn en er nog geen nieuwe generatie de verwerking van de bies op zich heeft genomen of ermee experimenteert.

²⁴⁸ J. Visscher, persoonlijke communicatie, 28 juni 2022.

4.6 Conclusie

Van de materiaalbiezen werden voornamelijk rolmatten en stoelzittingen vervaardigd en het werd gebruikt om vaten te dichten. De verwachting was dat er meer variatie was tussen de verwerkingen van de bies, zoals het vervaardigen van tassen en manden. Dit gebeurde echter meer met uitzondering of als hobby dan als een bron van inkomsten. Hierdoor lijkt het of de mogelijkheden van bies beperkt zijn. Dat kan echter ook komen doordat een gebied zich specialiseerde in een soort productie, zoals het rolmatten in Genemuiden, en hier niet snel van afweek. In het geval van de rolmatter, voorzag deze voornamelijk zichzelf in het materiaal door biezen te snijden in de zomermaanden en te matten in de wintermaanden. Wat opviel was dat het verkrijgen van materiaal voor stoelenmatters anders verliep. Het stoelenmatten vond op verschillende plekken plaats en was niet zo streekgebonden als het rolmatten. De stoelenmatter sneed soms ook biezen voor zichzelf, in kleinere hoeveelheden, waarvan niet duidelijk is of dit gebeurde op de daarvoor aangewezen commerciële biesvelden of dat er sprake was van wild snijden. Het had er onder andere mee te maken dat voor het matten van een stoel minder biezen nodig zijn dan voor het matten van een rolmat of vlechtmat.

De verwerking van de materiaalbiezen was arbeidsintensief en net zoals bij het snijden van de bies, niet machinaal mogelijk. Hierdoor werd zowel het matten als het snijden duurder, omdat de loonkosten stegen. Naast oplopende loonkosten, was er bij de verwerking van de bies concurrentie van goedkoper materiaal uit het buitenland. Hierdoor werd het zelfs goedkoper om de bies uit het buitenland te halen, in plaats van het te snijden in eigen land. Momenteel worden de biezen nog geïmporteerd uit Portugal, Polen en Oekraïne.

Er zijn meer initiatieven die zich inzetten voor het behouden van de technieken die verbonden zijn aan het verwerken van natuurlijke materialen, maar de bies wordt hierin vaak vergeten. Er is wel aandacht voor de materialen, maar niet voor de vraag of deze materialen uit de omgeving kwamen en het verhaal erachter. Momenteel is er bijvoorbeeld wel aandacht voor het stoelenmatten, dat immaterieel erfgoed is geworden, maar er is weinig aandacht voor het winnen van het eigen materiaal. Dat was echter wel een onderdeel van het takenpakket van een matter en deze had dus een uitgebreidere kennis van zijn materiaal.

5. Conclusie, discussie en aanbeveling

5.1 Conclusie

Met dit onderzoek is geprobeerd om het verhaal van het materiaal bies te vertellen door het volgen ervan, oftewel door *follow the material*. Hierdoor is er geen gedetailleerd onderzoek naar de biescultuur ontstaan, maar een onderzoek naar de samenhang tussen het materiaal, het landschap en de arbeider. De nadruk lag niet alleen op het eindproduct, maar ook op het proces van het materiaal, van aanplanting tot oogsten en prepareren. Hierdoor is er meer kennis gegenereerd over het natuurlijke materiaal en is er een duidelijker verschil te zien, door te kijken naar en te voelen aan het materiaal.

De opdeling in (deel)thema's was nodig om een uitgangspunt te hebben en de gevonden informatie te ordenen. Gaandeweg bleek dat er veel overlappings waren tussen de (deel)thema's, zoals de rol van de arbeider als matter en biessnijder. Verder bleek dat de afname van het biessnijden ook te maken had met de vraag en met de concurrentie van ander, goedkoper materiaal uit het buitenland. Bij zowel het matten als het stoelenmatten, werden de bies en het nieuwe, goedkopere materiaal naast elkaar verwerkt en verkocht.

Er waren ook overeenkomsten tussen de hoofdstukken, zoals het verdwijnen van het snijden van de bies en het stoelenmatten. Beide waren arbeidsintensief en niet machinaal uit te voeren, waardoor het niet meer rendabel was. Beide zijn in stand gehouden door te snijden voor eigen gebruik en in eigen tijd te matten, zonder winstoogmerk. Het telen en snijden van bies wordt niet meer gedaan in Nederland en er zijn geen projecten die zich inzetten voor het behouden ervan. Het snijden van de bies is niet schadelijk voor het gewas, maar komt juist ten goede aan de kwaliteit en groei. Hiervoor is echter kennis van het snijden en verzorgen van de biezen belangrijk, om te voorkomen dat de plant beschadigt of uitgeput raakt, waardoor het winnen ervan niet meer mogelijk is.

Hoewel er aandacht is voor het verdwijnen van oude ambachten, waardoor het stoelenmatten in bescherming is genomen door het op te nemen als immaterieel erfgoed in Nederland, wordt er maar een deel uitgelicht van de relatie tussen de arbeider en zijn materiaal. Het blijkt dat bij het materiaal bies, de arbeider tegelijk matter en biessnijder was. Hij had dus niet alleen verstand van de verwerking, maar wist ook hoe de bies te oogsten en te prepareren. Bij de rolmatter lag dit meer voor de hand, terwijl het bij de stoelenmatter anders lag en er zelfs in het wild werd gesneden. Het ging dan om kleinere hoeveelheden,

waardoor dit ook gedaan kon worden in niet-aangelegde, commerciële biesvelden. De arbeider wist waar de beste biesen te halen waren, doordat ze de gebieden kenden. Nu het snijden van de biesen is verdwenen uit Nederland, en het uit het buitenland wordt gehaald, gaat de kennis over de gebieden van de biesteelt ook verloren.

5.2 Discussie

Wat ook in het theoretisch kader naar voren kwam, is dat er nog geen vorm van onderzoek is die alle componenten van de biescultuur en het landschap samenbrengt in een onderzoekstheorie of model. Het was daardoor lastig om een gestructureerd onderzoek op te zetten en een richting te behouden. Het was de bedoeling om alle thema's en bijbehorende deelthema's te onderzoeken, maar bij elk (deel)thema kwam er zoveel informatie naar voren, dat hier helaas door tijdgebrek niet verder op in kon worden gegaan. Hierdoor is het nog steeds niet geheel duidelijk waar er in Nederland biesteelt was en of er sprake was van biescultuur. Er kon alleen kort ingegaan worden op de landschappen waar sprake kon zijn geweest van biesteelt. Om zeker te weten dat er sprake was van biesteelt, zijn er meerdere bronnen nodig die dit bevestigen.

Daarnaast was het verstandiger geweest om toch in een gestructureerde vorm interviews af te nemen met mensen die betrokken zijn of waren bij de biescultuur in Nederland. Er bleek meer informatie naar voren te komen in de gesprekken met deze mensen dan verwacht en zij vormden een grotere bron van informatie dan gedacht. Verder was het van toegevoegde waarde geweest om zo veel mogelijk ambachten of andere vormen van verwerking te betrekken, maar hiervoor was helaas te weinig tijd. Bovendien bleek het vinden van een stoelenmatter in de omgeving moeilijker dan gedacht. Daarnaast was het jammer dat het niet mogelijk was om mee te lopen met een biessnijder. Het was moeilijk om de beslissing te nemen om dit dan ook maar stiekem te doen, terwijl dit ten koste kon gaan van het gewas.

5.3 Aanbeveling

Verder onderzoek naar de biescultuur kan meer inzicht geven in de plekken waar biesteelt heeft plaatsgevonden en of het nog mogelijk is om ergens bies te snijden, ook al is het alleen maar voor het behoud van de traditie. Tijdens het onderzoek kwam naar voren dat het vooral

een taak is van de mensen uit de gebieden waar het traditie was, en niet voor een outsider om hier een beslissing over te nemen. Het aanleggen van biesvelden en hiervan snijden is een langetermijnproject dat om toewijding vraagt. Daarnaast kan er ook meer onderzoek gedaan worden naar andere materiaalgewassen die gebonden zijn aan een specifiek Nederlands landschap en of die nog wel of niet worden toegepast.

Tijdens het onderzoek ontstond er meer interesse in het materiaal rus, dat nu achterwege is gelaten, omdat het een ander gewas is dan bies. Het bleek dat de russen ook geteeld en gesneden werden in Groningen. Met dit onderzoeksgebied is meer connectie, omdat het in de eigen omgeving is waardoor er eenvoudiger veldonderzoek gedaan kan worden. Zo blijkt de pitrus nog op veel plekken te groeien in het Groningse landschap en is er nog minder over bekend. De verwerking ervan was overigens gedetailleerder en arbeidsintensiever, omdat het materiaal fijner was. De bies is veel grover in opzet bij de verwerking. Daarnaast zou dit gecombineerd kunnen worden met educatie en past de manier van lesgeven van Robin Wall Kimmerer hierbij. Dit houdt in dat naast onderzoek, het veld wordt ingegaan om te kijken hoe en waar het gewas groeit en om er zelf mee te experimenteren.

6. Literatuur & bronnen

6.1 Literatuur

- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*. Volume 70, 21–34.
- Bakker, D. & Boer, A. C. (1954). Mattenbiezen. *De Levende Natuur*, 57 (2), 30–35.
- Beens, H. (2000) *Schakels door de tijd, Genemuiden van 1800-1900*. Eigen uitgave
- Beens, H. (2003) *Schakels door de tijd, Genemuiden van 1900-1950*. Eigen uitgave
- Beens, H. (2012) *Op zolders en in skuurn*. Genemuiden: Stichting Vloerbedekkingsmuseum Genemuiden.
- Berendsen, H.J.A. (2008) *Landschap in delen: overzicht van de geografen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Bernink, J.B., Broer, A.L., Brusse, M.J. & Kuperus, S. (1928) *De tooi der getijden*. Laren: Schoonderbeek.
- Bijlsma, F.T. (1983) *Bibliografie Kampen en omgeving*. Kampen: IJsselakademie.
- Boender Jaczn., P. (1947) *Biezen Puttershoek*. Het Nederlands Openluchtmuseum.
- Boer, A. C. (1942) Plantensociologische beschrijving van de orde der Phragmitetalia. *Nederlandsch Kruidkundig archief*. Deel 52, P. 237 – 302.
- Bondam, A. C. (1904) *Inventaris van de Oude Archieven (dagteekenende vóór 1814), bewaard ten gemeentehuize van Raamsdonk*. 's Herthogenbosch: Lutkie & Cranenburg.
- Burns, H. (1999) *Vlechten met wilgentenen en andere materialen*. Baarn: Cantecler.
- Broer, A. L. (1928) *Merkwaardige Giethoornse bedrijven*. In: Ons eigen tijdschrift, volgno 13. P. 366 – 367. Weesp: Firma C. J. van Houten & Zoon.
- Cappers, R.T.J. & Neef, R. (2021) *Handbook of plant palaeoecology*. Eelde: Barkhuis.
- Carson, R. (1962) *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Clevering, O. A. (1995) *Life-history characteristics of scirpus lacustris and scirpus maritimus*. Wageningen: Ponsen & Looyen.
- Clevering, O.A. & van Gulik, W.J.M. (1990) *De aanleg van biezenbegroeiingen. Mogelijkheden voor her-introductie van biezen in het Haringvliet – Hollandsch Diepgebied*. Oostverne: Rijkswaterstaat Dienst Binnenwateren.
- Coops, H. (2019) *Biezen in het zoetwatergetijdengebied*. Rijkswaterstaat WVL.
- Deutch, Y. (1975) *Manden vlechten*. Schoten: Uitgeverij Westland.
- De Vries, H. (2008) *De laatste biezentelers*. Reformatisch Dagblad. Geraadpleegd van:

<https://www.rd.nl/artikel/250111-de-laatste-biezentelers>

- Directie van den Arbeid (1914) *Onderzoekingen naar de toestanden in de Nederlandsche huisindustrie; uitleg voor rekening van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Deel II.* 's Gravenhage: Ten algemene landsdrukkerij.
- Drok, W.J. (1985) *Het landschap rond Genemuiden: geschiedenis van bodem, landbouw en biezeenteelt in relatie tot natuur.* Kampen: IJsselakademie.
- Economische Technische Instituut Overijssel (1946) *De biezenverwerkende industrie.* Zwolle.
- Fernhout, M. & Reijers, A.J. (1925) *Kampen.* Amsterdam: Alta
- Franzen, B. & Krebs, S. (2005) *Landschaftstheorie. Texte der Cultural Landscape Studies.* Köln: Verlag der Buchhandlung Walther König.
- Holdgate, M. (1987) *Our Common Future: The Report of the World Commission on Environment and Development.* Oxford University Press, Oxford & New York.
- Harrison, R., DeSilvey, C., Holtorf, C., Macdonald, S., Bartolini, N., Breithoff, E., Fredheim, H., Lyons, A., May, S., Morgan, J., Penrose, S., Högberg Anders, & Wollentz, G. (2020). *Heritage futures: comparative approaches to natural and cultural heritage practices.* UCL Press.
- Ingold, T (2011) *Being alive: essays on movement, knowledge and description.* London: Routledge.
- Ingold, T. (2000) *The perception of the environment.* London: Routledge.
- Ingold, T. (2014) *The temporality of the landscape.* World Archaeology, Concepts of time and ancient society. Volume 25, No. 2.
- Ingold, T. (2007). *Materials against materiality.* In: Archaeological Dialogues, Vol. 14, P. 1 - 16.
- Jansson, E. (2021) Toward a 'theory' for technical art history. In *Materia: Journal of Technical Art History.* Vol. 1, Issue 1.
- Kimmerer, R.W. (2013) *Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants.* Minneapolis: Milkweed Editions.
- Meijdam, N., Bierens de Haan, S. & Verzijl, P. (1993) *Riet-en griendcultuur in Nederland.* Volkscultuur. Jaargang 10, nr. 3.
- Meijers, E.M. (1906) *Kleinindustrieën ter platten lande.* Zwolle: De Erven J.J. Tijl.
- Mennens, A. & Wilmlink, L. (2014) *Handreiking buitendijks erfgoed.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Minkjan, P., Henk Baas, H., Parmentier, F., Raap, E., Woerkom, M. van, Velden, M. van der,

- Renes, H., Veen, P., & Bouwman, F. (2010) *Handboek cultuurhistorisch beheer*. Landschapsbeheer Nederland.
- Kok, F. (2007). *Waarom brandnetel?* Nieuwegein: Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid.
- Lenderink, H.J. (1904) *Het blindenwezen in en buiten Nederland*. Amsterdam, Gosler.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken (1858) *Statistisch jaarboek voor het Koninkrijk der Nederlanden*. 'S Gravenhage, Van Weelden en Mingelen.
- Nederlandsche Botanische Vereeniging (1942) *Biezencultuur, spreker A.C. Boer*. Nederlandsch kruidkundig archief. Serie 3, 52(1), 311–315.
- Palanh, H., Soini, K., Printsman, A. & Birkeland, I. (2017) *Landscape and cultural sustainability*, Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography, Serie 71:3, 127-131
- Pelder, F. (z.d.) *De IJseldelta bij Kampen*. Groningen: J. B. Wolters.
- Philippa, M., & Debrabandere, F. (2003). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands* (Vol. Dl. 1 A-E). Amsterdam University Press.
- Raap, E. (2015) *Erfgoed in het gemeenschappelijke landbouwbeleid*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2011). *Nieuwe Natuur in historisch groen* (Verslag Platform Groen Erfgoed 6).
- Schaminée, J., Haveman, R., Hennekens, S., Horsthuis, M., Janssen, J., Ronde, I. de, Smits, N., & Sýkora Karle. (2019). *Plantengemeenschappen van Nederland*. Zeist: KNNV Uitgeverij.
- Schaminée, J., Haveman, R., Hennekens, S., Horsthuis, M., Janssen, J., Ronde, I. de, Smits, N., & Sýkora Karle. (2019). *Plantengemeenschappen van Nederland*. KNNV Uitgeverij.
- Schaminée, J.H.J., Weeda, E.J. & Westhoff, V. (1995). *De vegetatie van Nederland, deel 2*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Siedel, K. (1955) *Die Flechtbinse. Die Binnengewässer*. Stuttgart: Schweizerbart
- Sloet tot Oldhuis, B. W. A. E. (1848) *Het matten in Overijssel*. Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek, Volume 4. P. 47 – 58.
- Smit, D. (1990) *Planten uit de bijbel. Hun Herkomst en gebruik door de eeuwen heen*. Amsterdam, Vrij Universiteit.

- Spek, T. (2021). Hoorcolleges 11 en 12: Landschappen van Noordoost-Europa [Presentatieslides]. Nestor. Geraadpleegd van https://nestor.rug.nl/bbcswebdav/pid-10996593-dt-content-rid-31737432_2/courses/LKA032M05.2020-2021.2A/Hoorcollege%2011%2B12%20Landschappen%20van%20Noordoost-Europa.pdf
- Stouthamer, E., Cohen, K.M. & Hoek, W.Z. (2015) *De vorming van het land*. Utrecht: Perspectief Uitgevers.
- Tilley, C. (2011) *Ethnography and material culture*. In: Handbook of ethnography.
- Tilley, C. & Cameron-Daum, K. (2017) *Antropology on Landscape: the extraordinary in the ordinary*. UCL Press, 2017, pp. 1–22.
- Toering, R. & Franke, D. (1993) *Earnwald. Fan doe nei no*. Easterrein: Drukkerij van der Eems.
- Tuinzing, W.D.J. (1958) *Het winnen van land in het deltagebied*. Wageningen: Proefstation voor de akker-en weidebouw.
- Van Beek, G. A. A. (1952) *Over de cultuur van biezten, griend en riet in de Biesbosch*. In: Bos vol biezten, een tentoonstelling over de Biesbosch.
- Van Dale (2022) *Woordenboek*. Geraadpleegd op 18 januari 2022, van <https://www.vandale.nl/>
- Van der Meijden, R. (2005) *Heukels' Flora van Nederland*. Groningen: Noordhoff.
- Voskuil, J.J. (1979) *Van vlechtwerk tot baksteen: geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland*. Zutphen: Terra.
- Weeda, E. J., Schaminée, J., Duuren, L. van, Hennekens, S. & Vinke, G. B. (2000). *Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Vol. Dl. 1, wateren, moerassen en natte heiden*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Weijs, F.J. (1990) *Een ambacht met riet: riet, biezten en griendhout*. Lisse, Zuid Boek produkties.
- Wieringa, P.C. (1990) *Het weke dak: riet- en strobedekking*. 's-Gravenhage: SDU uitgeverij.
- Wisboomboom van Giessendam, D.W.P. (1878) *De teelt van griend- en teenhout in Nederland en het naburige Vlaanderen*. Schiedam.
- Van der Heijden, E., Brongers, M. & Altenburg, W. (2017). *PAS-gebiedsanalyse Alde Feanen*. Natura 2000.
- Van der Meijden, R. (2005) *Heukel's Flora van Nederland*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.

Veltman, J. (1914) *De Vlaamsche stoelenmatter*. Nijkerk, G. F. Callenbach.

Weeda, E. J., Schaminée, J., Duuren, L. van, Hennekens, S. & Vinke, G. B. (2000). *Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Vol. Dl. 1, wateren, moerassen en natte heiden*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.

6.2 Archieven

Collectie Overijssel te Zwolle:

- Toegang nummer 0176: Naamloze Maatschappij ter bevordering van Landaanwinning op de vlakte van Zwolsche Diep te Zwolle
- Toegang: 0025.1: Provinciaal Bestuur van Overijssel, kaarten

6.3 Websites

- <https://collectieoverijssel.nl>
- <https://www.delpher.nl>
- <https://natuurtijdschriften.nl>
- <https://books.google.nl/>
- <https://journals.sagepub.com>
- <https://www.sciencedirect.com>
- <https://www.immaterieelerfgoed.nl>
- <https://www.archieven.nl/>
- <https://www.floravannederland.nl/plantensoorten/families/>
- <http://www.wilde-planten.nl>
- <https://www.verspreidingsatlas.nl/>
- <http://www.vlechtmuseum.nl/>
- <https://www.kokelhus.nl/nl/>
- <https://debijbel.nl>

6.4 Geraadpleegde personen

- Henk Beens, directeur van het Tapijtmuseum in Genemuiden, meerdere malen.
- Julian Visscher, Biezenhandelaar te Genemuiden, 28 juni 2022.

- Dick de Lange, Biezenhandelaar te Genemuiden, 16 juni 2022.
- Hans de Lange, vrijwilliger Tapijtmuseum, 24 mei 2022.
- Frank Hemeltjen van Immaterieel erfgoed Nederland (KIEN).
- Bibi Silvertant van Immaterieel erfgoed Nederland (KIEN).

6.5 Bezochte locaties

- Tapijtmuseum te Genemuiden, Overijssel. Bezocht op dinsdag 22 februari 2022 en op dinsdag 24 mei 2022. Website: <https://tapijtmuseum.nl/index.php/page>
- Biesbosh MuseumEiland te Werkendam, Noord-Brabant. Bezocht op zaterdag 4 juni 2022. Website: <https://biesboschmuseumeiland.nl/>
- Het Nationaal Vlechtmuseum te Noordwolde, Friesland. Bezocht op vrijdag 11 maart 2022. Website: <https://vlechtmuseum.nl/>
- It Kokelhûs te Earnewâld, Friesland. Bezocht op woensdag 3 augustus 2022. Website: <https://www.kokelhus.nl/nl>

7. Beeldverantwoording

Afbeelding 1.1 a en b: Siedel, K., 1955. Tafel 10 & 11.

Afbeelding 1.2: Foto auteur, genomen op 22 februari 2022 in de Puttenstraat te Genemuiden.

Afbeelding 1.3: Het Flevolands Archief. Toegangsnr. 0007 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en rechtsvoorgangers, dia's. Inv.nr. 7374 - Oude Robbengat Biezen. Online geraadpleegd van,
https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=216&miadt=35&milang=nl&mizk_alle=biezen&miview=ldt.

Afbeelding 1.4: Het Flevolands Archief. Toegangsnr. 0007 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en rechtsvoorgangers, dia's. Inv.nr. 7389 - Detail biezen. Online geraadpleegd van,
https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=216&miadt=35&milang=nl&mizk_alle=biezen&miview=ldt.

Afbeelding 1.5: Het Flevolands Archief. Toegangsnr. 0007 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en rechtsvoorgangers, dia's. Inv.nr. 7389 - Detail biezen.

Afbeelding 1.6: Regionaal Archief Zuid-Utrecht. Toegangsnr. 353 Topografisch-Historische Atlas Houten, Schalkwijk en Tull en 't Waal. Inv.nr. 221 Foto's van Robotdag, Het Rond en omgeving bij de opening, bezoek van Koningin Juliana, 1979-1995. Geraadpleegd op 27 juli 2022, van
https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=902&miadt=74&milang=nl&mizk_alle=stoelenmatter%20houten&miview=ldt.

Omslagfoto: Foto auteur, een kleine bos mattenbiezen bij een slootkant. Datum: 3 augustus 2022. Locatie: Nationaal Park De Alde Feanen, Friesland.

Afbeelding 2.1: Foto auteur, genomen van de Mattenbies. Datum: 4 juni 2022. Locatie: Biesboschmuseum.

Afbeelding 2.2: Nieuwsblad (1909, 5 juni) *Zoete en zoute biezen*. Geraadpleegd op 21 maart 2022, van
<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=zoete+biezen&coll=ddd&identifier=MMMHW01:001023031:mpeg21:a00027&resultsidentifier=MMMHW01:001023031:mpeg21:a00027&rowid=2>.

Afbeelding 2.3: Schaminée et al, 1995. P. 192.

Afbeelding 2.4: Dinoloket (2021) *Geologische kaart*. Geraadpleegd op 21 maart 2022, van <https://www.dinoloket.nl/ondergrondmodellen>.

Afbeelding 2.5: Alterra (2002) *Landschapstypologie*. Geraadpleegd op 7 april 2022, van <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1005-landschapstypologie>.

Afbeelding 2.6: Dörrbecker, M. (2016). Geraadpleegd op 21 maart 2022, van [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_the_annual_average_discharge_of_Rhine_and_Maas_2000-2011_\(NL\).png#/media/File:Map_of_the_annual_average_discharge_of_Rhine_and_Maas_2000-2011_\(NL\).png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_the_annual_average_discharge_of_Rhine_and_Maas_2000-2011_(NL).png#/media/File:Map_of_the_annual_average_discharge_of_Rhine_and_Maas_2000-2011_(NL).png).

Afbeelding 2.7. Tweede Kamer der Staten-Generaal (1974). Afsluiting van de Oosterschelde. Den Haag, Minister van Verkeer en Waterstaat. Geraadpleegd op 5 juni, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/sgd:19741975:0002836>.

Afbeelding 2.8. Natura 2000, 2022. *Natura 2000 gebieden*. Geraadpleegd van <https://www.natura2000.nl/gebieden>.

Afbeelding 3.1: Pelder, z.d. P. 30.

Afbeelding 3.2: Archief Overijssel. Toegangsnummer 0176 Naamloze Maatschappij ter bevordering van Landaanwinning op de vlakte van Zwolsche Diep te Zwolle. Inventarisnummer 54 Kaart behorend bij een plan tot indijking van de biesvelden in de gemeente Genemuiden, c. 1900, in tweevoud.

Afbeelding 3.3: Valks, H. (1940). *Biezensnijder*. Geraadpleegd op 8 mei 2022, van <https://beeldbank.spaarnestadphoto.com/search.pp?showpicture=22966&page=1&pos=4>.

Afbeelding 3.4: Foto auteur 2022. Locatie: Tapijtmuseum Genemuiden. Datum: 24 mei 2022.

Afbeelding 3.5: Meijers, 1906. P. 30.

Afbeelding 3.6: Pelder, z.d. P. 31.

Afbeelding 3.7: Weeda et al, 2000. P. 221.

Afbeelding 3.8. Zeylemaker, C. (1947) *Biezen Schoenen*. Fotocollectie Anefo. Geraadpleegd op 9 mei 2022, van <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/fotocollectie/a8a5a496-d0b4-102d-bcf8-003048976d84?searchKey=5976f0066c8d19b751978e58f3afd735>.

Afbeelding 3.9. Trouw (1990, 14 juli) *De biezen gepakt*. Geraadpleegd op 11 mei, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-01-1990%22%29&query=%28biezen%29&coll=ddd&redirect=true&identifier=ABCDDD:010825184:mpeg21:a0430&resultsidentifier=ABCDDD:010825184:mpeg21:a0430&rowid=3.

Afbeelding 3.10. De telegraaf (1992, 18 juli) *Biezen snijden in het water*. Geraadpleegd op 11 mei, van https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28biezen+snijden%29&qql%5B%5D=%28date+_gte_+%2203-01-1990%22%29&redirect=true&identifier=ddd:010646576:mpeg21:a1104&resultsidentifier=ddd:010646576:mpeg21:a1104&rowid=1.

Omslagfoto: Foto auteur,

Afbeelding 4.1: DeMille, C. B. (1956) *The Ten Commandments*. Paramount Pictures.

Afbeelding 4.2: Foto auteur 2022. Locatie: Tapijtmuseum Genemuiden. Datum: 24 mei 2022.

Afbeelding 4.3: Foto auteur 2022. Locatie: Tapijtmuseum Genemuiden. Datum: 24 mei 2022.

Afbeelding 4.4: Economische Technische Instituut Overijssel, 1946. N.P.

Afbeelding 4.5: Economische Technische Instituut Overijssel, 1946. N.P.

Afbeelding 4.6: Toering & Franke, 1993. P. 76.

Afbeelding 4.7: Foto auteur 2022. Locatie: Tapijtmuseum Genemuiden. Datum: 24 mei 2022.

Afbeelding 4.8: Beens, 2003. P. 236.

Afbeelding 4.9: Directie van den Arbeid, 1914. P. 22.

Afbeelding 4.10: Trouw (1948, 3 april) *Genemuiden: Geboorteland van matten en mattenkloppers*. Geraadpleegd op 32 mei, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?objectsearch=weefmachine&coll=ddd&resultsidentifier=ABCDDD:010870654:mpeg21:a0129&page=2&identifier=ABCDDD:010870654:mpeg21:a0129&query=biezensnijders>.

Afbeelding 4.11: Nieuwsblad van het Noorden (1925, 17 april) *Groninger kleederdrachten uit de vorige eeuw*. Geraadpleegd op 19 mei 2022, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=biezen+stoelenmatter&coll=ddd&page=4&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&identifier=ddd:010668487:mpeg21:a0131&resultsidentifier=ddd:010668487:mpeg21:a0131&rowid=4>.

Afbeelding 4.12: Verbrugh, F.C. (1910) Regionaal archief Rivierenland. Geraadpleegd op 20 mei 2022, van

https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=293&miadt=102&milang=nl&mizk_alle=stoelenmatter&miview=gal.

Afbeelding 4.13: Directie van den Arbeid, 1904. P. 81.

Afbeelding 4.14: De waarheid (1956, 11 augustus) *Het stoelenmatten is bezig uit te sterven*.

Geraadpleegd op 23 mei, van

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=Het+stoelenmatten+is+bezig+uit+te+sterven&coll=ddd&sortfield=date&identifier=ddd:010369794:mpeg21:a0109&resultsidentifier=ddd:010369794:mpeg21:a0109&rowid=5>.

Afbeelding 4.15: Fotograaf onbekend, 1980. Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers.

Geraadpleegd op 23 mei 2022, van

https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=110&miadt=26&milang=nl&mizk_alle=stoelenmatter&miview=gal.

Afbeelding 4.16: Foto auteur 2022. Locatie: Tapijtmuseum Genemuiden. Datum: 24 mei 2022.